

NNCL412-33Av2.0

HOLLÓSI TIBOR
HOSSZÚ KÉSEK ÉJSZAKÁJA

Változatlan utánnyomás

LEKTORÁLTA: NIEDERHAUSER EMIL
A SOROZATOT SZERKESZTI: RÉZ MIKLÓSNÉ
ISBN 963 09 2043 j
ISSN 0324 7953
(C) HOLLÓSI TIBOR, 1977

1. Gyilkosok gyilkolják a gyilkosokat

1934. június 29-ét mutat a naptár. Éjfélre jár az idő. Az észak-rajna-vesztfáliai Bad Godesbergben minden csendes és nyugodt. A Rajnát nyári szellő borzolja, a holdsugarak megcsillannak a Zur Linden Hotel kupolás tetején. A szálloda teraszán, ahonnan éjszaka is nagyszerű kilátás nyílik a folyamra, egy magányos, szikár, nyírott bajuszú férfi ül. Kissé felderül az arca, amikor asztalához lép régi frontharcos bajtársának, Dreesen úrnak, a szálloda tulajdonosának a felesége, és beszédbe elegyedik vele. A vendég érdeklődik az asszony családjá és az üzletmenet iránt, de inkább csak azért, hogy nyugodtnak, gondtalannak tűnjék. Pedig egyáltalán nem az. Sűrűn pillant a szálló bejárata felé, izgatottan várja, mikor jelenik meg valamelyik kísérője, mikor jelentik, hogy megérkezett telefonon a megbeszélte jelzés Berlinből és Münchenből. Ha megszólal a telefon... Nos, csak a csengőnek kell felberregnie, és megkezdődhet a leszámolás azokkal, akik rákerültek a legsürgősebben elintézendő, állítólagos politikai ellenfelek listájára.

A szikár férfi ugyanis nem más, mint Adolf Hitler, az „ezeréves” német birodalom kancellárja, a náci párt vezére. Kísérete még nincs jelen, amikor a szálló bejáratán lefékező nagy fekete Mercedesből egy sötét ruhás, tuskólábú férfi lép ki, dr. Joseph Goebbels, a Hitler-kormány propagandaminisztere. Ezután sorra érkeznek Hitler kíséretének többi tagjai, majd végre feltűnik a terasz ajtajában Otto Dietrich és Brücker, akik beszámolnak a néhány pillanattal előbb befutott berlini és müncheni telefonjelentésekről.

Nincs többé visszaút!

Éjjel egy órakor Hitler parancsot ad az indulásra. Három nagy kocsi gördül a bejáratához. Hitleren kívül hat férfi száll be: Goebbels, Otto Dietrich, valamint Brücker, Schaub és Schreck, a Führer három adjutánsa, és végül Viktor Lutze, a Hannoverből Bad Godesbergbe rendelt SA-Gruppenführer.

A három autó a Bonn melletti Hangelar repülőtérre robog; a készenlétbe helyezett különgép a magasba emelkedik, és megkezdődik az az utazás, amelyet Goebbels később egyik cikkében a „repülés a bizonytalanba” szavakkal jellemezte. Ma már tudjuk, hogy szó sem volt semmiféle bizonytalanról, hogy bizonytalansági tényezők nem léptek és nem is léphettek fel: minden az előre megállapított, pontosan kidolgozott terv szerint történt.

*

Ugyanazokban a napokban, amikor Hitler a Rajna-vidéken tartózkodott, a dél-bajorországi Tegernsee mellett, Bad Wiessee üdülőhelyen gyógykezelte a fronton szerzett betegségét Ernst Röhm kapitány, az SA-nak, a náci párt barnainges hadseregének korlátlan ura. Hitlerrel kötött megállapodása értelmében ide hívta össze június 30-ra az SA legfelsőbb vezérkarát, hogy a parancsnokok megvitassanak a Führerrel néhány döntő fontosságú kérdést. (Ezekre a továbbiakban még visszatérünk.) Edmund Heines Obergruppenführer és gróf Sprei már megérkezett, a többiek szombatra, június 30-ra várták.

Heines szombat délutánra hajókirándulást szervezett Hitler részére, Röhm pedig bankettet aznap estére a müncheni Vier Jahreszeiten Hotelban. Arról sem feledkezett meg, hogy a Führernek vegetáriánus menüt rendeljen.

Hitler gépe éjjel két órakor indult a hangeleri repülőtérrel, és körülbelül hajnali háromkor ért földet München repülőterén. Az utasok innen egyenesen a város központjába, a bajor belügyminisztériumba robogtak, ahol olyan illusztris személyiségek várták őket, mint Adolf Wagner belügyminiszter, Christian Weber SS-parancsnok, hajdani lókupec, a müncheni utcalányok kitaláltja, továbbá Emil Maurice SS-Sturmführer, közismert bicskázó, eredeti foglalkozását tekintve órák, és Walther Buch órnagy, a legfelsőbb párttörvényszék vizsgálati és egyeztető bizottságának elnöke.

Wagner belügyminiszter nem töltötte tétlenül az idejét a Führer érkezéséig. Mivel

tájékoztatta volt a készülő akcióról, magához rendelte München rendőrfőkapitányát, August Schneidhuber SA-Obergruppenführert, valamint Wilhelm Schmidet, az SA sajtófőnökét, és magánszorgalomból letartóztatta őket.

Hitler meghallgatta Wagner jelentését, megdicsérte öntevékenységeért, majd odalépett a két fogolyhoz, hogy saját kezűleg szakítsa le vállpántjaikat. Schneidhuber – amint egy szemtanú később beszámolt róla – ráförmedt Führerére, hogy agyonlőheti őt, de ne nyúljon hozzá a mocskos ujjával.

Rövid megbeszélés után úgy döntöttek, hogy Buch őrnagy különítményének kíséretében Hitler maga indul el Bad Wiesseebe. Wagner azt tanácsolta ugyan, hogy a Führer ne vegyen részt személyesen az akcióban, de Goebbels sorra megcáfolta a bajor belügyminiszter érveit, és kifejtette, hogy Hitler jelenléte propagandaszempontból is fontos.

Alig fél óráig tartott a belügyminisztériumban a megbeszélés, utána azonnal indultak. Elöl egy SS-ekkel megrakott páncélautó, hátul a Reichswehr egyik páncélautója; Hitler kocsiját körülfogták Buch őrnagy különítményének kocsijai és az SS motorkerékpáros osztagok. Lassan gördült ki a menetoszlop a minisztérium kapuján, rákanyarodott az útra, amely még csendes volt és néptelen, mint minden júniusi hajnalon. Az ég lassan kivilágosodott. Rövidesen maguk mögött hagyták a város határát, majd átrobtak több kisvároson. A páncélkocsik dübörgése, a motorkerékpárok durrogása mindenütt felriasztotta álmukból a helybelieket. Ha valaki összeszedte a bátorságát és kikukucskált az ablakon, azt gondolhatta, hogy egy igen fontos fogolyszállítmány vonul át a helységen.

A menetoszloptól balra ezüstsziürkén csillogott a Tegernsee, szemközt kirajzolódtak a Hirschberg és a Wallberg zöldesfekete körvonalai. Csodálatos derűvel ébredt a hét utolsó napja. Június 30-a volt, a földeken folyt az aratás. Kevesen tudták, hogy aznap a halál is aratni fog.

Pár perccel fél öt után érkeztek az akció résztvevői a Bad Wiessee-i Hanselbauer üdülőszállóhoz. Jóformán észrevétlenül kerítették be a házat, csak az első emelet ablakaiból integettek feléjük barátságosan a szokatlanul éber lakók.

Meglepetően sok volt a vendég a szállóban. Az egész első emeletet jól megtermett észak-németországi fickók foglalták le. A tulajdonos egyiküket sem ismerte régebről. Annál inkább ismerte Göring, hiszen az ő megbízásából jöttek ide ezek a deli legények, valamennyien a Gestapo emberei.

Miután az emeleten nem akadt hely, Röhm a földszinten szállt meg, a 7-es számú szobában. A 9-est barátja, Edmund Heines kapta, az 5-öst segédtisztje, gróf Spreiti Standartenführer.

Az emeleti lakókat tehát nem érte váratlanul Hitlernek és kíséretének érkezése. Annál nagyobb volt a meglepetés a földszinten. Az SS-ek elsőnek az 5-ös szobát rohamozták meg. Kiráncigálták ágyából az álomtól még kótyagos, megriadt Spretit. Amikor felöltözött, Hitler elé állították. A fiatal gróf a zsebéhez kapott, mintha pisztolyát keresné, mire Hitler korbácsának ölmos végével lesújtott a fejére. Ezután a szemközti szobába rontottak be. A hivatalos jelentés szerint szégyenletes kép fogadta őket: a homoszexuális Heines fiatal barátjával együtt feküdt az ágyban. „A visszataszító jelenetet, amely Heines és barátja letartóztatásánál lejátszódott, nem lehet leírni. Ez egymagában élesen megvilágítja az SA főnökének környezetében uralkodó állapotokat.”

Hogyan? A jelentés írójának az ágyban kellett tetten érnie Heines Obergruppenführert ahhoz, hogy fény derüljön a Röhm környezetében eluralkodott állapotokra? Hiszen alig akadt Németországban ember, aki ne tudta volna, hogy az SA vezérkara a homoszexuálisok gyülekezőhelye. Különösen sokat tudtak e vonatkozásban Heinesről, akit személy szerint Adolf Hitler és Hermann Göring porosz miniszterelnök nevezett ki 1933-ban breslaui rendőrfőnökké. Hitlerek azt is tudták, hogy Heines jobbkezét, Schmidt Standartenführert mindenki csak Frau Heines néven emlegette. Ez a Schmidt breslaui gimnazista fiúkat arra kényszerített, hogy lefeküdjenek vele és Heinesszel. Még 1932-ben, amikor Heines Obergruppenführer volt Sziléziában, és megrontotta az alakulatában

szolgáló fiatal fiúkat, egy sziléziai Stahlhelm-vezető brosrát adott ki, amelyben leleplezte Heines üzelmeit. Perre került sor, és Heines a bíróság előtt megesküdt, hogy soha nem vétett a BTK 175. paragrafusa ellen. Az eskü természetesen hamis volt, és Hitler ezt pontosan tudta.

Míg a kísérők az 5-ös és a 9-es szobával foglalkoztak, Hitler a 7-es szoba ajtaján dörömbölt. Végre kinyílt az ajtó. Hitler felüvöltött, és a szidalmak özönét zúdította az álmából felvert, meghökkent Ernst Röhmre, az egyetlen emberre, aki a náci pártban és az SA-ban pertu barátja volt.

A házban és a melléképületekben tartózkodó valamennyi SA-legényt összeszedték és kocsikba rakták. Ekkor érkezett meg néhány teherautón Röhm SA-testőrsége, amelynek az lett volna a feladata, hogy biztosítsa a vezérkart az értekezlet idején. Hitler néhány szót váltott a vezetőkkel, mire a megrakott gépkocsik megfordultak, és elindultak visszafelé, anélkül, hogy utasaik bármit is sejtettek volna a Bad Wiesseeben történetekről.

Ezután a menetoszlop is megindult München irányába. Az országúton egymás után tűntek fel az oszloppal szembejövő, elegáns autók a meghirdetett konferenciára igyekvő, gyanútlan SA-vezetőkkel. A kocsikat leállították, utasaiknak jelentkezniük kellett Hitlernél. A Führer némelyiküket rábízta kísérőire, másoknak pedig parancsot adott, hogy forduljanak meg, soroljanak be kocsijukkal a menetoszlopba, és térjenek vissza Münchenbe. Hitler mereven és szótlanul ült kocsijában, vitte foglyait a kivégzőhelyre.

Míg ez a karaván München felé haladt, a város főpályaudvarára kirendelt SS-különítmény a vonattal érkező SA-vezetőket szedte össze. A foglyokat a stadelheimi börtönbe szállították. Mind nyilvánvalóbbá vált, hogy Hitlernek ezzel a konferenciával semmi más célja nem volt, mint csapdába csalni és elfogni az SA vezérkarát, vagyis egyetlen csapással lefejezni a szervezetet.

A müncheni Barna Házban összeült az egyszemélyes „bíróság”. Itt mondta ki Hitler sorozatban a halálos ítéleteket. Stadelheimben Buch őrnagy vezényelte a kivégzőosztagot. Egymás után dördültek a sortüzek, hullottak az áldozatok: August Schneidhuber SA-Obergruppenführer, Fritz von Krausser lovag SA-Obergruppenführer, Hans Hayn szászországi SA-Gruppenführer, Hans Peter von Heydebreck pomerániai SA-Gruppenführer, Wilhelm Schmidt SA-Gruppenführer stb.

Az ítéleteket az SS különleges osztagai hajtották végre a börtönkerítés falánál. A vezényszó így hangzott: „A Führer akarata. Heil Hitler! Tűz!” Órákon át tartott az öldöklés. Gyilkosok gyilkolták a gyilkosokat.

Ernst Röhm magába roskadva ült az egyik zárkában. Hitler parancsára pisztolyt adtak neki, hogy végezzen magával. A Führer kegye ez, közölték vele. Röhm csak ennyit válaszolt: „Ha Adolf agyon akar löni, tegye meg ő maga!”

Tíz perc gondolkodási időt kapott. Utána kinyílt a zárka ajtaja, és a félhomályban gyors egymásutánban dördültek el a fegyverek. A szűk falak megsokszorozva verték vissza a fegyverropogást. Ernst Röhm, az SA szervezője, a náci párt legfontosabb társalapítója, a nemzetiszocialista állam egyik legelszántabb harcosa, Adolf Hitler pertu barátja holtan zuhant a kőpadlóra.

Talán érdemes itt megállni egy pillanatra, hogy idézzük a *Völkischer Beobachter* 1934. január 2-i számában is közzétett levelet, amelyet Röhm alig fél évvel a kivégzése előtt kapott gyilkosától:

„Kedves Ernst Röhm! A nemzetiszocialista mozgalom harca és a nemzetiszocialista forradalom csak úgy volt lehetséges, hogy az SA következetesen végrehajtotta a marxista terror leverését. A nemzetiszocialista forradalom évének befejezése arra késztet, hogy Neked, kedves Ernst Röhm, a nemzetiszocialista mozgalom és a német nép szolgálatában szerzett elévülhetetlen érdemeid elismerésül hálás köszönetemet fejezzem ki. Biztosíthatlak, hogy mélységesen hálás vagyok a sorsnak, amiért olyan férfiút nevezhetek barátomnak és harcostársamnak, amilyen Te vagy.

Szívélyes barátsággal és hálás megbecsüléssel 1934. január 1.

a Te Adolf Hitlered."

Június 30-án többek közt egy Zehntner nevű vendéglőst is megöltek Münchenben. Ez az ember nem tartozott a barna hadsereg vezérkarához, nem viselt semmilyen funkciót a Hitler-rendszer idején. Egyáltalán nem voltak politikai ambíciói.

Hogyan került mégis a meggyilkoltak közé? Talán ugyanolyan tévedésnek lett az áldozata, mint a *Münchener Neueste Nachrichten* tehetséges zenekritikusa, a szerencsétlen dr. Schmidt, akit azért mészároltak le, mert a nagy kapkodásban összetévesztették a halállistán szereplő Wilhelm Schmidt SA-Gruppenführerrel? Az utóbbit egyébként – mint említettük – Wagner bajor belügyminiszter még Hitlernek odaérkezése előtt gyorsan letartóztatta, és ezzel meg is pecsételte a sorsát.

Zehntner esetében nem történt tévedés. Az sem volt véletlen, hogy vele együtt meggyilkolták a fogadó főpincérét és egyik csaposát is. Vajon mit követtek el? Talán megmérgezték a nagy mennyiségben felszolgált szeszes italokat? Vagy merényletet készítettek elő a helyiséget sűrűn látogató magas rangú személyiségek ellen?

Zehntner nem közönséges fogadós volt, amilyenből tizenkettő egy tucat, hanem a híres „Bratwurst-Glöckle” tulajdonosa. Itt fogyasztották reggeli sörüket a helybeli és az átutazó náci előkelőségek, például Ernst Röhm birodalmi miniszter, aki mindig az egyik első emeleti meghitt szobában szállt meg, és szigorúan elrendelte, hogy csak maga a főnök vagy rokona, a főpincér, kivételes esetekben pedig a rangidős csapos szolgálhat fel neki.

Az említett szobában ugyanis néhanapján fontos és diszkrét dolgokat tárgyaltak meg, ezért nem lett volna tanácsos megbízhatatlan füleket engedni a közeibe.

Májusban és júniusban, a reggeli órákban, többször tartottak itt bizalmas megbeszéléseket. Röhm hosszan tárgyalt egy sovány, majomszerű emberkével, név szerint Goebbels doktorral. Azelőtt nemigen tartották a barátságot; vajon miről tárgyalhattak újabban? Ez az, ami sohasem derült ki. Mindenesetre tény, hogy megbeszéléseket folytattak, és erről tudott a fogadó tulajdonosa, valamint két beosztottja. Ezért kellett mindhármuknak meghalniuk. Goebbels nem hagyhatott életben olyan embereket, akik tanúsíthatnák, hogy a közelmúltban többször hosszasan tárgyalt a most hazaárulóként leleplezett Röhmrel.

Június 30-án és a rákövetkező éjszakán, amelyet később mint a „hosszú kések éjszakáját” emlegettek, nem csupán Münchenben folyt az emberirtás, hanem Németország egész területén. Göring, Himmler és Heydrich irányították a „munkát”, hibátlan alaposággal, előre elkészített lista alapján.

Berlin lakosai a gondtalan hétvége hangulatában ébredtek szombaton, június 30-án, ezen a pompás nyári reggelen. Az idő sokkal szebb volt annál, semhogy politikával foglalkozzanak, és a reggeli lapok hírei nem is adtak különösebb okot a nyugtalanságra. Igaz, sok munkába siető berlini látott rendőrökkel vagy SS-legényekkel megrakott teherautókat, amelyek nagy iramban száguldottak végig az utcákon. De azokban az időkben az ilyesmi nem ment ritkaságszámba, így nem is keltett különösebb feltűnést. Csak 11 óra tájban vette észre néhány járőrelő, akinek a Standartenstrasse közelében volt dolga, hogy valami szokatlan történik.

A Standartenstrasse nyugodt, előkelő, alig 300 méter hosszú utcácska volt a Tiergartenstrasse és a Landwehrkanal között, a jómódú lakosság negyedében. A Tiergartenstrasse közelében volt az SA-különítmények főhadiszállása (SA-Standarten), amelyről az utcát elnevezték; azelőtt Matthäikirchstrasse volt a neve. A főhadiszállástól nem messze állt a Stahlhelm központja, az olasz nagykövetség, a francia konzulátus épülete és Ernst Röhm villája.

11 óra tájban az új zöld egyenruhába öltözött Göring-rendőrség, a Gestapo géppuskás osztagai lezárták az utcát. A francia konzul az ablakból látta a felfejlődő rendőrséget, és erről azonnal tájékoztatta telefonon a követség vezetőjét. A Párizsban tartózkodó nagykövet helyettese éppen a Wilhelmstrasséra indult, hogy megbeszélje a folyó ügyeket Bernhard Bülow külügyminisztériumi államtitkárral. Tárgyalás közben mintegy

mellékesen megkérdezte az államtitkártól, mi történt délelőtt a Standartenstrassén, miért szállta meg az utcát a rendőrség.

Bülow ámulva kérdezte vissza:

– A Standartenstrassét megszállta a rendőrség? Csak valami gyakorlatról lehet szó, talán tűzriasztási gyakorlatról.

Bassewitz, a protokollosztály főnöke ugyanúgy meglepődött, mint Bülow. Villásreggelire volt hivatalos az olasz nagykövetségre, és éppen indulni készült, amikor egy követségi titkár telefonált, hogy a nagykövet felesége nyugtalankodik, mert nem tudja, hogyan jutnak majd a házba a vendégei, miután a Standartenstrasse mindkét bejáratát lezárták. Bassewitz protokollfőnök a lezárás módja felől érdeklődött.

– Géppuskás őrszemek állnak a járdán, néhány méternyire a nagykövetségtől – hangzott a tömör válasz.

– Lehetetlen! – mondta Bassewitz, és azonnal értesítette főnökét, Bülow-t, majd az ő megbízásából felhívta a belügyminisztériumot.

– Nem történik semmi különös – felelték a belügyminisztériumból. – Nyilván házkutatás van a Stahlhelmnél. Mire a villásreggeli megkezdődik, biztosan vége is lesz.

Bülow, aki saját kormányától nem kapott kielégítő felvilágosítást, megbízta munkatársait, hogy tájékoztassák a követségek telefonbeszélgetéseiről és a külföldi tudósítók által továbbított hírek szövegéről. Aschmann, a külügyminisztérium sajtóosztályának főnöke, megkérdezte Bülow-t, mit válaszoljon a külföldi újságíróknak, akik egymás után érdeklődnek a Berlinben és Münchenben folyó rendőri akciókról.

Bülow nagyfokú elővigyázatosságra intette Aschmannt. Az a véleménye alakult ki, hogy Göringnek alighanem köze van a dologhoz. Kézhez kapta ugyanis a francia konzul egyik telefonbeszélgetésének a szövegét, amelyben arról volt szó, hogy a Röhm-villa verandáján rendőrtisztek tartózkodnak, és azt is meg lehetett figyelni, amint átkutatták a manzárdszobát.

Rendőrség Röhmnél?! Talán arra gyanakszanak, hogy merénylet készül az SA vezetője ellen? Pokolgépet találtak volna Röhm lakásán? De hiszen ezekben a napokban nem is várták, hogy Röhm visszaérkezzen Berlinbe!

Bülow még 13 órakor sem tudott semmi érdemlegeset. Ekkor egy diplomata kopogtatott be hozzá, és megdöbbenve számolt be a következőkről. Délelőtt egy értekezleten kellett volna részt vennie, amelynek napirendjén a vízi utakkal kapcsolatos kérdések szerepeltek. Az értekezletet dr. Erich Klausener munkaügyi minisztériumi főigazgatónak, az Actio Catholica vezetőjének dolgozószobájába hívták össze. De a megbeszélésre nem került sor. Hosszas várakozás után közölték az egybegyűttekkel, hogy dr. Klausenert minisztériumi irodájában le akarták tartóztatni, mire öngyilkos lett.

Megszólalt a telefon. Egy külföldi nagykövet érdeklődött: igaz-e, hogy Schleicher tábornok volt birodalmi kancellárt letartóztatták. Bülow csak annyit válaszolhatott, hogy majd informálódik. De bárhová fordult is, a felelet mindig ugyanaz volt: nem tudnak semmi közelebbit. Ez pár perccel 14 óra után történt, s a porosz belügyminisztériumban már órák óta ott feküdt a hivatalos jelentés a Potsdamhoz tartozó, Neubabelsbergben álló Schleicher-villában lezajlott eseményekről.

Reggel 9 óra tájban egy Berlinből érkező autó állt meg Schleicher tábornok villája előtt. Christian Webernek, a Göring védelmét biztosító SS-testőrosztág parancsnokának vezetésével öt egyenruhás gestapós szállt ki a kocsiból. Becsöngettek, majd a kaput kinyitó szobalányt félrelökve benyomultak a házba, egyenesen az ebédlőbe, ahol a tábornok feleségével és kislányával éppen reggelizett.

– Ön Schleicher tábornok? – kérdezte az egyik gestapós.

– Igen, de mit jelent...?

Ebben a pillanatban, anélkül, hogy a mondatot befejezhette volna, egyszerre dördült el hat pisztoly. Schleicherné felugrott, hogy férjét védelmezze, de abban a pillanatban ő is holtan esett össze. A megrémült gyermeket a gyilkosok megfenyegették, hogy vele is így bánnak el, ha valaha bárhol, bárkinek is elmondja, amit látott. Azután eltűntek. A lány

egyedül maradt szülei holtteste mellett.

A gyilkosságról a Reichswehr később kiadott egy belső használatra szánt dokumentumot, az úgynevezett Kék Könyvet. A Párizsban megjelent Fehér Könyv szerzőinek sikerült ezt megszerezniük, és az adatok alapján rekonstruálhatták a gyilkosság lefolyását. Megcáfolták Göringnek azt a kijelentését, hogy Schleicher azért lőtték agyon, mert fegyveres ellenállást tanúsított, amikor le akarták tartóztatni. A Fehér Könyvben szó szerint a következők olvashatók:

„A helyiségben, ahol a gyilkos merénylet történt, nyoma sem volt semmiféle küzdelemnek. Egyetlen jel sem utalt arra, hogy Schleicher védekezett volna. Nyilvánvaló, hogy jól előkészített rajtaütéssel egy védtelen embert gyilkoltak meg.”

Ami a Schleicher-villában történt, az úgyszólván megisméltódott dr. Klausener hivatali szobájában. A munkaügyi minisztérium főigazgatója éppen azzal volt elfoglalva, hogy felkészüljön a fentebb már említett értekezletre, amikor egy SS-Gruppenführernek és egy gestapósnak a vezetésével két fekete egyenruhás SS-legény érkezett a minisztériumba. Az SS-ek megálltak Klausener szobájának ajtajában, a másik kettő pedig belépett. Néhány pillanat múlva pisztolylövés hallatszott. A gestapós és az SS-tiszt eltávoztak, előbb azonban kiadták a rendelkezést, hogy senki sem léphet a szobába. Egy minisztériumi tisztviselő kérdésére elmondták, hogy Klausenernek letartóztatási parancsot mutattak fel, mire ő pisztolyt ragadott és agyonlőtte magát. A két SS-legény öt órán át őrizte az ajtót, és senkit nem engedett belépni. Sötétedéskor megjelent a Gestapo teherautója, hogy elszállítsa Klausener tetemét. Az áldozat barátai hiába kérték a holttest kiadását. A hullát egyenesen a törvényszéki orvostani intézetbe szállították, majd elégették. A gyilkosok azt gondolták, hogy ezzel eltüntették tettük nyomait. De az igazság mégis napfényre került: az egyik hullaszállító ugyanis elmondta, hogy a lőtt seb Klausener tarkóján volt. A fekete gengszterek sajátos stílusban értesítették az özvegyet férje haláláról: egy rövid levél kíséretében elküldték neki a Klausener hamvait tartalmazó urnát.

A birodalmi főváros különböző pontjain egymást követték az események. 13 óra 30 perckor a Gestapo öt embere jelent meg Gregor Strassernak, a náci párt egykori második emberének a lakásán, és a házigazdát keresték.

Strasser éppen ebédelt a családjával; délután három órára szándékozott bemenni a vezetése alatt álló Schering-Kahl Vegyiművekhez. A civilben megjelent gestapósok felszólították, hogy haladéktalanul kísérje őket gyári irodájába, és legyen jelen az ott lefolytatandó házkutatásnál.

A gestapósok valóban a gyárba mentek Strasserral, de nem kutatták át az irodáját, ehelyett nyomban átadták foglyukat az ott várakozó SS-osztagnak.

Az SS-ek megbilincseltek Strassert, autóba lökték és Grünewaldba száguldottak vele. A szemtanúk izgatott kérdéseire a gestapósok vállvonogatással feleltek, majd a legnagyobb nyugalommal távoztak.

Grünewaldban a Himmler-legények behajszolták Gregor Strassert az erdőbe, leütötték, és vadállati ordítással agyontaposták. Mindezt Otto Strasser írta le „Die deutsche Bartholomäusnacht” (A német Szent Bertalan-éj) című könyvében. A szerző egyébként megjegyzi, hogy néhány héttel később más változatban hallotta bátyja lemészárlásának történetét: az SS-osztag Gregor Strasserral a Gestapo Prinz-Albrecht-Strasse-i székházába hajtott, ott előbb zárkába csukták a foglyot, majd nem sokkal később levítették a pincébe és tarkón lőtték.

A hátramaradottak napokig nem hallottak róla semmit. Csak július 7-én kapott kézhez a család egy urnát, a mellékelt értesítés szerint Gregor Strasser hamvaival.

Göring és Himmler pribékjei a legtöbb esetben elhurcolták áldozataikat, és ritkán derült ki, hogy hol, milyen módon végeztek velük.

Nehéz lenne megállapítani, hogy Göring listáján eredetileg milyen nevek szerepeltek, de ahhoz nem fér kétség, hogy a porosz miniszterelnök és Himmler jócskán túlteljesítették a Hitlertől kapott megbízást. Embereik néhány áldozatukat a helyszínen

gyilkolták le, többségüket pedig letartóztatták, börtönbe vetették, és csak napok múlva állították a kivégzőfalhoz. Némelyiket előzetesen kihallgatták, többnyire azonban megtakarították a törvényes színezetű eljárások fáradságait.

Az üldözők oly gyorsan és meglepetésszerűen csaptak le áldozataikra, hogy csak a legszerencsésebbeknek sikerült kerekét oldaniuk: főként azoknak, akik kora reggel, az SS érkezése előtt eltávoztak otthonukból, és nem dolgoztak egy meghatározott munkahelyen.

Kurt von Bredow tábornok megmenekülhetett volna. Június 30-án délután 5 órakor még az Adlon Hotel szalonjában ült néhány barátjával, és a nap eseményeiről beszélgetett velük. Akkor már tudtak Schleicher haláláról, akinek Bredow volt az egyik legbizalmasabb munkatársa. Egy külföldi diplomata meglepődve pillantotta meg a szállóban. Feltűnés nélkül félrehívta, és megkérdezte, hogy nem tud-e a történekről. De igen, válaszolta a tábornok, és csodálja, hogy ő maga még mindig életben van. A diplomata némi tünődés után azt javasolta Bredow-nak, hogy vacsorázzon nála. A tábornok köszönettel visszautasította a meghívást, majd visszaült asztalához. Barátai nem helyeselték a döntését, próbálták rávenni a meghívás elfogadására, de Bredow leintette őket.

– A bitangok meggyilkolták Schleichert, az egyetlen embert, aki a mai körülmények között megmenthette volna Németországot – mondotta, majd a pincérhez fordult, kalapját és botját kérte.

Bredow azelőtt a felderítő szolgálatot vezette, pontosan tudta tehát, hogy az Adlon Hotel minden pincére rendőrügynök, az is, aki éppen hétrét görnyed előtte. Tisztában volt vele, hogy a spicli nyomban ki fogja őt szolgáltatni a Gestapónak. Ezért úri passzióból és az akasztófahumor kedvéért bőséges borraalót csúsztatott a pincér markába. Azután szívélyesen elbúcsúzott barátaitól, köszönt néhány ismerősének, és fesztelenül távozott. Valószínűleg percekben belül letartóztatták; a később kiszivárgott hírek szerint július 2-án lőtték agyon.

Egyre újabb nevekről lehetett hallani, főleg olyanokéről, akiket már agyonlőttek. Ellenőrizetlen hírek keringtek Röhm haláláról. Karl Ernstet, a berlin-brandenburgi SA parancsnokát, állítólag a kora délutáni órákig még nem sikerült kézre keríteni.

Göring palotájában nagyüzem volt ezen a napon. A jelenlevők izgatottan tárgyaltak, egyik szobából a másikba siettek; pillanatonként csörgött a telefon, libériás inasok szendvicseket és italokat szolgáltak fel.

Göring dolgozószobájából hangos beszéd hallatszott: itt ülésezett az akció vezérkara. Sűrűn nyílt az ajtó, jöttek-mentek a Gestapo-futárok, kis cédulákat hoztak és vittek. Odabenn Göring, Himmler, Heydrich és a kis Pilli Körner, Göring államtitkára tanácskozott, időnként harsány röhögéssel és ékelődő megjegyzésekkel kommentálva a befutó híreket: „Ennek is vége!”, „Lepuffantani”, „Úgy kell neki!” Nyilvánvaló volt, hogy a társaság nincs rossz hangulatban.

Váratlanul kapták a hírt, hogy a Führer egy órával azelőtt elindult Münchenből, és gépe rövidesen megérkezik a tempelhofi repülőtérre. A repülőtérre állig felfegyverzett SS-csapatok vették körül. A betonon a légierő több százada sorakozott fel. Miközben Hitler repülőgépére vártak, leszállt egy másik gép; előbb három SS-legény lépett ki belőle, majd Karl Ernst, bilincsel a csuklóján. Mosolyogva tekintett körül, mintha ötletes tréfának tartaná a letartóztatását. De hamarosan ajkára fagyott a mosoly. Másodpercekben belül autóba taszigálták, és elszárguldottak vele a lichterfeldei laktanyához. Ott kiráncigálták a kocsiból, és a falhoz állították, így végződött ennek a több százszoros gyilkosnak az élete.

Hans Bernd Gisevius – a rendőrség, majd a Gestapo volt tisztje – „Bis zum bitteren Ende” (A keserű végig) című könyvében a következőket írja Karl Ernst haláláról:

„Érdeklődtünk, honnan jött a repülőgép. Brémából... Nyomban megértettük az állítólagos SA-puccsot is. Eddig ugyanis az ellentmondó hírek és jelentések alapján még igaznak véltük, hogy valamiféle árulás történt... De ez a repülőgép meggyőzött arról, hogy Karl Ernst, akit Röhm mellett a nap fővezéréként emlegettek, «lázasítását» egy

tengerjáró hajó fedélzetén, vidám poharazgatás közben kívánta végrehajtani. Himmler és Göring tehát hazudott, amikor azt állította, hogy Ernstet előző éjszaka Münchenben látták SA-különítményének élén... Amikor hajnali három órakor egy SA-legény izgatottan közölte vezérével, hogy gyorsan tűnjön el, mert le akarják tartóztatni, Ernst a szállodába hajtatott, ahol a gestapósok várták.

Az Obergruppenführer még akkor sem vette észre, hogy a fejről van szó... Engedte, hogy megbilincseljék és elvezessék. Sőt, még bátorította kíséretét, amelyet szintén letartóztattak. – Mi történhet velem, az Obergruppenführerrel, az államtanácsossal, a Reichstag képviselőjével, Röhm barátjával? – jegyezte meg. Ez volt az oka annak is, hogy a tempelhofi repülőtéren mosolyogva lépett ki a repülőgépből. Örültségnek tartotta, hogy őt hazaárulással vádolják, így történt, hogy amikor elhangzott a kivégzőosztag tűzparancsa, «Heil Hitler!»-t kiáltott.

Röviddel a Karl Ernstet szállító repülőgép leszállása után jelezték a müncheni gép érkezését. Parancsszavak hangzottak, a díszszázad vigyázzba merevedett. Göring, Himmler, Frick, Daluge és mintegy húsz rendőrtiszt a betonpályára sietett. A gép földet ért, megállt. Kinyíló ajtaján Adolf Hitler lépett ki elsőnek. Általános üdvözlés, Hitler kezét fogott minden közelállóval, s közben kiszállt a gép többi utasa: Brückner, Schaub, Sepp Dietrich, Lutze és mások. Utoljára Goebbels tűnt fel torz mosolyával.

Hitler körülményesen és fáradtan lépkedett el a díszszázad előtt, a jelenlevők attól tartottak, hogy mindjárt összeesik.

Útban a várakozó autók felé, Hitler, Göring és Himmler néhány percre megállt: a Führer szemlátomást jelentést kért a berlini eseményekről. Himmler egy jegyzéket nyújtott át. Hitler figyelmesen olvasta, időnként felkapta a fejét, majd hirtelen izgatott lett, és élénken gesztikulált. Feltehetően ekkor közölték vele Strasser „öngyilkosságát”. Azután a vértől csöpögő triumvirátus beszállt a kocsikba, és az esti csendben felhangzott a „Bravó, Adolf!” kiáltás.

A július elsejei lapok megírták, hogy Münchenben a Führer maga vezette a tisztogatási akciót, Berlinben pedig Göringre hárult ez a feladat. Arról egyetlen szó sem esett, hogy mi történt ugyanebben az időpontban Németország más városaiban. Pedig mindenütt megkapták a rajtaütésre felszólító parancsot, és a végrehajtók sehol sem késlekedtek, hogy Göring példáját követve, túlteljesítsék a feladatot.

Gleiwitzben hivatali szobájában lőtték agyon Ramshorn rendőrfőnököt, a náci párt egyik legrégebbi birodalmi gyűlési képviselőjét. Magdeburgban, Chemnitzben, Goslarban, Stuttgartban, Drezdában és egy sor más városban, különösen Közép- és Dél-Németországban, tömegesen tartóztatták le és lőtték agyon az SA vezetőit és másokat. Eltekintve Berlinton és Münchentől, az akció Breslauban dühöngött a legkegyetlenebbül. A sziléziai határvidék kezdettől fogva a nácik egyik fellelvára volt. A nagybirtokos junkerek fiai itt valamennyien Hitlert támogatták, és napszámosaikból rekrutálódott az SA. A nagyipar, a kommunizmustól vagy egy cseh, illetve lengyel inváziótól tartva, hatalmas pénzekkel támogatta a helybeli náci szervezeteket. Három nemzetiszocialista vezető tartotta kezében a hatalmat: Heines, akinek minden kilengését Hitler és Röhm fedezte; Udo von Woyrsch SS-parancsnok, egy magas rangú katonatiszt fia; valamint Bruckner, Hitler egyik első harcostársa, a politikai szervezet vezetője. Ezek hárman marakodtak egymással, mindegyikük igyekezett a maga embereinek juttatni a kulcspozíciókat. Egyetlen közös vonásuk volt: mélységesen gyűlölték a weimari rendszert és a haladó embereket.

Woyrsch, amikor június 30-án kora reggel értesítést kapott Himmlertől Heines állítólagos árulásáról, azonnal megtette a szükséges intézkedéseket. Régóta módszeres tevékenységet fejtett ki Heines ellen, többek között naponta átvizsgálta a rendőrfőnökség papírkosarait, hátha akad bennük valami használható anyag Himmler számára. Most mindenekelőtt letartóztatta és agyonlövete háborús bajtársát, von Wechmar SA-Brigadeführert, Heines helyettesét. Azután újabb letartóztatások és agyonlövetések következtek. Mivel ezek nem maradtak titokban, néhány SA-alvezér

mozgósította az alakulatát és megszervezte a fegyveres védekezést. Kétnapos ostrom után azonban ezeket az alakulatokat megadásra kényszerítették és megtizedelték. Breslau volt egyébként Németország egyetlen városa, ahol az SA megkísérelte az ellenállást.

A hosszú kések éjszakáján lezajlott vérengzés záróaktusáról, a nyomok eltüntetéséről Hans Bernd Gisevius így számol be említett könyvében:

„Amikor hétfőn (július 2-án) délelőtt kimerültén ültem hivatali szobámban, jelentkezett nálam a rendőrségi rádiót kezelő őrmester, és átadott egy éppen akkor érkezett rádiógramot. Miután nem közvetlenül a belügyminiszternek címezték, az őrmester tévedésből nekem kézbesítette. A rádiógram szövege így hangzott: «A porosz miniszterelnök és a Gestapo főnöke. Valamennyi alárendelt rendőrségi szolgálati állomásnak. A legutóbbi két nap akciójával kapcsolatos összes akták felsőbb utasításra elégetendők. A rendelkezés végrehajtásáról haladéktalanul jelentést kérünk.»"

2. Néhányan az áldozatok közül

ERNST RÖHM

A münchenieket a húszas évek elején sajátos módszerrel igyekezett „hazafiságra” nevelni az a fiatal katonatisztekkel álló csoport, amely „Vasökölnök” (Eisernerfaust) nevezte magát. A Fahring Kávéház volt a törzshelyük, ahol a zenekar negyedóránként rázendített az úgynevezett zászlódalra. Mindenki ismerte a szövegét, a refrénje így szólt: „... néked szenteljük életünket, szent fekete-fehér-vörös lobogó!”

Amikor ezek a szavak felhangzottak, a közönség köteles volt talpra ugrani. Ha valaki elmulasztotta, abban a pillanatban előtte termelt valamelyik egyenruhás fickó. Nem szólt semmit, csak ránézett az illetőre. Ha az nem tett eleget ennek a néma felszólításnak, kiráncigálták a kávéház elé, és véresre verték.

A „Vasökölnök” tagjai sorra járták a kocsmákat, és mindenütt nacionalista hangulatot provokáltak. A politikai gyilkosságok szintén a profiljukba tartoztak.

A csoportot Ernst Röhm vezette.

Röhm 1887-ben született, bajor kispolgári családból. Végigharcolta az első világháborút, többször megsebesült. Vakmerő katona volt, vérbeli zsoldos és rablóvezér. Lenézte a porosz tiszteket, azt tartotta róluk, hogy csak parádéra termettek, nem háborúra, ő maga is imádta ugyan az egyenruhát, de nem mint pusztá díszet, hanem mint a kíméletlen erőszak jelképét.

Közvetlenül az első világháború után, 1918-ban ahhoz a szabadcsapathoz csatlakozott, amelyet Franz Xaver von Epp, a Reichswehr ezredese szervezett. Az antant ellenőrző misszióinak nyomására akkoriban jórészt feloszlottak a reguláris hadsereg alakulatai, és helyettük egymás után szerveződtek a szabadcsapatok, régi magas rangú tisztek vagy még gyakrabban fiatal kalandorok vezetése alatt, a kommunisták és a Felső-Szilézia hovatarozása körüli viszályban a lengyelek elleni küzdelem céljából. Részben a Reichswehr megmaradt alakulatainak hozzájárulásaiból tartották fenn magukat, részben saját jómódú tagjaik adományaiból, de a rekvirálást és a rablást sem vetették meg.

Von Epp szabadcsapata volt az, amelyik 1919. május 2-án, a Reichswehr alakulataival karöltve, a berlini szociáldemokrata kormány megbízásából vérbe fojtotta a Bajor Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság leverése után von Epp ezredest tábornokká és a Reichswehr bajorországi hadtestének parancsnokává nevezték ki. A tényleges hatalom a Reichswehr kezébe került, bár hivatalosan egy polgári-szociáldemokrata koalíció kormányzott. A katonai rendszer tulajdonképpen feje Ernst Röhm volt, mint von Epp tábornok segédtisztje és politikai tanácsadója, ő juttatta hatalomra szabadcsapatával a szélsőjobboldali von Kahr kormányát. Ekkor került vissza a Reichswehr kötelékébe: a bajor vezérkarba nevezték ki összekötő tisztnak a szabadcsapatok és a hadsereg között.

Zavaros idők jártak Németországban. Napirenden voltak a gyilkosságok a versailles-i szerződést reálpolitikai okokból elfogadó politikusok ellen. Egy fiatal bajor diák, Arco-Valley gróf, 1919. február 21-én a nyílt utcán lőtte agyon Kurt Eisner bajor független szociáldemokrata miniszterelnököt. Tettével bizonyítani akarta hazafiasságát diáktársai előtt, akik nem fogadták be, mert anyai ágon zsidó származású volt. Két évvel később Schulz, Killinger és Tillesen orgyilkosságot követett el Erzberger miniszter ellen. 1922. június 24-én egy különítmény, rafináltan kidolgozott terv szerint, robogó autóból lelőtte Rathenau külügyminisztert, a weimari köztársaság kormányának legjelentősebb tagját. Münchenben lesből agyonlőtték Gareis független szociáldemokrata képviselőt; a bajor hatóságok nem bukkantak a tettesek nyomára.

Számos más gyilkosság is történt ezekben az években: az áldozatok többnyire maguk is valamelyik titkos harci szervezethez tartoztak, de elveszítették gengsztertársaik bizalmát. A rendőrség olykor elfogott egy-egy gyanúsítottat, ezeket azonban a bajor igazságügyi hatóságok – amelyeket Franz Gürtner, a későbbi birodalmi igazságügy

miniszter vezetett – sorozatosan felmentették, mert soha nem találtak elegendő bizonyítékot, a „törvényességre” pedig kényesen ügyeltek. A gyanúsítottak sajátos módon csaknem minden alkalommal Röhm környezetéből, sőt nem ritkán közvetlen jó barátai közül kerültek ki, mint például Heines vagy Neunzert és Bally hadnagy, a Rathenau-gyilkosság résztvevői. Klintzsch hadnagy, akit a gyilkosok tette társaként tartóztattak le a Rathenau-ügyben, majd bizonyítékok hiányában szabadlábra helyeztek, szintén Röhm százados munkatársa volt.

A „Vasököl” hazafias ténykedése idején Adolf Hitler már a Német Munkáspárt (Deutsche Arbeiterpartei) propagandafőnökeként tevékenykedett, de kellő bázis híján kevés sikerrel. A véletlen a kezére játszott. Egy ismerőse elvitte a „Vasököl” összejövetelére, és megismertette Röhm századossal. A két ember az első percben egymásra talált. Röhmöt lenyűgözte Hitler szuggesztivitása és fanatizmusa, Hitler pedig a jövő nagyszerű ígéreteit látta meg Röhm katonai elképzeléseiben és nem mindennapos szervező tehetségében. A százados belépett új barátjának pártjába, és főleg az ő támogatásának tulajdonítható, hogy ebben a szervezetben, amely hamarosan felvette a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP) nevet, Anton Drexler kezéből Adolf Hitlerébe került a vezetés. Röhm tehát egyike volt a náci párt alapító tagjainak. „Az első napok barátai” közé tartozott – ahogyan maga Hitler mondta róla, amikor már eldöntötte, hogy végez vele.

Röhm, a vezérkari tiszt, egész ismeretségi körét a náci párt szolgálatába állította. Rávette főnökét, von Epp tábornokot, hogy a Reichswehr vásároljon a párt részére egy újságot. A tábornok, aki a Bajor Tanácsköztársaság hóhérijának minőségében a „München felszabadítója” címet viselte, könnyűszerrel rábírta mecénásait, hogy bocsássák rendelkezésére a szükséges összeget, így szerezték meg a náci 60 000 márkáért a *Völkischer Beobachter* nevű zuglapocskát; ez negyven esztendőn keresztül a müncheni botrányok szerény és politikamentes krónikása volt, majd közeledett az egyre népszerűbb antiszemita irányzathoz, végül pedig addigi tulajdonosai pénzügyi nehézségeik miatt kénytelenek voltak túladni rajta.

Röhmnek a náci párt érdekében kifejtett legfontosabb tevékenységét, az SA megszervezését, a következő fejezetben fogjuk ismertetni; ott térünk ki azokra a vitákra is, amelyek az SA jellegével, feladatkörével és szervezési módszereivel kapcsolatban egyre inkább kiéleződtek Röhm és Hitler között. Egyelőre maradiunk Röhm életének csomópontjainál. Amikor Hitler 1923. november 9-én puccsot (sörház-puccs) kísérelt meg Münchenben a hatalom átvétele céljából, a vezérkari százados teljes szívvel és minden rendelkezésére álló eszközzel támogatta. A puccs bukása után Hitlert ötévi várfogságra ítélték; Röhm a per befejeztével szabadlábra került, de le kellett vetnie a Reichswehr egyenruháját. Egy ideig mérnökként dolgozott, közben pedig megalapította a „Frontosztag”-ot (Frontbann), hogy a november 9-e után szétszóródott és részben vezető nélkül maradt „népi” katonai alakulatokat egy pártok feletti szervezetben fogja össze.

Hitler nem töltötte le ötéves büntetését. 1924. december 20-án próbaidőre szabadult, és azonnal hozzálátott a párt újjászervezéséhez. Terveiben nagy szerepet szánt az SA-nak, de saját elgondolásai szerint, amelyek semmiképpen sem fedték Röhm terveit. A két ember viszonya napról napra feszültebbé vált. 1925 áprilisában hevesen összekülönböztek. Röhm másnap levelet írt Hitlernek, bejelentette, hogy visszalép az SA vezetésétől. Választ nem kapott. Két hét múlva Röhm szűkszavú nyilatkozatot tett közzé a *Völkischer Beobachterben*; közölte, hogy visszavonul a politikától, és lemond az SA vezetői tisztségéről. Ezzel egyidejűleg újabb levelet küldött Hitlernek. Kifejezte azt a reményét, hogy Hitler nem neheztel rá lemondásának nyilvánosságra hozásáért, majd így folytatta: „Felhasználom az alkalmat, hogy emlékezetedbe idézzem az együtt átélt szép és nehéz órákat. Bajtársiasságodért fogadd szívélyes köszönetemet; kérlek, hogy személyes barátságodat ezután se vond meg tőlem.”

Hitler erre sem válaszolt.

Röhm naplójában, amely később nyomtatásban is megjelent, többek között az

alábbiakat olvashatjuk:

„Tudom, sokan nem bírják elviselni azokat, akik figyelmeztetik és óvják őket; én mindig az ellenkező állásponton voltam. Hitlerrel őszinte barátság kötött össze, és látva, hogy hízelgők tolonganak körülötte, akik feltétlen imádattal veszik körül, egyetlen szó ellenvetést sem kockáztatnak meg, kötelességemnek tartottam, hogy, mint hűséges bajtárs, nyíltan szóljak a baráthoz.”

Nem tudjuk, mit közölt Röhm hűséges és nyíltszívű bajtársként, de annyi tény, hogy önéletrajza a legcsekélyebb bírálatot sem tartalmazza Hitlerről, aki viszont a „Mein Kampf”-ban meg sem említi egyetlen pertu barátját, Röhmöt.

A nézeteltérések ellenére Röhm nem lett hűtlen Hitlerhez. Beutazta az országot, Reichswehr-tisztekből helyi csoportokat alakított a náci párt támogatására. Sehol sem mulasztotta el kifejezni személyes meggyőződését: „Hitler a jövő embere, és én szervezem neki a hadsereget.”

Működését egy újabb civódás szakította félbe: ezúttal hajdani barátjával, Neunzerttel veszett össze, és attól tartott, hogy Neunzert bosszúból feljelenti őt homoszexuális hajlamai miatt az államügyészségen. Éppen a legjobbkor érkezett számára a bolíviai kormány váratlan ajánlata, hogy utazzék Dél-Amerikába, és vállaljon kiképzőtiszti állást a bolíviai hadseregben. Röviddel azelőtt utazott el Kínába ugyanilyen felkérés alapján Kriebel, az 1923. évi puccs katonai vezetője; Röhm sem késlekedett, és néhány nappal a meghívás vétele után, 1929 elején hajóra szállt.

Az SA új parancsnoka, Pfeffer von Salomon, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Salomon szolgálaton kívüli százados, egykori szabadcsapatvezér, a náci párt régi vesztőfalai és Ruhr-vidéki funkcionáriusa volt. Hitler sorozatos vitákba és konfliktusokba keveredett vele. Egyre gyakrabban gondolt régi harcostársára, akit – talán egy kissé meggondolatlanul – szélnek eresztett. Ki is lehetne jobb parancsnoka az SA-nak, mint Ernst Röhm? Ki tud még rajta kívül úgyszólván napok alatt elővarázsolni egy milliós hadsereget? Ki az, aki hanghordozásában, mozdulataiban, viselkedésében, egész életmódjában annyira azonosul a finnyásnak éppenséggel nem mondható barnainges legényekkel, mint ő? Végül is megérett Hitlerben az elhatározás: sürgősen visszahívta Röhmöt Bolíviából, és 1931. január 5-én kinevezte az SA vezérkari főnökévé; a főparancsnokságot azonban önmagának tartotta fenn. Ezzel a kinevezéssel kezdődött meg Röhm igazi karrierje.

A tapasztalt szervező lázas munkája nyomán hamarosan két és fél millióra duzzadt az SA létszáma. A vezérkari főnök nem ismert semmiféle erkölcsi törvényt, nem érdekelte, miféle söpredék gyülekezik a zászlói alatt. Ha rendőrségi priuszuk van az embereinek, ha politikai gyilkosságokban vagy egyéb erőszakos cselekményekben vettek részt – annál jobb. Egy a lényeg: legyen a testület minél ütőképesebb, minél gátlástalanabb, tartsa rettegésben az embereket, tiporja el az ellenfeleket. És a vezetés jó kezekben összpontosuljon. Fiatal junker nemesek gyülekeztek a vezérkarban. Von Falkenhausen lovag, Sprei gróf, Waldeck herceg Röhm segédtisztjeiként tevékenykedtek; a politikai osztály élén, amelyet az SA a Reichswehr mintájára hozott létre, Georg von Detten állt.

A tíz Obergruppenführer ugyanilyen előkelő vezérkarral rendelkezett. Karl Ernst, az SA berlini alakulatainak parancsnoka, még be sem töltötte a harmincadik évét, amikor háromezrezer ember szolgált a keze alatt, s mint tábornok, előjárója volt August Wilhelm porosz hercegnek, a császár negyedik fiának, aki árnyékként követte és bevezette őt a berlini társaságba. Röhm alvezérei egyenesen keresték a kapcsolatot a „jobb körökkel”, s megtanulták „élvezni az életet”. A Führer hallgatólagos jóváhagyásával és vezérkari főnökük példáját követve, szabadjára engedték kicsapongó hajlamaikat. Hitler minderről pontosan tudott. Amikor néhány aggódó szülő 1932-ben tudomására hozta az SA köreiben dívó homoszexualitás legkirívóbb eseteit, nem áttallott nyomtatásban közzétenni olyan nyilatkozatot, hogy az SA nem a fiatal lányok nevelőintézete, hanem a kemény harcosok szervezete. Szemenszedett hazugság tehát Goebbelsnek az az állítása, amely a német Szent Bertalan-éjszakát többek között azzal

indokolta, hogy „erkölcsi fertőnek” jöttek a nyomára. A náci pretoriánus gárdában uralkodó erkölcsi állapotokat országszerte ismerték, nem volt titok, hogy Röhm hordái féktelenségükben felülmúlták a vallásháborúk német zsoldosait. Éppen e tulajdonságaik révén játszottak döntő szerepet Hitler győzelmében.

Amikor a Führer 1933. január 30-án hatalomra jutott, Röhm mellette menetelt a berlini utcákon a horogkeresztes zászlók ezreit lobogtató SA-alakulatok élén. A fénykép, amely ezeket a pillanatokat rögzítette, bejárta egész Németországot és a világsajtót. Úgy látszott, a vezérkari főnököt és zsoldosait soha többé nem lehet elválasztani Hitlertől. 1933 márciusában a Führer Bajorország különleges megbízatású állami biztosává, majd háromnegyed évvel később birodalmi tárca nélküli miniszterré nevezte ki barátját. Röhm pályafutásának csúcsára érkezett. Magas pozíciója volt, és csaknem négymillió embernek parancsolt. De nem érte be ennyivel. Mértéktelen becsvágytól elvakítva a lehető legkomolyabban azt tervezte, hogy az ő „forradalmi hadserege” lesz a jövő Wehrmachtja, amelynek tábornoki karát nem a régivágású főtisztek, hanem az SA Obergruppenführerjei, a Heinesek, az Ernstek alkotják. Ezzel a makacs és teljesen irreális elképzeléssel azonban végzetesen elszámította magát.

GREGOR STRASSER

1892-ben született a felső-bajorországi Geisenfeldben, hivatalnokcsaládból. Gyógyszerészetet tanult, ez volt a foglalkozása az első világháborúig. A frontról főhadnagyi rendfokozattal tért haza. A novemberi forradalom után Landshutban ellenforradalmi szabadcsapatot szervezett, és 1920-ban alakulatával együtt csatlakozott a náci párthoz. Alsó-Bajorországban mint a nemzetiszocialista párt körzetvezetője (Gauleiter) működött. A kudarcba fulladt müncheni sörház-puccs után 1923-ban másfél évi várfogságra ítélték, de már 1924 májusában szabadlábra helyezték, mert a választásokon tagja lett a bajor tartományi gyűlésnek, majd a Reichstagnak is. Képviselői mandátumát a Reichstagban megszakítás nélkül 1933-ig megtartotta. Hitler landsbergi várfogsága idején lényegében ő vezette a pártot, és később is döntő szerepet játszott a náci mozgalom szervezésében. Hitlert, aki 1930-ig osztrák állampolgár volt, a külföldiekre vonatkozó törvények Poroszországban és csaknem egész Észak-Németországban eltiltották a nyilvános szerepléstől, viszont Strasser – a bajor tartományi gyűlés és a Reichstag nemzetiszocialista frakciójának feje – képviselői megbízatásának jóvoltából szabadon mozoghatott az egész országban. Északon, ahol addig Hitler minden kísérlete eredménytelen maradt, Strasser nyitotta meg az utat a nemzetiszocializmus előtt, és 1925-ben öccse, Otto támogatásával vezetője lett az általa szervezett északnémet pártszervezeteknek. Röviddel ezután létrehozta saját felfedezettjével, Goebbels doktorral együtt a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt észak- és nyugatnémet körzeteinek (Gau) munkaközösségét. Arra hivatkozva, hogy az ottani helyi politikai viszonyok nagymértékben különböznek a bajorországiaktól, tulajdonképpen függetlenítette magát a müncheni vezetéstől. Ezekben az években, 1925 és 1928 között, a két Strasser fivér tevékenysége nyomán épültek ki országszerte a náci párt szervezetei, és Bajorország helyett Észak-Németország vált a párt fő bázisává.

A volt gyógyszerész figyelemre méltó eredményei felébresztették Hitler féltékenységét. Strasser, aki borotvált koponyájával, hatalmas állkapcsával és a nehézsúlyú birkózókéra emlékeztető testalkatával úgy festett, mint a hunok leszármazottja, szervezőként felülmulta Hitlert, és tömegkapcsolatai révén valóban a vetélytársává lehetett volna, ő azonban, bár a véleménye gyakran különbözött Hitlerétől, hosszú ideig lojális maradt a Führerhez. Kitartott mellette akkor is, amikor öccse szakított Hitlerrel és az egész nemzetiszocialista párttal.

Gregor Strasser a náci mozgalom állítólagos „balszárnyához” tartozott. 1925. október 1-én Goebbelsszel együtt egy kéthetenként megjelenő folyóiratot indított *Die*

nationalsozialistische Briefe (A nemzetiszocialista levelek) címmel, s ebben a lapban, amely az észak- és nyugatnémet körzetek munkaközösségének szócsöve volt, hangsúlyozottan antikapitalista nézeteknek adott hangot. Követelte, a szén- és acélipar államosítását, a földek nacionalizálását és bérbeadását egyéni bérlőknek, azonkívül éles hangon támadta a porosz militarizmust, és célul tűzte ki a junkerek katonai vezető szerepének a megszüntetését. Természetesen szó sincs arról, hogy Gregor Strasser általában a német militarizmust támadta volna, sőt, mint meggyőződéses nemzetiszocialista, határozottan a militarizmus mellett foglalt állást. Ezért javasolta, hogy a versailles-i békeszerződésben megállapított katonai korlátozások, vagyis az általános védkötelezettségi tilalom időtartamára hozzanak létre kis létszámú zsoldoshadsereget.

1926-ban, amikor szóba került a fejedelmi birtokok kisajátítása, Strasser síkraszállt a kisajátítások mellett. Néhány évvel később, 1932-ben, Gottfried Feder náci ideológussal karöltve, nagyszabású és gátlástalan gazdasági programot dolgozott ki a kétségbeesett és hiszékeny emberek millióinak megnyerésére, a kapitalizmus felszámolását ígérve a munkásoknak és 10 milliárd márka állami támogatást a mezőgazdaságnak.

Ezek a megtévesztő szövegek hamis dicsfényt vontak Strasser alakja köré. A polgári irodalom szívesen tünteti fel őt őszinte és lelkes idealistának, a szocialista eszmék szélsőséges képviselőjének Hitler pártjában. Ám Strasser valójában ízig-vérig fasiszta politikus volt, aki éppen a radikális „baloldali” jelszavak hangoztatásával kívánta szolgálni és jól kiszolgálni monopolista megbízóit. Követelései tökéletes összhangban voltak az I. G. Farbenindustrie AG. vegyipari konszern köré csoportosuló, úgynevezett új ipar érdekeivel – amelyeknek tüzetesebb ismertetésére a későbbiekben kerül sor –, valamint a szanálásra képtelen junkerbirtokok tulajdonosainak azzal a törekvéssel, hogy a nehézipar állami ellenőrzése révén találják meg számításaikat. A Reichswehr felső vezetésében mindezeket a törekvéseket Schleicher tábornok csoportja képviselte. A „baloldali” frázisok tehát a legkevésbé sem álltak ellentétben a velejéig reakciós német monopoltőke egyik szárnyának politikai és gazdasági célkitűzéseivel, és ezt már csak azért sem szabad szem elől tévesztenünk, mert ha Strassert kijelentései alapján valóban szocialistának vélnénk, semmivel sem tudnánk megmagyarázni, hogy politikai bukása után azonnal elfoglalhatta az I. G. Farbenel szoros kapcsolatban levő Schering-Kahlbaum AG. vegyipari és gyógyszerárugyár igazgatói székét.

De ne vágjunk a dolgok elébe, Strasser csillaga egyelőre még fényesen ragyog. 1932 júniusában kinevezték a nemzetiszocialista párt birodalmi szervezési főnökévé, Schleicher tábornok pedig, amikor 1932 végén elfoglalta a birodalmi kancellári székét, neki ajánlotta fel az alkancellári tisztséget.

Az alkancellárjelölt Hitlerhez fordult: elfogadja-e Schleicher tábornok javaslatát vagy sem? A Führer, szokásához híven, nem tudott dönteni. A párt egy idő óta hullámvölgyben volt, 1932. december 3-án a tübingiai helyi választásokon elveszítette szavazatainak csaknem a felét. Strasser hatni tud a tömegekre, helyreállíthatja megingott bizalmukat. Ha Hindenburg vonakodik Hitler kancellári kinevezésétől, akkor legalább az alkancellári poszt legyen a párté. Másrészt viszont túlságosan nagy hatalom összpontosulna a szervezési főnök kezében, és talán a kancellárság felé is megnyílna előtte az út. Wilhelm Frick, a későbbi náci belügyminiszter és Gottfried Feder a leghatározottabban követelte Schleicher ajánlatának elfogadását. Goebbels és Himmler ragaszkodott az elutasításához, Göring pedig, a Ruhr-vidéki nehézipari körök bizalmi embere, a javaslat hallatára egyenesen dührohamot kapott.

Göring győzött: sikerült rávennie a Führert, hogy ne engedélyezze Strasser belépését a Schleicher-kormányba.

1932. december 8-án (más források szerint 7-én, illetve 9-én) kapta kézhez Strasser a Führer döntését. Átgondolta a helyzetet. A nemzetiszocialista mozgalom végveszélyben van: a párt nem tudja folyósítani az apparátus alkalmazottainak fizetését, az SA-legények persellyel a kezükben járják az utcákat, és adományokért koldulnak. Adolf Müller, a nyomda tulajdonosa, azzal fenyegetőzik, hogy leállítja a *Völkischer Beobachter*

kinyomtatását, ha nem kap végre pénzt. Fritz Thyssen, az egyébként bőkezű mecénás, kijelentette, hogy anyagi lehetőségei kimerültek: a novemberi választásokra hajlandó volt még Müllernél egy vagon nyomtatványt rendelni, de többé ne számítsanak rá. Ha Schleicher feloszlatja a Reichstagot, és új választásokat írnak ki, az adott körülmények között Hitler elveszíti képviselőinek legalább az egyharmadát, de talán a felét is. E tényeknek az ismeretében és a belőlük elég szűklátókörűen levont következtetések alapján Strasser, akinek időközben felajánlották a Schering-Kahlbaum vegyipari konszern igazgatói állását, úgy határozott, hogy a további lojalitás esztelenség lenne, el kell hagynia a süllyedő hajót. Leült tehát Excelsior Szállodabéli szobájában, és megírta Hitlernek a lemondólevelét. Felsorolta mindazokat a hibákat, amelyeket véleménye szerint a párt elkövetett, és megígérte, hogy Hitler útja a káoszba, Németország pusztulásához vezet. Amikor végzett, kifizette számláját, és kis poggyászával a pályaudvarra ment.

Levele rövidesen megérkezett a címzetthez. Hitler elvesztette a fejét: Strasser lépése végzetes következményekkel járhat. Lehetetlen pontosan felbecsülni a szervezési főnök táborát, de mindenesetre hozzá kell számítani a régi gárda javarészét és a mandátumait féltő parlamenti frakciónak legalább a felét. A párt egyébként sem lenne képes megállni a lábán, ha a tábornok-kancellár ellene fordulna. A katasztrófát csak a Schleicherrel történő megállapodás háríthatja el, ez pedig lehetetlen Strasser nélkül.

A levélről értesülve, Frick haladéktalanul felkereste Hitlert, és olyan erélyesen beszélt vele, mint még soha. Strassernak sok tekintetben igaza van – jelentette ki –, semmi szín alatt nem szabad vele szakítani, minden áron vissza kell hozni a pártba! Hitler e pillanatban maga is hajlott erre a megoldásra, és ígéretet tett, hogy fogadja Strassert, engedélyezi számára az alkancellárságot. Úgy látszott, mégiscsak tovább ível a volt gyógyszerész politikai pályafutása a hatalom csúcsai felé.

Strassert azonban egyszerűen nem sikerült előkeríteni. Az Excelsior Szállodában nem tudták megmondani, hol tartózkodik. Kézipoggyászát a pályaudvar csomagmegőrzőjében hagyta, majd távozott. Frick a keresésére indult. Valóságos hajszát indított a kézre kerítésére, de eredménytelenül. Strasser ezalatt egy barátjával iszogatót harsány szitkozódások közepette az egyik berlini kocsmában, azután vonatra ült, és Münchenbe utazott. Onnan családjával együtt elvonult üdülni délvidékre.

Hitler félt ugyan a várható bonyodalmaktól, alapjában véve mégis fellélegzett. Igen, kétségkívül a sors akarta így, egy misztikus erő, amely oly sokszor dobta már felé a mentőövet a legveszélyesebb helyzetekben. Lám, ezúttal is megoldódott a fogas kérdés, anélkül, hogy a döntésért a szökevényen kívül bárkit is felelősség terhelne. Strasser megfutott a harcból, elárulta a pártot, önmagát ítélte el. Hívei vezető nélkül maradtak.

Ami ezután következett, az már gyerekjátéknak bizonyult Göringék számára. A disszidens szervezési főnök embereivel éles hangú nyilatkozatot íratnak alá, amelyben azok szigorúan elmarasztalják egykori bálványukat, azt az embert, akinek pártbeli pozícióikat köszönhatték. Ezzel a lépéssel megkezdődött a Strasser-féle apparátus szétverése.

Mi az oka annak, hogy a nemzetiszocialista mozgalom második embere, a „civilizált náci” hírében álló és a tömegszervezői képességek terén Hitlert vitathatatlanul felülmúló Strasser vereséget szenvedett, méghozzá úgyszólván egyik pillanatról a másikra, és olyan időpontban, amikor politikai karrierjének legsikeresebb szakaszát élte, sőt további emelkedésnek nézett elébe, a Führer viszont csaknem a bukás szélére sodródott? Hogyan lehetséges ez?

Bizonyos fokig magyarázatot találhatunk abban a tényben, hogy Strasser jóval kevesebb elővigyázatosságot tanúsított az emberek kiválasztásában, mint Hitler. Választottjai a legtöbb esetben cserbenhagyták és hátba támadták. Két titkárát, Joseph Goebbelst és Heinrich Himmlert ő indította el a politikai karrier útján; ugyanez vonatkozik Erich Koch königsbergi SA-Obergruppenführerre, aki még azután is a bizalmasa maradt Strassernak, amikor az lemondott pártbeli funkciójáról. Mindhármán

arra ösztönözték patrónusukat, hogy állítsa félre Hitlert, a hiú osztrákot, és vegye saját kezébe a vezetést. Goebbels és Himmler – mint láttuk – habozás nélkül Strasser ellen foglaltak állást az alkancellárság kérdésében. S amikor nyilvánvalóan végleg Hitler oldalára billent a mérleg, Goebbelsnek esze ágában sem volt, hogy egyetlen lépést is tegyen tanítómestere érdekében; Himmler, aki egykor a végsőig tartó hűséget fogadott Strassernak, a Gestapo vezetőjeként személyesen adott utasítást meggyilkolására; Koch pedig az elsők között gratulált Hitlernek a június 30-i vérfürdőhöz.

De mindez mellékes a tényleges okhoz képest, amely abban rejlik, hogy a politikai erőviszonyok felismerésében Strasser alulmaradt Hitlerrel szemben. Egyszerűen rossz lóra tett. A német kül- és belpolitikának, a náci párt irányvonalának meghatározásáért folytatott harcban a Strasser mögött álló vegyipar ekkor még átmenetileg háttérbe szorult, a Ruhr-vidéki szén- és acélipari monopóliumok váltak a párt gazdáivá. Mihelyt időlegesen eldőlt a hatalmi harc a monopóliumok között, mihelyt nagyjából lezárult a vetélkedés a horogkeresztes horda politikai eszközként való felhasználásáért, Strasser sorsa végképp megpecsételődött.

EDMUND HEINES

Edmund Heines, a Reichswehr leszerelt hadnagya, Röhm legszorosabb baráti köréhez tartozott. A sziléziai SA-Obergruppenführer, a Birodalmi Gyűlés képviselője, a porosz államtanács tagja volt. Jellegzetes figurája annak a német tiszti rétegnek, amely a háború utáni idők legelső napjaitól kezdve az ellenforradalom elkötelezettjévé vált. Ezek a tisztek a létalapjukat veszítették el azzal, hogy befejeződött a háború, és le kellett szerelniük. Egyéb foglalkozásra alkalmatlanok lévén, politikai meggyőződésüket követve tömegesen csatlakoztak az összeomlás után a munkásságnak és általában a demokratikus erőknek, valamint a határterületek nemzetiségi lakosságának terrorizálására alakult szabadcsapatokhoz. Azt a szabadcsapatot, amelyhez Heines tartozott, Gerhard Rossbach főhadnagy vezette, akit a nemzetiszocialista pártban dívott homoszexualitás prófétájaként tartanak számon.

Heines a kibontakozó náci mozgalom egyik legocsmányabb figurája volt. Fényképe gondosan fésült fiatalembert ábrázol, kirúszszott szájjal, puha, mégis erőszakos, nőies, de kegyetlen arcvonásokkal. Ez az ismeretlen távlatokba tekintő, sóvár szemű ifjú a Baltikumban, a felső-sziléziai harcokban, a Kapp-puccs idején, majd az 1923-as Hitler-puccs alkalmával bizonyította be, hogy avatott mestere a gyilkolás művészetének. Neve elválaszthatatlan a weimari köztársaság első időszakát jellemző politikai gyilkosságoktól, többek között Rathenau megölésétől, amelyben, mint kipróbált szaktekné, egy orvlövész banda tagjaként vett részt.

A volt hadnagy a Hitler-puccs után, 1924-ben került szorosabb kapcsolatba Röhmmeel. Az SA megszervezője a legelismertebb szavakkal nyilatkozott róla: „A fiatal népi mozgalom egyik legmarkánsabb alakja. A Führer iránti feltétlen odaadásával nagyszerű példát mutat beosztottjainak. Típusa azoknak a szabadcsapatos tiszteknek, akik oly gyakran megmentették Németországot. Örökifjú tiszt, nem ismeri sem a veszélyt, sem az ellágyulást. Hűségét mindenkor hűséggel fogom viszonzni.”

Röhm és Heines barátsága hamarosan szerelemmé fejlődött. Kapcsolatuk természetesen nem maradt titokban, Hitler is tudomást szerzett róla. Heines egyre-másra különböző botrányokba keveredett. Kevésnek találta Röhm szerelmét, és parancsnoki tekintélyével visszaélve megrontotta a hozzá beosztott ifjakat. Konrad Heiden „Hitler, das Leben eines Diktators” című könyvében leírja, hogy Uffenheim városka egyik lapkiadója, akinek fiát Heines arra kényszerítette, hogy szerelmi viszonyt folytasson vele, 1927-ben kihallgatásért Hitlertől, és szemrehányást tett neki:

– Hitler úr, ön azt állította, hogy személyesen vállalja a felelősséget mindenért, ami a mozgalomban történik!

– Kedves uram – válaszolta Hitler –, én tisztában vagyok ezekkel a dolgokkal. De mit tegyek? A fiatalok elég érettek ahhoz, hogy mérlegelni tudják a cselekedeteiket, és az SA különben sem kisdédóvó. Higgye el, amennyire tölem telik, fellépek a disznóságok ellen.

Heiden beszámol arról is, hogy körülbelül ugyanebben az időben Ludendorff megbízásából Reventlow gróf vezetésével küldöttség kereste fel Hitlert, s követelte Röhm és Heines kizárását a nemzetiszocialista pártból. Hitlert feldühítette a követelés. Visszautasítva a beavatkozást, megvetően felelte a grófnak:

– Ha tudni akarja, nekem egészen mindegy, hogy valaki előlről szeretkezik-e vagy hátulról.

A botrány azonban tovább gyűrűzött, és olyan méreteket öltött, hogy nem lehetett többé szemet hunyni felette. Hitler végül is elszánta magát a beavatkozásra. Igaz, hogy csak azután, amikor a Hirschbräukellerben tartott SA-gyűlésen Heines a nyilvánosság előtt szemére vetette, hogy ellenzi a barnaingesek vezérkarának katonai politikáját. Ezzel a meggondolatlan felszólalásával Heines eljátszotta a Führer jóindulatát. A *Völkischer Beobachter* 1927. május 31-i száma közölte a kizárásáról szóló párthatározatot. Röhm elkeseredetten harcolt kedvencéért, de nem ért el semmit. Sőt: körülbelül egy év múlva Heines Stettenben bíróság elé állították egy 1920-ban elkövetett gyilkosságáért – amelyre a véletlen különös játéka folytán éppen most derült fény –, és ötévi fogházra ítélték. Szerencséjére a német igazságszolgáltatás nem akart vele túlzott ridegséggel bánni, és 5000 márka óvadék ellenében másfél év múlva szabadlábra került.

Kiszabadulása után néhány hónapig egyetemre járt, azután hirtelen ismét felfelé ívelt a pályája, 1929-ben visszavették a pártba, majd kinevezték a sziléziai SA Obergruppenführerévé, 1933-ban pedig – az SA-ban viselt funkciójának meghagyásával – a breslaui rendőrség főnökévé. Az új rendőrfőnök, Schmidt Standartenführerrel együtt, megkezdte irtóhadjáratát politikai ellenfelei és a breslaui zsidóság ellen.

Ennek a börtönből szabadult gyilkosnak meghökkentően gyors volt a felemelkedése, de még gyorsabb a bukása. Az utóbbiban feltehetően nemcsak az játszott szerepet, hogy Heines Röhm közvetlen munkatársai és legközelebbi barátai közé tartozott. Anélkül, hogy találgatásokba bocsátkoznánk, csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy Heines tagja volt annak az SA-különítménynek, amely Göring parancsára felgyűjtotta a Reichstagot. Ismerte az akció minden részletét és valódi hátterét. A tudás pedig igen hasznos, de néha végzetes.

KARL ERNST

Karl Ernst alig volt harmincéves, amikor a lichterfeldei laktanyaudvar falánál horogkeresztes elvbarátainak kivégzőosztaga tüzet nyitott rá. Halála előtt néhány órával még a legmagasabb tisztségeket viselte, övében hordta az SA dísztörét, és a vörös tábornoki csíkokkal egyenértékű obergruppenführeri rangjelzést csak a kivégzőosztag előtt szakították le egyenruhájáról. Június 30-ig az SA berlini helyőrségének parancsnokaként működött; segédtisztje egy császári herceg; a régi hadsereg főtisztjei és az államgépezet magas rangú hivatalnokai feszes vigyázzba merevedtek, amikor háromszázezer főből álló alakulatait lóhátról, félreacsapott ellenzős sapkával a fején megsejmelte.

Ernst egy zsidó vezérigazgatótól elkobzott fényűző villában lakott. Volt tizenkét luxusautója és legalább ugyanannyi telivér háta-lova. A birodalom minisztereivel étkezett, pénzmágnásokkal barátkozott, és maga is nagyszabású fogadásokat adott. Házasságkötése alkalmából, ahol Göring és Röhm voltak a tanúk, csaknem az egész berlini SA-helyőrség felsorakozott a tiszteletére. Özönével érkeztek hozzá az ajándékok és a jókívánságok; egyik esküvői vendége, a szász-coburg-gothai herceg, magas kitüntetést akasztott a nyakába.

Ezek az adatok a berlini Obergruppenführer életének utolsó ötszáz napjára

vonatkoznak. De vajon hogyan élt addig? Honnan emelkedett ilyen magasra?

Huszonnyolc éves korában a következő foglalkozások álltak mögötte: kereskedelmi alkalmazott, utazó, helyettes tornatanár, otthonvezető. A két utóbbi foglalkozást feltehetően már az SA tisztjeként folytatta. A felsorolásból arra következtethetünk, hogy tulajdonképpen szakképzettségét kereskedelmi alkalmazottként szerezte. A rendőrség azonban egyéb adatokat is őrzött róla, és ha az aktákat később meg is semmisítették mint a „marxista rágalmak gyűjteményét”, tartalmuk fennmaradt egy akkori rendőrtiszt emlékezetében és írásos visszaemlékezéseiben.

A rendőrtiszt, a már említett Hans Bernd Gisevius, a következőket írja az Obergruppenführerről:

„Egy berlini éjszakai lokálban alkalmazták, amelyet bizonyos hajlamú férfiak látogattak. Mivel azonban Karl Ernst ebben az eldöradóban nem jutott elég pénzhez, hazafelé menet gyakran kötött alkalmi ismeretségeket. Nem tudjuk, hogy hajlamai ösztönözték-e az effajta pénzszerzésre, vagy a kenyérkeresetnek ez a módja fejlesztette ki ilyen irányú hajlamait. Mindenesetre időnként szép jövedelemre tett szert. Erről a mellékkeresetről csak akkor mondott le, amikor az SA ranglétráján eléggé felkapaszkodott ahhoz, hogy a fizetéséből is jól megéljen. Ekkor azután nagyvilági allűröket vett fel, és igyekezett gavallérnak mutatkozni. Ráadásul, mintegy önmagát is kigúnyolva, igazi női házastársat szerzett, és főnökét kérte fel tanúnak a házasságkötéshez; Röhm ezt nagyon mulatságosnak találta.”

Ernst egyébként annak idején, a lokálban végzett munkájával párhuzamosan, utcalányok kitarottja volt, és ebben a minőségében is szabályszerűen nyilvántartotta a rendőrség.

Régebbi ismerősei úgy jellemzik, mint ágrólszakadt csavargót, aki kora ifjúságától kezdve az utcákon nőtt fel, alaposan kivette részét minden verekedésből, és ha csak tehette, a sárga földig leitta magát. Lumpenproletár múltját később sem tagadta meg. Több száz halott terhelte a lelkiismeretét, szerencsétlen emberek százait verte félholtra. Kedvenc foglalatosságai közé tartozott a zsarolás: zsidókat zsarolt vagy a weimari köztársasághoz hű elemeket, legalább ötszámjegyű összeg erejéig. De nem verte fogához a garast: eredményes pénzügyi tevékenysége ellenére, rövid életpályájának befejezésekor, akkora fedezetlen adósságot hagyott hátra, hogy egy nagystílu csalónak is a díszére válhatott volna.

Vezető szerepet játszott a Reichstag felgyújtásában. Ez is egyik oka volt annak, hogy a birodalom náci urai hasznosnak látták, ha örökre elhallgat.

KURT VON SCHLEICHER

A weimari köztársaság utolsó éveire esik annak a Reichswehr-tisztnek a gyors karrierje, aki a német nagyburzsoázia politikai stratégiáját érvényesítve szürke eminenciásként munkálkodott a parlamenti rendszer fokozatos felszámolásán, és előkészítette a talajt a fasiszta diktatúra számára. A történelem logikája kegyetlen tréfát űzött vele. Utolsó kancellárja volt a köztársaságnak, amelyet szisztematikusan aláásott; meg akarta menteni országát a fenyegető jövőtől, amelynek eljöveteleért annyit fáradozott; végül pedig áldozatává lett azoknak az erőknek, amelyeknek kifejlesztésében tevékenyen közreműködött.

Ezt a tisztelet Kurt von Schleichernek hívták, és a vezetékeve bizonyos fokig utal a jellemére. Schleicher (sunyi, alamuszi, csúszó-mászó) 1882-ben született, porosz tiszti család sarjaként. 1896-ban végezte el a berlin-lichterfeldei kadétiskolát, majd tizennyolc éves korában belépett Hindenburg ezredébe, a 3. gyalogos gárdaezredbe. Itt kötött szoros barátságot a későbbi tábornagy Oskar nevű fiával, a majdani náccal, és kitűnő patrónusra is szert tett Groener tábornok személyében. További tanulmányait 1913-ban fejezte be a katonai akadémián. Ezután a Reichswehr birodalmi vezérkarához került. Az első

világháborúban rövid ideig a keleti arcvonalon teljesített szolgálatot, majd a főhadiszálláson kapott beosztást. Jellegzetesen irodai tiszt volt, szívesebben tartózkodott a legmagasabb katonai és állami vezetés közelében, mint a fronton. 1918-ban Groener tábornok segéd tisztje lett, és a novemberi forradalom időszakában a II. operatív osztályt vezette, amelyre a katonai ellenforradalom szervezését bízta. A hadsereg nevében Schleicher folytatott tárgyalásokat Ebert köztársasági elnökkel, arra törekedve, hogy a forradalom leverése után létrejöjjenek az eljövendő agressziós háborúk politikai és gazdasági előfeltételei. Programját, amely a német imperializmus külsőségeiben is megnyilvánuló helyreállításra irányult, már 1918-ban ismertette a vezérkar tisztjeivel. 1919 szeptemberétől a Csapathivatal (Truppenamt) munkatársaként vett részt a Reichswehr katonai és belpolitikai irányvonalának kialakításában, következetesen azt a célt tartva szem előtt, hogy a hadsereg az uralkodó osztály megbízható és ütőképes eszköze legyen. Már 1918-1919-ben hathatósan támogatta az önkéntes ellenforradalmi alakulatok megteremtését. A különböző nacionalista szervezeteket a hadsereg titkos részlegeivé fejlesztette, számított rájuk a mozgósítási tervekben, és bevonta őket a Szovjet-Oroszország ellen létesített keleti „határőrségbe” 1921-ben, majd 1923-1924-ben, amikor Ebert köztársasági elnök minden hatalmat Seeckt tábornokra, a hadsereg főparancsnokára ruházott, Schleicher biztosította a „rendkívüli állapottal” összefüggő intézkedések végrehajtását, ő képviselte a Reichswehrt a kormány, és a parlament ülésein, ő tárgyalt a hadsereg nevében a jobboldali pártok vezetőivel és a nagyiparosokkal. 1928-ban, amikor Groener tábornok személyében először került katona a hadügyminisztérium élére, átvette az úgynevezett „miniszeri hivatal” vezetését, azét az újonnan alakított osztályét, amelynek hatáskörébe utalták a hadsereg és a haditengerészet ügyeinek koordinálását, valamint a többi minisztériummal és a politikai vezetőkkel való kapcsolatokat. Ebben a funkcióban Schleicher elsőrendű hatalmi tényezővé vált, főleg 1929-től kezdve, amikor megkapta a vezérőrnagyi rendfokozatot, és a hadügyminisztérium államtitkára lett. Tőle függött a főtisztek előléptetése vagy elmozdítása, így állította félre a számára kényelmetlen Blomberg tábornokot, és nevezte ki helyette vezérkari főnökké régi ezredtársát, Hammerstein tábornokot. Mint a tábornoki kar politikai feje, összeköttetésben állt a különböző monopolista csoportokkal – mindenekelőtt az Otto Wolff-féle vasipari konszernnel, amely a kezdet kezdetétől anyagilag támogatta a náci pártot, továbbá a vegyi és a villamosipari monopóliumokkal –, és a hadsereg, az államapparátus, a monopóliumok, valamint a polgári pártok közvetítőjeként fontos szerepet játszott a nyílt terrorista diktatúra megteremtésére irányuló finánciók tervei valóra váltásában. Taktikailag azonban – tanítómesteréhez, Groener tábornokhoz híven – az imperialista körök hajlékonyabb, rugalmasabb frakcióját képviselte. A versailles-i szerződés „békés” revíziójának híve volt, és politikájának magvát jelszó formájában így foglalta össze: „Soha ne beszéljünk felfegyverkezésről, mindig csak a másik fél leszerelését követeljük!”

Brüning, majd később Papen birodalmi kancellári kinevezése jórészt Schleicher tábornok közbenjárásának volt az eredménye. Papen kormányában 1932. január 6-tól birodalmi hadügyminiszterként foglalt helyet, azzal a feladattal, hogy a Reichswehrt – álcázott formában – tömeghaderővé építse ki. Legfőbb törekvése arra irányult, hogy „zavarok” nélkül bevonja a kormányzásba a nemzetiszocialista pártot. A Papen-kormány lemondása után kísérletet tett, hogy megszerezze a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek, valamint a reformista szakszervezeti szövetség és a keresztény szakszervezetek vezetőinek támogatását egy „alkotmányos” fasiszta katonai diktatúra számára, egyúttal pedig keresztülhúzza a náci párt kockázatos, kalandor elképzeléseit. Ennek érdekében fogadta el 1932. december 3-án a kancellári kinevezést, és töltötte be ezt a tisztséget 1933. január 28-ig. Mint kancellár és egyben hadügyminiszter, „szociális tábornoknak” mondta magát, de valójában Hitler szálláscsinálója volt. Visszalépésekor ő maga szállt síkra azért, hogy a Führer legyen az utódja a kancellári székben, így készítette elő saját végétét.

3. Az SA története a fasiszta hatalomátvételig

Adolf Hitler, az 1920 decemberében alakult Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, az NSDAP propagandaosztályának vezetője, felismerte az erőszak és a terror jelentőségét mozgalmának propagandája szempontjából, és arra a következtetésre jutott, hogy célszerű lenne, ha a párt saját terrorista szervezettel rendelkezne. Elképzelésének eszmei magvát a következőképpen összegezte: „Ahogy a bátor férfi is könnyebben hódítja meg a női szíveket, mint a gyáva, egy hősi mozgalom is könnyebben hódítja meg a nép szívét, mint egy gyáva mozgalom.”

Ennek a jelszónak a jegyében hozták létre a náci párt megalakításával csaknem egyidejűleg a párt rendezőgárdáját, részint Hitler reichswehrbeli bajtársaiból, túlnyomórészt pedig alvilági figurákból, Emil Maurice órássegéd és hírhedt verekedő vezetése alatt. Az első 25 tag névjegyzéke ma is megtalálható a nyugat-berlini Document Centerben. Közülük csak nyolcan voltak hadviseltek, a többiek fiatal koruk miatt a háború befejezéséig nem teljesítettek katonai szolgálatot.

Nem sokkal azután, hogy heves belső harcok eredményeképpen Hitler 1921 júliusában elhódította a pártvezéri tisztséget Anton Drexleről, a rendezőgárdát torna- és sportszakosztállyá szervezték át, élén Johann Ulrich Klintzsch egykori tengerésztiszttel, akit Hermann Ehrhardt korvettkapitány, a munkások által megbuktatott szélsőjobboldali Kapp-puccs egyik vezetője, a Consul Szervezet (Organisation Consul) elnevezésű nacionalista egyesület feje engedett át az NSDAP-nek. Ugyanebben az évben alapították meg a szakosztály keretében a Sturmabteilung (Rohamosztag), röviden SA elnevezésű harci alakulatot. Ennek is Klintzsch volt a hivatalos vezetője, majd egy ideig Hermann Göring, de a valódi irányítást a színpalak mögött Ernst Röhm vette kézbe.

A Consul Szervezettel és a hadviseltek egyéb nacionalista szervezeteivel együtt az SA a háború utáni időszakban talajtalanná lett tisztek és zsoldosok gyűjtőmedencéjévé vált. Röhm tízezzrel toborozta az SA-ba Németország söpredékét, valamennyi társadalmi réteg kétes és megfeneklett egzisztenciáit. Tisztjeit jobbára a szabadcsapatok vezetői és a politikai gyilkosságok tettesei közül válogatta, azok közül tehát, akik megítélése szerint kiállták a tűzpróbát. Így lépett az SA szolgálatába Peter von Heydebreck és Franz Pfeffer von Salomon, két volt szabadcsapat-parancsnok, miután egyikük sem tudott már pénzt felhajtani, hogy kifizesse zsoldosait.

Az SA elődje, a rendezőgárda, azt a feladatot kapta, hogy a náci gyűlések rendfenntartó osztagaként távolítsa el a közbeszólókat, amit úgy kell érteni, hogy ha akadt ilyen, akkor véresre verték, és az utcára hajították. Ezenkívül a rendezőgárdát bízták meg azzal, hogy adott jelre önfeladt tapsban és ujjongásban törjön ki, fasiszta rigmusokat skandáljon stb. Amikor ebből a díszes testületből kifejlődött a Sturmabteilung, „békés” funkciói egyre inkább háttérbe szorultak. A Reichswehr védőszárnyai alatt megkezdődött a harci kiképzés, bevezették a katonai fegyelmet. Az SA, bár tagjai „csak” boxert és pisztolyt hordtak magukkal, a Reichswehr jóvoltából és Röhm tevékenységének gyümölcseként jól felszerelt fegyverraktárak, temérdek géppuska, puska és lőszer felett rendelkezett. Az alakulat feladatköre is megváltozott. A barna egyenruhás SA-legények rendszeresen látogatták más pártok, különösen a munkáspártok gyűléseit, verekedéseket provokáltak, megkezdtek az úgynevezett teremharcok (Saal-schlacht) korszakát. Az SA története a gyűléstermekben rendezett kizárások, az utcai verekedések, bicskázások, lövöldözések sorozata.

Röhmnek azonban nagyratörőbb tervei voltak az SA-val. Titkos hadsereget akart, hogy megsokszorozza a békeszerződésben engedélyezett 100 000 főnyi hadsereg létszámát, távlatilag pedig arra törekedett, hogy a Reichswehr beolvadjon az ő parancsnoksága alatt álló alakulatokba. Éppen ebben a kérdésben robbantak ki nézeteltérései Hitlerrel. A Führer ugyanis jóval realitásabban mérte fel a helyzetet, és olyan szervezetet kívánt, amely a nemzetiszocialista párt közvetlen irányításával nem katonai, hanem politikai funkciókat lát el, megvalósítva a propagandának és a terrornak a maga

nemében páratlan egységét. Vitájuk lényegét Konrád Heiden a következőképpen vázolja Hitler-életrajzában:

„*Hitler*: A nemzetiszocialista párt rohamosztagának fontosabb feladatai vannak, mint a katonai kiképzés, amely a mai körülmények között amúgy sem lehet kielégítő. A rohamosztagnak az a feladata, hogy nyilvános fellépései alkalmából nagy erővel képviselje a pártot, és a szó propagandáját egészítse ki a tettek propagandájával.

Röhm: A rohamosztag emberei számára nélkülözhetetlen a katonai kiképzés, hiszen ők a legmegbízhatóbbak és a legalkalmasabbak. Erre a kiképzésre azért is szükség van, hogy meg tudják vívni a végső harcot a kommunizmus ellen.

Hitler: A kommunizmus elleni végső harc elsősorban politikai iskolázottságot követel, és csak másodsorban katonait.

Röhm: Az önkéntes katonai alakulatok nyújtják ma az egyetlen lehetőséget az egykori hadsereg pótlására. Az SA nem háríthatja el magától azt a kötelességet, hogy kivegye ebből a részét.

Hitler: Önkéntes alakulatok, amelyek heti néhány órás kiképzést kapnak, katonailag értéktelenek. Azok is maradnak mindaddig, amíg az állam fel nem építi az új hadsereget.

Röhm: Ha az állam, azaz a kormány nem akar hadsereget, akkor a katonai kulcspozíciókban levő, erős elhatározású férfiaknak a kormány akarata ellenére kell felépíteniük a hadsereget, hogy azután majd ezzel a hatalommal félreállítsák a kormányt, és megkezdjék a harcot a külső ellenség ellen.

Hitler: A kormány félreállításához politikai mozgalomra van szükség; a hadsereg politikai vezetés nélkül éppúgy kudarcot vall, mint a Kapp-puccs. Egyébként a katonai nevelés képtelenség a katonai fegyelem erőszakos büntetőszankcióinak az alkalmazása nélkül, erre pedig a törvények értelmében az önkéntes katonai alakulatoknál nincs lehetőség."

Miután Röhm nem tudott dűlőre jutni, Hitler 1925 májusában létrehozta saját rohamcsapatát, a „Stosstrupp Hitler”-t élén egy Josef Berchtold nevű kocsmatöltelékkel. Ez az alakulat derekasán kivette részét az 1923. november 9-i sikertelen müncheni puccsban. A Stosstruppot 1925 folyamán Hitler testőrségévé alakították át, és a nevét „Schutzstaffel”-ra (Védőosztag) változtatták. A Védőosztag, vagy ahogyan rövidesen közismertté vált, az SS, formailag az SA kötelékébe került, de valójában önállóan tevékenykedett, és ezt a külsőségekben is kidomborította tagjain az olasz fasisztákéhoz hasonló fekete egyenruha a halálfejes jelvénnel, valamint a derékszíjcsatjukon díszelgő „Meine Ehre ist Treue” (Becsületem a hűség) jelmondat.

Az SS kezdetben 200 főt számlált, és tízes csoportokra oszlott. Tagjait „fajtisztaságuk” és politikai megbízhatóságuk alapján válogatták össze a legelszántabb terrorlegények közül; az SA-beli követelményektől eltérően kötelező volt a náci párttagság és a Hitler iránti feltétlen odaadás. A Führer személyes védelmén kívül a halálfejesek SA-feladatokat is elláttak: részt vettek a tagtoborzásban és a pártgyűlések biztosításában, előfizetőket és hirdetéseket gyűjtöttek a *Völkischer Beobachter* számára. Parancsnokuk, Berchtold, nemsokára összeütközött Pfeffer von Salomonnal, az SA akkori vezetőjével, s mert ő húzta a rövidebbet, 1927 márciusában átadta a parancsnoki tisztelet Erhard Heidennek, egy meglehetősen ismert rendőrségi besúgónak, ő maga pedig a *Völkischer Beobachter*-nél vállalt szerkesztői állást. Heiden 1929. január 6-ig állt az SS élén. Ebben az időben talált rá Hitler a lehető legeszményibb parancsnokra Heinrich Himmler személyében.

Himmler egy müncheni tanító fia volt. A mezőgazdasági technikum elvégzése után agrónomusként tyúkokat tenyésztett egy München melletti falucskában, majd rövid ideig egy műtrágyagyárban dolgozott mint laboráns. 1923-ban csatlakozott a nemzetiszocialista párthoz, 1925-től tagja volt az SS-nek. Egy darabig Gregor Strasser titkáráként is működött, és valójában az ő felfedeztetje volt.

De térjünk vissza a SA-ra.

Miután Hitler kiszabadult a landsbergi várfogságból, 1926 őszére nemcsak a náci

pártban hódította vissza az egyeduralmat, hanem az ismét működőképessé varázsolt SA-ban is. Ennek újjáalakítását előmozdította, hogy a belpolitikai stabilizálódás és egyéb körülmények hatására 1926 folyamán felbomlottak a hadviseltek különböző szervezetei – például a Rossbach-szervezet vagy az Ehrhardt-féle Consul Szervezet –, és a szétszéledő tagság aligha találhatott volna az SA-nál alkalmasabb keretet nemes harci hagyományainak folytatására.

Az SA újjászervezése során megint kiéleződött, sőt a szakításig fajult a vita Hitler és Röhm között. A Führer most még kevésbé szándékozott megvalósítani a titkos hadsereg Röhm-féle ábrándját, mint bármikor azelőtt. Nem azért helyezkedett erre az álláspontra, mert szavát adta Held bajor miniszterelnöknek, hogy eláll a további puccskísérletektől: Hitler sohasem ragaszkodott túlzott szigorúsággal az ígéreteihez, és ezúttal is egészen más megfontolások vezették. Ha Röhm az SA-t szánja a leendő nagy német hadsereg magvának, és az SA felső vezetőiből akar új tábornoki kart kialakítani, akkor – mint a sikertelen puccs tanulságai bizonyítják – nyílt kenyértörésre kerül a sor a Reichswehrrel, és az eredmény nem lehet kétséges. A Führer úgy találta, hogy Röhm politikai korlátoltsága, szűk látókörű katonai karrierizmusa minden tervét keresztülhúzhatja. Elfogadta tehát a régi barát lemondását, és mint fentebb már említettük, Pfeffer von Salomon szolgálaton kívüli századost nevezte ki az SA parancsnokává.

1928-ban megkezdődött a kispolgárság nagyarányú beáramlása a nemzetiszocialista pártba és a barnaingesek soraiba, majd két év múlva, a gazdasági világválság kibontakozásakor, nagy számban követték a kispolgárokat a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek opportunistá, munkásáruló politikájából kiábrándult munkások. 1930-ig csak szórványosan lehetett az SA-ban munkásokat találni, ettől az évtől kezdve azonban bizonyos területeken ugrásszerűen megnőtt a százalékarányuk. A Baselban kiadott *Internationale Pressekorrespondenz* (a továbbiakban Inprekorr) 1933. január 27-i, 5. különszámában közölt adatok szerint 1932 végén, tehát közvetlenül a nácik hatalomra jutása előtt, 600 000-re rúgott az SA létszáma, ennek kétharmada a parasztok és a városi kispolgárok, egyharmada pedig, kereken 200 000 fő, a munkások közül került ki. A hatalom megszerzése után újabb százazatokkal nőtt az SA-ban a munkások száma. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a proletár tagok közül többen az antifasiszta szervezetek, különösen a kommunista párt javaslatára léptek az SA-ba, hogy ott illegális forradalmi munkát végezzenek; ezek azonban természetesen csak elenyésző kisebbséget tettek ki a csatlakozó munkásoknak.

A néptömegek beáramlását nemcsak és nem is elsősorban az magyarázza, hogy a munkanélküliek így próbáltak valamiféle megélhetéshez jutni. A legfőbb ok a nácik szociális demagógiájában keresendő, amely a gazdasági válság körülményei közepette összetalálkozott a tömegek kívánságaival. A hitlerista demagógia harcot hirdetett „a kamatrabzolgaság ellen”, „a trösztök és kartellek ellen”, „a mohó tőke és az áruházak ellen”; és bár sem a Führernek, sem a mögötte álló monopolista erőknek nem volt és nem is lehetett szándékukban ezeknek a jelszavaknak a megvalósítása, a náci demagógia elérte célját, a tömegek megtévesztését és megnyerését.

A szociális átrétegződés következményeképpen ellenzéki csoportosulások keletkeztek az SA-ban, különösen Hitler és az álforradalmiságot legmarkánsabban képviselő Strasser fivérek konfliktusai nyomán. A belső egység annyira megbomlott, hogy egy ellenzéki SA-különítmény – felháborodva a pártvezetőség magatartásán, amelynek konklúziójaként Otto Strasser szakított a nemzetiszocialista párttal – Walter Stennes százados vezetésével megszállta a náci párt berlini körzeti vezetőségének székházát.

Walter Stennes hasonló pályát futott be, mint Pfeffer von Salomon. Részt vett a Kapp-puccsban, monarchista szervezetekben tevékenykedett, egy ideig a rendőrségnek is dolgozott. Mint a keleti országrészekben állomásozó SA-alakulatok parancsnoka, élesen fellépett a pártvezetőségnek a barnaingesekkel kapcsolatos kétértelmű álláspontja ellen, és összetűzött Goebbelszel, Berlin akkori Gauleiterével. 1930 őszén elsimították ugyan

az ügyet, de a következő év tavaszán újra kirobbant a lázadás. Hitler Heinesre bízta a rendcsinálást, és 1931 áprilisában végleg útilaput kötött Stennes talpa alá. A levitézlett százados hívei válaszképpen röplapokat terjesztettek az alábbi szöveggel:

„Külön kiadás.

Berlini nemzetiszocialisták!

A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt Münchenben székelő pártvezetősége a tegnapi nap folyamán feloszlatta a berlini SA-t, és leváltotta legfőbb parancsnokát, Stennes századost, akinek Hitler többször is kijelentette, hogy bízik benne.

A hír a berlini SA-ban és a birodalom valamennyi SA-szervezetében mélységes felháborodást, elkeseredést és megrázkódtatást váltott ki.

Miről is van szó?

Személyi ellentétéről, vezetők egymás közötti harcáról?

Nem, itt a nemzetiszocializmus ügye forog kockán!

Stennes százados személyében az egész SA-t vették célba. München elfelejtette, hogy a pártot az SA áldozatkészsége teremtette meg és tette naggyá. Ma milliós összegekért «Barna Házat» építenek Münchenben, miközben az SA sok emberének annyi pénze sincs, hogy szakadt csizmáját megjavíttassa.

Miközben a szükségrendeletek jegyében tetőfokára hág a harc a nemzetiszocialista mozgalom ellen, egy müncheni klikk, semmibe véve az SA mindennapos véráldozatát, a párt soraiba csempészi a testvérharcot.

Az SA az egész birodalomban, minden tartományban és községben támogatja a pártnak a mandátumokért folytatott küzdelmét.

Ma úgy gondolják, hogy az SA megtette kötelességét, az SA mehet. Ma az SA a kellemetlen lelkiismeret, amely az elárult pártprogramra figyelmeztet, és követeli a harcot a nemzetiszocializmus régi eszméiért, ellentétben München megalkuvó, békülékeny érdeklődésével.

Nem illegális puccsizmusról van szó, ahogyan a zsidó sajtó állítja, hanem egyes-egyedül arról, hogy megakadályozzuk a pártnak az SA-val és a nemzetiszocializmussal szembeni árulását. Az SA-vezetés nem engedheti meg, hogy a munka nélküli bajtársak filléreit a Barna Ház finanszírozására és politikai üzérkedésre használják fel. Az SA-vezetés minden egyes SA-bajtárs és az egész német nép iránti mélységes felelősségtudattal cselekszik a nemzetiszocializmus nagy alaptörvénye szerint, amely elsőbbséget biztosít a közösség védelmének az egyéni érdekekkel szemben, és a bajtársiasság legfontosabb törvénye szerint, amely így szól: hűséget hűségért!

Fennen lengjen lobogónk, zárjuk szorosra sorainkat!

Szilárd léptekkel menetel az SA.

Stennes átveszi a parancsnokságot."

Stennes szakadár csoportja túlságosan jelentéktelen volt ahhoz, semhogy eredményt érhetett volna el. Figyelemre méltó azonban, hogy még Münchenben, a mozgalom fővárosában is akadtak bírálói a pártvezetőség egyik-másik intézkedésének: például August Schneider volt ezredes, az SA magas rangú tisztje, a hosszú kések éjszakájának leendő áldozata, aki egyébként lelkes odaadással viseltetett Hitler iránt, és részt vett a Stennes-válság leküzdésében is.

A szórványos zendülések csupán kisebb epizódjai voltak az SA történetének, és nem módosították a nemzetiszocialista párt politikáját. Hitler mégis nyugtalankodott az események miatt. Világosan látta, hogy Pfeffer von Salomon nem alkalmas az SA parancsnoki posztjának betöltésére, nem tud megbirkózni a szervezet egységes irányításával, képtelen megoldani az SA átrétegződésével összefüggésben jelentkező problémákat. Hitler tehát úgy határozott, hogy elbocsátja Pfeffert, és hazahívta Röhmöt Bolíviából. De tekintettel a régi nézeteltérésekre, nem mulasztotta el a szükséges

óvatossági rendszabályokat: amellet, hogy a főparancsnokságot önmagának tartotta fenn, megerősítette az SS-t, amelyet ekkor már Heinrich Himmler irányított, és 1931. február 25-én létrehozta mind az SA, mind az SS kötelékében a Biztonsági Szolgálatot (Sicherheitsdienst – SD). Ennek a belső titkosrendőrségnek a kiépítésével és irányításával Reinhard Heydrichet bízták meg, aki ezzel, újdonsült párttag léte, az egyik legbizalmasabb pártfeladatot kapta. A naiv Röhm nem is sejtette, hogy az SS és az SD lesz az a két erő, amely korlátozni fogja cselekvési szabadságában, később pedig elpusztítja őt és vezérkarát. Igaz, hogy az SS egyelőre még nem mutatta meg igazán a farkasfogait: csupán kétezer tagot számlált, az SA keretében működött, és a hivatalos ranglista szerint mind Himmler, mind Heydrich Röhm alárendeltje volt.

Röhm azzal az elhatározással vállalta el a vezérkari főnökséget, hogy az SA-t a nemzetiszocializmus hatalmi tényezőjévé és saját becsvágyó terveinek eszközévé alakítja. Elgondolásait egy ideig jóindulatúan támogatta a Reichswehr, amely az SA-t a Stahlhelmhez hasonló – noha jóval kevésbé megbízható – tartaléksapattak tekintette, és mint nem katonai egyesületet, igyekezett felhasználni a versailles-i lefegyverzési határozatok kijátszására.

Az egyre inkább katonai jelleget öltő SA nemcsak töméntelen fegyvert kapott a hadseregtől, hanem számos „konstruktív” feladatot is. Von Schleicher tábornok, akkor a hadügyminisztérium miniszteri hivatalának főnöke, 1931 májusában miniszterének, Groener tábornoknak a tudta nélkül fogadta Röhmöt, és megállapodott vele, hogy az SA-t katonai kiképzésben részesítik, mint a Reichswehr tartalékát, veszély vagy kivételes állapot esetén pedig hivatásos tisztek irányítása alatt bevonják a rendfenntartási funkciók ellátásába.

A hadsereggel való szoros kapcsolatra utal, hogy az SA a Reichswehr tagozódási elvének megfelelően szerveződött. Barnainges rajok, szakaszok, századok, zászlóaljak és ezredek alakultak, majd amikor már félmillió volt a létszám, 18 csoport és 5 főcsoport jött létre, amely a hadosztálynak, illetve a hadtestnek felelt meg. A csoport- és főcsoportparancsnokságok ugyanott állomásoztak, ahol a Reichswehr hadosztály- és hadtestparancsnokságai. Megkezdték a különleges – gépesített, lovassági, repülő-, tengerész-, híradós, műszaki és egészségügyi – alakulatok szervezését is. Ez a felépítés nagy vonzerőt gyakorolt a volt tisztekre, valamint a Reichswehr sok vezetőjére, és közrejátszott abban, hogy az SA vezérkara hamarosan igen „előkelő” névsorral dicsekedhetett: a már említett arisztokratákon kívül ott találjuk például Röhm régi bajor ismeretségi köréből lovag von Hörauf tábornokot és Hans Georg Hofmann ezredest, vagy a szabadcsapatok volt parancsnokai közül Kürt Kühme őrnagyot és Petersdorff századost.

Számszerű gyarapodásával együtt növekedett az SA öntudata is. A náci vezetők beszédekben azt hirdették, hogy az SA-nak szent hivatása leszámolni a marxizmussal és a liberalizmussal, felépíteni a nagy „Harmadik Birodalmat”. Az SA egyik jelszava így hangzott: „Mi többen vagyunk, mint mások, tehát több a kötelességünk is, mint másoknak.” Hitler később a következőképpen fogalmazta ezt meg: „Összegyűjtjük a nemzet magvát alkotó 600 000-800 000 harcost, azokat, akik az akarat és az erő többségét képviselik – a többiek pusztá számok.”

1930 októberében Hitler felvette a német állampolgárságot, és a birodalmi törvényszék előtt letette a törvényességi esküt. Ebből az alkalomból nyilvánosan kijelentette – és később is nagy előszeretettel ismételte –, hogy a hatalom megragadása után fejek fognak gurulni. Szavait az SA tagjai úgy értelmezték, hogy a gurítás az ő dolguk lesz. Annál jogosabb volt ez az értelmezés, mert a náci párt felsőbb körei is lépten-nyomon megerősítették. Göring 1932. július 15-én a berlini Sportcsarnokban tartott beszédében a nemzetiszocializmus kivégzőosztagának nevezte az SA-t, és kiállt amellet, hogy a barnaingesek minél előbb szabad kezet kapjanak. A Fehér Könyv ezzel kapcsolatban az alábbiakat idézi Göring beszédéből:

„A gyilkos söpredék számol az SA fegyelmével. Azt is tudja, hogy létezik egy parancs, amely szerint az SA egyetlen tagja sem hordhat fegyvert. De én megmondom

nektek: ennek most vége. Néhány nap múlva a Führer visszatér Kelet-Poroszországból, és akkor a párt más vezetőivel együtt azzal a kéréssel fordulunk majd hozzá, hogy vonja vissza ezt a parancsot – és én tudom, hogy kérésünk meghallgatásra talál. Háromszor huszonnégy óra múlva helyreáll a jogos önvédelem, a barnaingesek szabad kezet kapnak, és a gyáva söpredék elbújik az utolsó lyukban."

Göring beszéde nem sokkal azután hangzott el, hogy a kormány hatályon kívül helyezte az SA betiltásáról szóló rendeletet. Ennek a rendeletnek az volt az érdekessége, hogy maga Schleicher tábornok sugalmazta. Schleicher siettetni akarta Brüning kancellár, valamint Groener bel- és hadügyminiszter bukását, ezért tanácsolta nekik, hogy tiltsák be a barnainges terrorszervezetet. A kormány elfogadta a tanácsot, és Groener 1932. április 13-án feloszlatta az SA-t. Az intézkedés nagy felháborodást és tiltakozást váltott ki a jobboldali körökben; a tiltakozók soraiban természetesen ott találjuk Schleichert is.

Ezek az események olyan időkben zajlottak le, amikor az általános politikai helyzet egyre labilisabbá vált. Sűrűn követték egymást a kormányok, rövid időközökben került sor parlamenti választásokra, és a szavazati arányok a tömeghangulat erős ingadozását tükrözték.

Az 1932-es elnökválasztáson újra Hindenburgé lett a győzelem, mégpedig a Centrum Párt, a „demokraták” és elsősorban a szociáldemokraták segítségével, akiket elvakított a kommunistaellenesség, és az öreg tábornagyban vélték megtalálni a legjobb politikai ellensúlyt Hitlerrel szemben.

Hindenburg lemondatta Brüning kancellárt, és 1932. június 1-én Papent állította a kormány élére. Schleicher tábornok, aki az új kormányban a hadügyi tárcát kapta, azonnal érvénytelenítette az SA betiltását, amelyet nem egészen két hónappal azelőtt ő maga szorgalmazott. Papen sem maradt tétlen: haladéktalanul feloszlatta a Reichstagot, majd július 20-án puccsszerűen eltávolította hivatalából a poroszországi szociáldemokrata kormányt. A Németországi Szociáldemokrata Párt érdemleges módon nem válaszolt erre a durva provokációra. A július 31-i képviselőválasztásokon a náci elérték addigi legnagyobb sikerüket: megkapták a szavazatok 37 százalékát, szám szerint 13,7 milliót; a baloldali pártok közül a kommunisták szerezték meg azoknak a szavazatoknak egy részét, amelyeket a szociáldemokraták megalkuvó magatartásuk következtében elvesztettek.

A választások után Papen felajánlotta Hitlernek az alkancellári széket, de a Führer nem volt hajlandó másodhegedűs lenni. 1932 augusztusában és szeptemberében tárgyalásokat folytatott Hindenburggal, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy ha nem nevezik ki birodalmi kancellárrá, az SA-t nem tudja tovább féken tartani. Kétségtelen, hogy az SA erős, ha ugyan nem a legerősebb ütőkártya volt Hitler kezében, aki ekkor már 600 000 mindenre elszánt barnainges fickóval a háta mögött követelte magának a kormányt.

Az erők polarizálódása hamarosan olyan méreteket öltött, hogy Papen, teljesen elszigetelődve, kénytelen volt november 6-ra új választásokat kiírni. A horogkeresztesek ezúttal mintegy kétmillió szavazatot vesztek, bár továbbra is megőrizték első helyüket a Reichstagban; a szociáldemokraták hét és negyed millió, a kommunisták hatmillió szavazatot kaptak.

A Reichstag összetétele úgy alakult, hogy Papen egyszerűen nem tudott vele mit kezdeni. Politikai vákuumba jutott, és miután Schleicher tábornok szakadatlan intrikái is aláásták kancellári pozícióját, november 17-én lemondott. A helyzet ingatagságára jellemző, hogy több mint két hétbe tellett, amíg az új kancellár, a cselszövésekben oly fáradhatatlan Schleicher, kézhez kapta kinevezését. Ez december 3-án történt. Schleicher magának tartotta fenn a hadügyminiszteri tárcát, egyébként pedig néhány kivételtől eltekintve átvette Papen minisztereit. Kormányát ebben az összetételben maga is csak átmenetinek tekintette; az volt a terve, hogy Gregor Strasser személyében bevonja a náci pártot az ország vezetésébe. De a dolgok nem a tábornok elképzelései szerint alakultak. A

nemzetiszocialista párt – amelyet válságba sodortak a választási veszteségek, az ezt követő nagyarányú kilépések, a pártkassza kimerülése és a pártban tomboló ellentétek – a Reichstagban egyelőre tartózkodóan viselkedett. Ám annál nagyobb aktivitást fejtett ki egyrészt az utcákon a szabadjárá engedett barnainges csöcselék révén, másrészt a színpalak mögött, a monopoltőkével és annak politikai megbízottaival folytatott tárgyalásain. Ez a kettős tevékenység meghozta végre a régóta áhított eredményt. Hitler megegyezett Papennel – hogy miképpen, azt később részletesebben kifejtjük –, és Schleicher tábornok 1933. január 18-án, kinevezése után nem egészen két hónappal, benyújtotta lemondását. Január 30-án megalakult az első Hitler-kormány; a náci párt, fegyveres terrorista bandáinak hathatós segítségével, magához ragadta a hatalmat.

4. A fasiszta diktatúra helyzete 1934 közepéig

Mi az oka annak, hogy a náci párt, amely legnagyobb választási győzelme idején nem jutott kormányra, éppen most, bomladozásának küszöbén ragadhatta meg a hatalmat?

Foglaljuk össze a választ egy idézettel Albert Norden „A német monopolkapitalizmus” című munkájából:

„... Meg kell gondolnunk, mit jelentett volna a német finánc-tőke számára a náci párt felbomlása. A német nagyburzsoáziának még sohasem sikerült tömegpártot oly nagygyá növelnie, mint az NSDAP-t. Sem a múlt században, még kevésbé a világháború előtt és után, nem akadt olyan szervezet, amely így értette volna a módját, hogy a széles kispolgári tömegeket és részben az elnyomorodott proletárrétegeket mozgósítsa a német monopolisták sovíniszta céljai érdekében... Hát azért öltek bele annyi millió arany márkát Hitler pártjába, hogy most széthulljon?... Ha most nem hívják meg a náciakat a kormányba, akkor hosszú időre lemondhatnak a nyílt fasiszta diktatúra álmáról és a vakmerő külpolitikai kalandokról... A kapitalista diktatúra minden más formája csődbe jutott. Brüninget elintézték. A nacionalista párt, az egyetlen, amelyre Papen, Brüning utóda, támaszkodhatott, az 1932-es júliusi és novemberi választásokon még a szavazatok 10 százalékát sem kapta meg. A Reichswehr embere, von Schleicher tábornok, akit a kancellári székbe ültettek, néhány hónap múlva szintén megbukott. Mi hát a teendő? Ha nem akarnak visszatérni a parlamenti demokrácia játékszabályaihoz – és ez lett volna a legutolsó, amire az uralkodó osztály elszánja magát –, akkor csak Hitler kancellársága következhet.”

Az első Hitler-kormány koalíciós kabinet volt, amelyben Papen töltötte be az alkancellári tisztséget, és a náciak nem rendelkeztek számszerű többséggel. Mindenesetre a nemzetiszocialisták kezébe kerültek olyan kulcspozíciók, mint a birodalmi és a porosz belügyminisztérium; ami pedig a minisztertanács-béli többséget illeti, Hitlert ez egyáltalán nem érdekelte, mert terrorista bandáival mindig kész helyzet elé tudta állítani a minisztereket.

1933. február 1-én Hindenburg feloszlatta a Reichstagot, s ezzel előmozdította a náci párt harcát a teljhataloméért. Március 5-re írták ki az új választásokat. A náciak megkezdték terrorhadjáratukat. Először a kommunistákra sújtottak le, és több erőszakos akció után, amely a kommunista pártot gyakorlatilag törvényen kívül helyezte, egy héttel a választások előtt felgyújtották a Reichstag épületét. A provokáció nyomán a kormány kihirdette a rendkívüli állapotot, és ezzel legalizálta a barna csöcselék féktelen garázdálkodását. A márciusi választások után megtizedelték a szociáldemokraták mandátumait, a kommunistákét pedig egyszerűen megszüntették. A szociáldemokraták továbbra is ragaszkodtak a legalitáshoz; viselkedésük méltó jutalmaképpen a kormány június 22-én az ő pártjukat is betiltotta, funkcionáriusait a kommunistákkal együtt koncentrációs táborokba zárta. Megkezdődtek a zsidóbojkottok és a könyvégetések; a szakszervezeteket elsöpörték, az értelmiség legjobbjait megölték vagy emigrációba kényszerítették. Hitler bejelentette Potsdamban a német újrafelfegyverzést, október 14-én pedig kiáltványban közölte, hogy Németország elhagyta a genfi leszerelési konferenciát, és kilépett a Népszövetségből.

Hitler külpolitikai lépései a nacionalista tömegek helyeslésével találkoztak. A rendszer gazdaságpolitikája azonban egyre inkább leleplezte a dolgozó rétegek előtt a „szocialista” ígérek és jelszavak álnokságát.

1933 végén nagy „szocialista” vívmányként propagálták az új munkalehetőségek megteremtését, a téli segélyt (Winterhilfe), valamint az örökbirtokról szóló törvényt (Erbhofgesetz), amely elrendelte a paraszti birtokok egytagban való átörökítését. Ezzel egyidejűleg a kormány megnyirbálta a kiskereskedelmi haszonkulcsot a nagykereskedelem javára, több milliárdos katonai megrendelésekkel látta el az ipari konszerneket, és jelentős adókedvezményben részesítette őket üzemeknek hadfelszerelési cikkek gyártására történő átállításáért.

Miközben a horogkeresztes vezérek a munkások megbecsüléséről szónokoltak, a dolgozók jövedelme összezsugorodott, az árak pedig magasra szöktek. Az ipar, különösen a hadfelszerelési ipar, az új munkaerő tömeges alkalmazásával indokolta a jelentős bércsökkenéseket. A Krupp-cég munkáslétszáma 1933-ban 35 647-ről 43 409-re emelkedett, ugyanakkor a kifizetett összbecs 69 millióról 67 millió márkára csökkent. A nehézipari Flick-konzern, amelynek közép-németországi üzemei messze voltak a határtól, és ezért nagy katonai megrendeléseket kaptak, 9000 főről 16 000 főre emelte létszámát, a kifizetendő bérösszeget viszont 11,84 millióról 11,46 millió márkára csökkentette. Más üzemek – például a Riebeck-Montanwerke – 2 százalékos bércsökkenést hajtottak végre.

A bércsökkenésekkel párhuzamosan nagyszabású akció kezdődött a munkanélküliségben részesülők számának drasztikus korlátozása céljából. A fiatal munkásokat munkaszolgálatra hívták be, és a mezőgazdaságban vagy az útépitésnél foglalkoztatták, olyan bérért, amely nem haladta meg a munkanélküliség összegét. Ily módon sikerült egymillió munkanélkülit eltüntetni a statisztikából, anélkül, hogy valóban rendes foglalkozáshoz jutottak volna. A rabszolgárobot, a családtól való kényszerű távollét, a tábori fogolyélet mély elkéseredést váltott ki az emberekből. A parasztok sem látták szívesen a mezőgazdasági munkában járatlan segítséget, amely a legkevésbé sem enyhítette a rossz termés miatt amúgy is megnövekedett gondjaikat. Sok fiatal munkás megnősült, hogy mint családapa elkerülje a behívást. De a törvény számított erre a lehetőségre, és úgy rendelkezett, hogy ilyen esetben meg kell vonni a munkanélküliségjuttatást az asszonytól, vagy ha ő történetesen dolgozik, akkor a férjétől. Aki bármilyen alkalmi keresetre tett szert, akár a legcsekélyebbre is, attól azonnali hatállyal megvonták a munkanélküliségjuttatást. A nőket és a gyermekeket, ha férjük, illetve apjuk dolgozott, haladéktalanul elbocsátották az üzemekből, és takarékosági okokból olyanokat vettek fel helyettük, akik egyébként jogosultak lettek volna a segélyre. Mindezek a módszerek lehetővé tették, hogy statisztikailag kimutatható legyen a munkanélküliség fokozatos felszámolása. A bérek hozzávetőleg 20 százalékkal csökkentek, a kifizetett munkanélküliségjuttatás mintegy a felére mérséklődött, az élelmiszerek és a ruházati cikkek ára körülbelül 20 százalékkal növekedett. Az új munkaalkalmak létesítése, amelyet Hitler, Göring és Goebbels a „szocializmus”, a „népközösség” vívmányának tüntettek fel, a katonai megrendelésre dolgozó nagy konzernek számára óriási üzletet, a szó legszorosabb értelmében bombaüzletet jelentett, egyúttal pedig a tömegek életszínvonalának állandó romlásához vezetett. A munkásság helyzetének rosszabbodását a helyi Gestapo bizalmi embereinek jelentései is tükrözték. Az aacheni Gestapo 1934. április 7-én adott helyzetjelentése például beszámolt arról, hogy a közeli szénbányák dolgozóinak többsége csupasz kenyeret visz magával munkahelyére, mert fizetéséből nem tudja megvásárolni a margarint vagy zsírt.

Az üzemekben és a munkatáborokban nőtt a tiltakozás a növekvő kizsákmányolás ellen. A tömegek elégedetlensége fokozatosan aktív ellenállássá fejlődött. A bérleszállítások alkalmával egyre gyakrabban robbantak ki helyi sztrájkok, például a Ruhr-vidéki bányákban és Kruppék kohászai között. Több gyárban, különösen azokon a helyeken, ahol speciális szakképzettségre volt szükség, a dolgozók rövid sztrájkjai kikényszerítették a bérleszállítások visszavonását és a régi munkafeltételek helyreállítását. Ez azonban nem változtatott lényegesen az összmunkásság helyzetén.

A hitleri Németország a lappangó válság állapotába került, amelynek a társadalmi feszültség további növekedése esetén előbb-utóbb nyílt válságba kellett átcsapnia. Erre a közeledő válságra utalt a Németország Kommunista Pártja Politikai Bizottságának 1934. februárjában tartott üléséről kiadott tájékoztató, amely többek között a Német Munkafront (Deutsche Arbeitsfront) soraiban végzendő tömegmunka fokozására szólította fel a kommunistákat.

A felhívás hatása rövidesen országszerte megmutatkozott a fasiszta üzemi szervezetekben, amint az a Gestapo jelentéseiből is kiderült. Az egyik erfurti jelentés

1934. április 5-én többek között beszámolt arról, hogy a Német Munkafrontban és a Nemzetiszocialista Üzemi Sejteken (National-Sozialistische Betriebszellen-Organisation) fokozódik a marxista elemek befolyása, és mind többen jutnak vezető funkciókhoz,

A fasiszta diktatúra és a munkásosztály között különösen 1934 májusában éleződött ki a harc, amikor a kormány a monopolisták sürgetésére életbe léptette az úgynevezett Munkarendtörvényt (Arbeitsordnung-Gesetz). A törvény – amelyet már január 20-án kihirdettek ugyan, de a fenyegető közhangulat miatt hónapokig nem mertek végrehajtani – felhatalmazta a munkáltatókat, hogy a munkabékekről és a munkafeltételekről saját belátásuk szerint határozzanak, és elrendelte az üzemek bizalmi tanácsainak megválasztását. A jelöltek listáját az üzemek vezetői és a nemzetiszocialista párt helyi szervezetei állították össze a számukra legmegbízhatóbb elemekből. Ezt a testületet szánták a korábbi feloszlott üzemi tanácsok helyébe. A választásokon a munkások döntő többsége, körülbelül 75 százaléka, közvetlenül vagy közvetve – a szavazástól való tartózkodással – a fasiszta bizalmi jelöltek ellen foglalt állást. Olyan mérvű elutasítása volt ez a Hitler-diktatúrának, hogy a nácik sohasem merték nyilvánosságra hozni az összesített eredményt. A Hitler-kormány, az ipari munkásság ellenállása következtében, a fasiszta diktatúra létrejötte óta első ízben bizonyos fokú visszavonulásra kényszerült. 1934. március 28-án Franz Seldte birodalmi munkaügyi miniszter egyelőre felfüggesztette a Munkarendtörvény végrehajtását, tehát átmenetileg leállította a további bércsökkentéseket, amelyekre a törvény lehetőséget nyújtott volna.

A harcok és a különböző ellenállási akciók élén a kommunisták álltak, jóllehet Hitler újévi beszédében már úgy nyilatkozott, hogy megsemmisítette őket. Igaz, az SA és a Gestapo az illegális kommunista párt számos tagját és vezetőjét letartóztatta, sokukat meggyilkolta, de a kommunisták harci szellemét a tomboló terror sem törte meg. 1934 márciusában a Gestapo a berlini helyzetről adott jelentésében így írt: „Meg kell állapítani, hogy a kommunista mozgalom általában viszonylag élénk, és az utóbbi hetekben foganatosított sok letartóztatás ellenére újra meg újra be tudják tömni a keletkezett réseket.”

A francia *Le Temps* című lap 1934. május 12-én a németországi helyzetet elemezve többek között a következőket írta: „A kommunista ellenzék továbbra is hatalmas maradt... Ez változatlanul állandó gondot okoz a kormánynak.”

Meg kell azonban állapítani azt is, hogy a kommunisták önfeláldozó harcának hatékonyságát jelentősen korlátozták a kommunista párt vezetése részéről elkövetett hibák és hiányosságok. A párt nem elemezte elég mélyen az adott helyzetet, ezért a fasiszta diktatúra kezdeti időszakában – amikor még lehetséges lett volna –, nem sikerült minden antifasiszta erő összefogása és mozgósítása. A párt különböző dokumentumai és felhívásai még mindig Szovjet-Németországot állították szembe egyetlen alternatívaként a fasiszta diktatúrával. A hibás politikai vonalvezetést tükrözte például ez a jelszó is: „Aki Hitler bukását akarja, annak akarnia kell a proletárforradalmat!” A pártvezetésben jelentős csoport képviselte a Hitler-diktatúra elleni harcnak ezt a szektás leszűkítését, amellyel abban az időben csak Wilhelm Pieck és néhány más vezető fordult szembe.

A haladéktalanul megvívandó proletárforradalomnak egyetlen alternatívaként való feltüntetése annál is sajnálatosabb hiba volt, mert megakadályozta azoknak a nem proletár társadalmi rétegeknek a tömörítését, amelyeket szintén kiábrándított a rendszer gazdaságpolitikája.

Ami a parasztságot illeti, a hitlerista rendszer hozott ugyan néhány intézkedést, amely a nagybirtok addigi kedvezményezését fenntartva, bizonyos mértékben támogatta a nagyparaszti gazdaságokat, a kis- és szegényparasztság azonban nem került jobb helyzetbe, és gyors ütemben romlott a hangulata. Ugyanez vonatkozik a kis- és középtőkészek nagy részére is, főleg a fogyasztási cikkeket termelő ipar képviselőire, akik védelmet reméltek a nagy monopóliumokkal és a finánciókkel szemben, de sem ezt nem kapták meg, sem az a reményük nem teljesült, hogy növekedni fog a tömegek vásárlóereje, amelytől saját forgalmuk nagysága függött. Végeredményben tehát

megállapíthatjuk, hogy a társadalom nagy tömegeinek hangulata – bár nem egyforma mértékben – a fasiszta rendszer ellen fordult, és a Hitler-diktatúra 1934 elején válságos helyzetbe került.

Politikai síkon elmélyítette a válságot Hindenburg elnök betegsége és az utódlás kérdése, mert kiélezte az ellentéteket az uralkodó osztályok különböző csoportjai között.

Tekintettel Hindenburg előrehaladott korára, az elnök utódlásának problémája már régebben is felvetődött. A kérészéletű Schleicher-kormány idején a Reichstag rövid ülősszaka ezzel az egyetlen kérdéssel foglalkozott. Az alkotmány 51. szakaszát, amely szerint az elnököt halála vagy akadályoztatása esetén a kancellár képviseli, hosszabb akadályoztatása esetén pedig törvény alapján kinevezett helyettese, 1932. december 17-én olyan értelemben módosította, hogy akár hosszú, akár rövid ideig tartó helyettesítésről van szó, az elnök képviselője mindenkor a birodalmi törvényszék elnöke. Ezt az alkotmánymódosítást azonban senki sem vette komolyan. 1933 februárjában a Hohenzollern-ház tagjai tanácskozásra ültek össze Potsdamban, és javasolták, hogy Hindenburg utódként a volt császár egyik fiát, Oskar herceget nevezzék ki birodalmi kormányzóvá. Hindenburg maga is a monarchia helyreállítása mellett volt, és ezt igyekezett megkönnyíteni végrendeletével. Az elnök 1934 tavaszán, amikor súlyosan megbetegedett, Papen alkancellárt kérte fel a végrendelet tervezetének elkészítésére.

Hindenburg betegségét a Deutsche Nachrichtenbüro 1934. április 27-én közölte először a nyilvánossággal:

„A birodalmi elnök krónikus mirigygyulladásban szenved, amely aláásta egészségi állapotát. Bár a birodalmi elnök nem őrzi mindig az ágyat, környezete mégis tanácsosnak tartja, hogy állandó orvosi felügyelet alatt álljon...”

Az öreg tábornagy egészségi állapota valóban napról napra rosszabbodott. Ezzel ő maga is tisztában volt, és mind gyakrabban tartózkodott neudecki birtokán, az egyetlen helyen, ahol jól érezte magát. Kancellárját, Hitlert, csak akkor fogadta, ha végképp nem térhetett ki előle.

Azt suttozták, hogy haragszik rá, és igyekszik a vele való érintkezést a minimálisra korlátozni. Már csak azért is, mert Hitler az ő megkérdezése nélkül végezte kancellári tevékenységét, és önmagát kiáltotta ki Németország egyedüli megmentőjének. A hivatalos okmányokra olyan nehéz volt megszerezni az elnöki aláírást, hogy időnként még a sajtó is említést tett róla. Hindenburg távol maradt az állami ünnepekről, és csak nagy nehézségek árán sikerült rávenni, hogy egy-egy külföldi vendéget fogadjon.

Államtitkára, Otto Meißner, valamint fia, Oskar von Hindenburg ezredes – különböző okokból ugyan – csatlakoztak a náci mozgalomhoz. Elsősorban ők igyekeztek megakadályozni, hogy a tábornagy és a kancellár közötti ellentétek nyilvánosságra kerüljenek. Hitlerrel egyetértésben helyeselték Hindenburg passzivitását, és arra törekedtek, hogy egyre többet engedjen át féltve őrzött elnöki jogaiból. Közben elhíresztelték, hogy Hindenburg visszavonultságát előrehaladott kora és Hitlerbe vetett bizalma indokolja. A tábornagy valójában egyáltalán nem önként vonult le a politikai porondról; úgy érezte, hogy tehetetlen Hitlerrel szemben és legfeljebb a végrendeletében érvényesítheti monarchista törekvéseit.

Hosszan töprengett ezen a végrendeleten. A legfontosabb az volt számára, hogy ő maga jelölje ki utódját egy olyan politikus személyében, aki nem tagja a nemzetiszocialista pártnak, és előkészíti a monarchia helyreállítását.

Hindenburg igyekezett nagyon elővigyázatosan eljárni, nehogy tervei idő előtt kiszivárognak. Papen alkancellárral hosszú, négy szemközt tárgyalást folytatott az elkészítendő dokumentum tartalmáról. A tervezetet Papen 1934. május 11-én foglalta írásba.

Hitler azonban minden elővigyázatossági rendszabály ellenére hamarosan tudomást szerzett az okmány létezéséről. Ebben az időben egymás után kapta az ország helyzetéről a kellemetlen információkat, és egyre fokozódott az idegessége, annál is inkább, mert nem ismerte a birodalmi elnök végrendeletének tartalmát. A kancellár úgy érezte, hogy

csapdába szorult.

Neudeckből visszatérve, Papen bizalmas megbeszélésre hívta össze munkatársait: von Bose kabinetfőnököt, von Tschirschky belső titkárt és Edgar Jung újságírót, aki az alkancellár sajtóösszekötője volt. Úgy látta, hogy nem szabad késlekednie a cselekvéssel. A Hitler-kormányban viselt alkancellári tisztsége máris névlegessé vált, Göringék mesterkedései gyakorlatilag minden hatalmat kiragadtak a kezéből. Nem ő, hanem Göring töltötte be a porosz miniszterelnöki tiszteket, holott ezt neki ígérték a Hitler-kormány létrejöttét megelőző tárgyalásokon. Hitler és Göring semmiben nem kérték ki a véleményét, egyszerűen félreállították őt. Totális diktatúrára törekedtek, amelyben Papennek és politikai szövetségeseinek nem lenne többé szavuk. Most viszont megfelelőnek látszik a helyzet egy monarchista előjelű fordulat végrehajtására. Hitlerékkal szemben növekszik az elégedetlenség, amit Papen, Hindenburggal a háta mögött, ügyesen meglovagolhat.

Papen munkatársai azt tanácsolták főnöküknek, hogy a kancellárt ne tájékoztassa semmiről, jobb lesz kész tények elé állítani a végrendelet felnyitásakor. Hitler feltehetően nem mer majd szembeszállni a tábornagy végső akaratával; különösen akkor nem, ha a német nép a céltudatos propaganda hatására kifejezi azt az óhaját, hogy az államfői széket „pártatlan” ember foglalja el, vagyis olyan, aki nem tagja a nemzetiszocialista pártnak. Hitlert egyelőre meg kell hagyni tisztségében, de ő, Papen, feltétlenül határolja el magát tőle, és hangsúlyozza saját külön álláspontját. A tervezett fordulatot ajánlatos lenne egy okosan szerkesztett beszéddel előkészíteni. Papen ily módon egységfrontba állíthatná a katolikusokat és a monarchistákat, a nemzetiszocialistákkal pedig van olyan jó a kapcsolata, hogy a párt nem fog ellene fellépni. Az adott körülmények között Papennek, ha a kellő pillanatot kihasználja, jók a kilátásai.

Az alkancellár egyetértett bizalmasainak javaslataival. Kapóra jött, hogy Hitler a Duce meghívására éppen ekkor utazott el Velencébe néhány napra. Távollétében Papen helyettesítette. Soha jobb alkalom nem kínálkozhatott a tervezett beszéd megtartására.

Edgar Jung haladéktalanul elkészítette a beszédet, von Bose pedig Neudeckbe utazott a kézirattal, hogy Hindenburg jóváhagyását kérje. A tábornagy figyelmesen elolvasta a beszédet, egyetértett vele, és a tervezett gyűlést is helyeselte.

Közben Papen egy hamburgi lóversenyre utazott. Kellemes meglepetésére a közönség viharosan üdvözölte, és az alkancellár ezek után nem kételkedett többé saját népszerűségében. Ilyen hangulatban találkozott von Boseval. A kabinetfőnök közölte vele, hogy ütött a cselekvés órája, a gyűlést nem szabad tovább halogatni. Papen a marburgi egyetemet választotta programja meghirdetésének színhelyéül.

Mint régi centrum párti képviselő elsősorban a katolikusokhoz kívánt szólni. Ők alkották az egyetlen szervezett polgári ellenzéki csoportot, élén a püspökökkel, akikhez a náci kormányzat egyelőre nem mert hozzányúlni. Az időpont igen kedvező volt, a német püspökök ugyanis konferenciára gyülekeztek Fuldában, a katolikusok fellelővárában. Az alkancellár marburgi nyilvános beszéde és az egyházfejedelmek Fuldában megbeszélte titkos tervei és megállapodásai azonos irányvonalat képviseltek.

A Jung által megírt beszéd átvett néhány mondatot a fuldai konferencián elnöklő Bertram bíboros breslaui hercegérsek június 3-i pásztorleveléből. „Óvakodjatok a hamis prófétáktól!” – figyelmeztette a híveket a pásztorlevél, és óvott az istentelenektől, akik tudatos harcot folytatnak a keresztény hit ellen. Papen úgy okoskodott, hogy ha szakít a hamis prófétákkal, akkor kétségtelenül számíthat az egész kereszténység támogatására, és az egyház összes hatalmi eszközeire. Mindezt tekintetbe véve, arra a meggyőződésre jutott, hogy megkockáztathatja a játékot.

1934. június 17-én, azon a napon, amikor Hitler Velencéből hazafelé repült, helyettese Marburgban beszédet intézett a német néphez, anélkül, hogy őt előzetesen tájékoztatta volna.

Jung jóvoltából Papen beszéde stilisztikailag kitűnően sikerült. A szónok követelte, hogy vessenek véget a forradalomnak és a terrornak, állítsák helyre az erkölcsöket és

bizonyos fokig a szabadságot, különösen a sajtó területén. „A kormánynak gondolnia kell a régi mondásra: «Csak a gyengék nem tűrik a bírálatot»... Nem a védtelen néprétegekkel szembeni fenyegetésekkel, hanem a néppel folytatott meghitt beszélgetések útján lehet a bizalmat és az erő kifejtés örömét fokozni... Itt az ideje, hogy a testvéri szeretet és a néptársak iránti tisztelet jegyében fogjunk össze egymással, ne zavarjuk a komoly emberek alkotómunkáját és elhallgattassuk a fanatikusokat.” A fennálló rendszert Papen „átmeneti szükségállapotnak” nevezte, választóvonalat húzott a nemzetiszocialista párt és az állam között, majd kijelentette, hogy új korszak van születőben, Németország megújulásának korszaka, amelyben egy pártok felett álló birodalmi elnök irányításával ismét feltámad a szabadság.

Papen beszéde szenzációként hatott. Szövegét kézhez kapva, a meglepett újságírók Goebbels doktorhoz fordultak felvilágosításért.

A propagandaminiszter habozás nélkül intézkedett, hogy megakadályozza felettese beszédének közlését. Nemcsak az eredeti szöveg kinyomtatását tiltotta meg, hanem azt is, hogy a sajtó egyáltalán utaljon rá. Emberei a pályaudvarokon elkobozták a svájci lapokat, különös gondot fordítva a *Basler Nachrichten* példányaira, amelyekben részletes ismertetést találhattak volna a beszédéről a német olvasók.

Goebbels azonnal felismerte, hogy Papent vagy az elnöki végrendelet, vagy valamilyen egyéb információ bátorította fel a Rubicon átlépésére. Ezt a bátorságot már a kezdet kezdetén le kell törni, és a beszéd agyonhallgatása e tekintetben sokkal célravezetőbb, mint a párt sajtó koncentrált támadása.

Az ügy meglehetősen kényes volt, mert Hitler távollétében Papen vezette a kormányt, és Goebbels jól tudta, hogy a történetek után ő lenne az első áldozat, ha az alkancellár újból hatalomra jutna. Ezért úgy döntött, hogy személyes érzelmei ellenére közeledik gyűlölt vetélytársához, Göringhez. De nagyon óvatosan és ügyesen kell eljárnia. Megtörténhet ugyanis, hogy Göring, akit jó kapcsolatok fűztek a monarchistákhoz és a militaristákhoz, kiegyezik Papenékkel, már csak azért is, hogy felszámolja a náci párt „balszárnnyát”, amelyet a kormányban Goebbels képviselt. „Az idegeimre megy ez az ember” – szokta mondani Göring a propagandaminiszterről. Goebbels tehát elég kemény fába vágta a fejszéjét, amikor elhatározta, hogy Papen esetleges kísérleteit megelőzve, maga ajánl szövetséget Göringnek. Mászt azonban aligha tehetett volna, mivel Göring hatáskörébe tartozott a rendőrség, és így egyedül neki állt módjában felgöngyölíteni az összeesküvést, amelynek létét Goebbels gyanította.

A propagandaminiszter jól számított: Göring, aki maga is veszélyesnek találta Papen és a katolikusok magatartását, haladéktalanul hozzáfogott az ellenzéki mozgolódás felszámolásához. Döntésével csak látszólag van ellentétben az a tény, hogy mielőtt gyakorlati intézkedéseket fogantatott volna, értesítette a várható fejleményekről Brüning volt birodalmi kancellárt, a katolikusok vezetőjét, aki Göringnek még a hatalom megragadása előtti időkben néhány szívességet tett. A porosz miniszterelnököt természetesen nem a hála vezérelte, hanem a politikai mérlegelés. Egyrészt biztosítani kívánta magát arra az esetre, ha a rendszer nem éli át a válságot; másrészt – és elsősorban – előnyösnek látta, ha Brüning emigrál, mivel a volt kancellár körül csoportosult a legjelentősebb polgári ellenzék, a katolikusoké, így történt, hogy Brüning 1934. június 20-án elhagyta az országot.

Brüning távozását követően megkezdődtek a nyílt akciók a katolikusok ellen. A rendőrség katolikus papokat tartóztatott le, a Hitlerjugend összeütközéseket provokált a katolikus ifjúsági szervezetekkel, a marburgi gyűlést pedig az egész sajtó elhallgatta a közvélemény előtt. De nemcsak a sajtó hallgatott Papen beszédéről, hanem a katolikus püspöki kar is. A püspökök, akik Fuldában ülészttek, lelkesedés helyett aggodalommal fogadták a beszédet; mellőzték a nyilvános állásfoglalást, és elővigyázatosságukban még zárközleményt sem adtak ki értekezletükről.

A püspöki kar megalkuvása alaposan meggyengítette a katolikus ellenzékét. Maga a mozgalom azonban nem semmisült meg, sőt támogatást kapott olyan főpapok részéről,

akik nem követték kollégáikat a teljes meghunyászkodásban. Barres püspök védnöksége alatt például június 24-én nagygyűlést szerveztek Berlinben. Misét celebráltak a szabad ég alatt, majd több tízezer hallgató tetszésnyilvánítása közepette dr. Klausener, a német katolikusok egyik fő szóvivője lépett a szónoki emelvényre. Beszédében tartózkodott ugyan a nácik elleni bármiféle támadástól, sőt, ha mértéktartóan is, dicsérte Hitlert és a kormányt, határozottan követelte viszont a szabad vallásgyakorlás jogát a német katolikusok részére.

Mindezek az események arra utaltak, hogy a fasiszta rendszer nem ül biztosan a nyeregben. Ráadásul számolnia kellett a saját pártjában meghúzódó ellenzéki erőkkal, a hatalomból kiebrudalt Strasser híveivel. Egy Jean François álnéven író volt francia diplomata „L’Affaire Röhm-Hitler” című könyvében ezzel kapcsolatban a következőket írja:

„Keveset tudunk Strasser akkori tevékenységéről, de annyit meg kell jegyezni, hogy a hajdani gyógyszerész könnyen a hajtőereje lehetett volna a különleges összeesküvésnek, amelynek létezését később Hitler állította; szervezőképessége alkalmassá tette a különböző irányzatok összehangolására. Kapcsolatai voltak minden táborral. Testvére, Otto, aki Prágában a «Fekete Front» vezérévé kiáltotta ki magát, összeköttetést hozhatott volna létre közte és a baloldal emberei között; a másik oldalon a szálak éppúgy elvezettek Schleicherhez és a tisztikarhoz, mint a párthoz, különösen az SA-vezetőkhez. Ez képessé tette volna Strassert arra, hogy a mindenkori helyzetet kihasználva még Goebbelt is – egykori tanítványát és jelenlegi ellenfelét – kizorítsa a tömegek kegyeiből.”

Bár a francia szerző feltevéseinek nincsenek történelmi bizonyítékai, az események megmutatták, hogy Hitler maga is számított erre az eshetőségre. Egy idő óta mind súlyosabb gondokat okozott neki az SA, amely – mint már említettük, s a következőkben még tárgyalni fogjuk – egyrészt a szociális ígéretek beváltását követelte, másrészt a birodalmi hadsereg helyébe akart lépni, felbőszítve ezzel a monopolisták bizonyos csoportjait és a Reichswehrt.

Ilyen feszült helyzetben vetődött fel Hindenburg betegsége nyomán az utódlás kérdése. A hadsereg támogatása nélkül senki sem számíthatott az elnöki tisztségre. Hitlernek tehát, aki minden áron magának akarta az elnökséget, választania kellett az SA és a Reichswehr között. Ahhoz, hogy tisztázhassuk, hogyan alakult ki ez a kényszerű alternatíva, amely végül megpecsételte az SA sorsát, meg kell vizsgálnunk a fasiszta diktatúra lappangó válságának hatását az SA-ra, valamint – a német militarizmus tágabb keretében a barnaingesek és a Reichswehr viszonyát.

5. Az SA Hitler hatalomra jutása után

A hatalom megragadását követő első hónapokban az SA a fasiszta diktatúra hivatalos terrorszervezetévé vált. A Reichstag 1933. február 27-én történt felgyújtása után a barnaingesek, Göring ígéretéhez híven, szabad kezet kaptak a nemzetiszocializmus politikai ellenfeleivel, elsősorban a kommunistákkal szemben. Letartóztatásokat hajtottak végre, laktanyáik pincéiben ütötték-verték az elfogottakat, gyilkoltak, „szökés közben” agyonlőtték áldozataikat. Őrszolgálatot teljesítettek az egymás után felállított koncentrációs táborokban, és pokollá tették a kiszolgáltatott foglyok életét. Ebben az időben létesítették az úgynevezett bunkereket, az SA saját börtöneit, amelyekben gátlástalanul tombolt a legsztelenebb szadizmus. A Standartenführerek rátermettségét foglyaik számán mérték, és egy-egy SA-briganti annál nagyobb tekintélyre tett szert, minél szakszerűbben kínozták a letartóztatottakat. Ez a láncairól elszabadított hatalmi téboly azt a hitet keltette az SA tagjaiban, hogy ők Németország igazi urai.

Amíg szükség volt a barnaingesekre a munkásság és minden ellenzéki erő leveréséhez, addig a náci párt vezetői tudatosan ébren tartották bennük ezt a hitet. Göring például 1933. február 23-án az SA-hoz intézett felhívásában többek között kijelentette: „Ti vagytok az új Németország büszke támaszai!” Hasonlóképpen beszélt Hitler 1933. május 7-én Kielben, az SA felvonulásán: „Ti voltatok a nemzeti forradalom testőrsége. Nektek kell biztosítanotok a forradalom diadalmas végrehajtását, és a forradalom csak akkor lesz diadalmas, ha a német nép a ti példátok nyomán újjászületik.”

A forradalom testőrsége és biztosítóka, az egész német nép tanítómestere! Nem okkal gondolták-e a barnaingesek, hogy ők tartják kezükben a nemzet sorsát?

Röhm „a nemzetiszocialista világnézet katonáinak” nevezte az SA-legénységet; Goebbels úgy nyilatkozott, hogy „az ismeretlen SA-katona örökké élni fog a párt és a német birodalom történetében”. Hitler az SA vállán vonult be a hatalomba, a barna hadsereg bevetésével verte le valamennyi vetélytársát, mind a polgári pártokat, mind az egyházi ellenzéket, fokozatosan megszerezve saját pártja, illetve a mögötte álló monopolista csoportok részére a politikai egyeduratságot.

Amíg az SA híven szolgálta Hitler és a nemzetiszocialista párt megbízóinak érdekeit, addig ezek a megbízók az előforduló „botlások” ellenére is jóindulatot tanúsítottak iránta. Megbocsátották, hogy az SA olykor-olykor túllépett a célon, és gyárigazgatókat hurcolt koncentrációs táborba „aszociális magatartásukért” (rendszerint másnapra már kiszabadultak); elnézték a kereskedők és gyárosok sérelmére elkövetett kisebb-nagyobb rablásokat és zsarolásokat.

Ennek a szeretetteljes pártfogásnak a légkörében az egykori tiszték és altiszték vezetése alatt álló barnainges horda az utca és a koncentrációs táborok ura lett, féktelen garázdálkodását nem korlátozta sem törvény, sem erkölcs. Ernst Niekisch „Das Reich der niederen Dämonen” (Az alvilági démonok birodalma) című könyvében a következőket írja erről:

„Az SA lényegében kontraszelekciós intézmény volt. A romlott elemeket vonzotta magához, zöld jelzést adott minden bűnöző hajlamnak. Az SA-laktanyák a pokol tornácai voltak, ahol munkakerülők, részegesek, az élet eltiportjai, homoszexuálisok, verekedők, útonállóak, a gyilkolás megszállottjai eszeltek ki sötét terveiket «Németország ébresztése» céljából. Beszédmodoruk éppoly gyalázatos és közönséges volt, mint dalaik, legelső szavukból tudni lehetett, hogy kicsodák. Mivel ők maguk jócskán megérték az akasztófára, minden ellenfelüket akasztófával fenyegették. A barna csürhe, amely alvilági szellemben nevelte a német burzsoázia fiait, velejéig feltárta ennek az osztálynak az emberi elaljasodását. A burzsoázia ügyét nem lehetett többé más eszközökkel előmozdítani, mint a «Németország megújulásáról» szájaló banditák brutalitásával.”

Az SA terrorja „a marxizmus elleni harc” jegyében folyt, a náci kormányzat hivatalos támogatásával. Az egész államapparátust a megfélemlítési hadjárat céljainak megfelelően szervezték át, kivéve a hadsereget, amely a terrorral kapcsolatban a be nem avatkozási

politika álláspontjára helyezkedett. A legfontosabb intézkedés a rendőrség tiszti és altiszti állományának „felfrissítése” volt. Poroszországban, ahol 1933. január 30-a óta Göring ült a belügyminiszteri székben, a rendőrség ettől a naptól kezdve teljesen a náci kezére került. Szászországban, Hessenben és Dél-Németországban valamivel később, a Reichstag égése után alakult át a rendőrség Frick birodalmi belügyminiszter rendelkezései alapján. Harminckét ezredesi rendfokozatban levő rendőrkapitány közül huszonkettőt leváltottak. Tisztek százai és őrmesterek ezrei követték őket; helyüket az SA és az SS tagjai foglalták el. A rendőrfőnöki pozíciókat a barnaingesek főtisztjei kapták.

A poroszországi változásokat érdekesen szemléltetik a következő adatok: a közigazgatási és a bűnügyi rendőrségtől, a csendőrségtől és a községi rendőrségektől 1933. december 31-ig 1457 személyt bocsátottak el; az újonnan felvettek közül 891 az SA, 200 az SS, 335 a Stahlhelm tagja volt, 201 pedig egyszerű náci párttag. Összesen tehát 1627 „megbízható személy” került a porosz rendőrség állományába. A biztonság kedvéért Göring mindenesetre egyik közeli munkatársát, Kurt Dalwege SS-vezetőt nevezte ki a porosz belügyminisztérium rendőri osztályának élére, nehogy az SA nagyarányú beáramlása miatt elveszítse a rendőrség feletti ellenőrzést.

Az átszervezés, amely lényegében a porosz minta szerint ment végbe az egész birodalomban, egyelőre biztosította a rendőrségi és az SA-akciók összhangját. Az SA, az SS és a Stahlhelm tagjaiból 1933. február 22-én felállított segédrendőrség tulajdonképpen az ellenforradalmi erők széles körű mozgósítását jelentette. Göring öt nappal a Reichstag felgyújtása előtt csodálatos „előrelátásról” tett tanúságot, amikor szükségállapot esetére a segédrendőrségre bízta a létfontosságú üzemek, középületek és intézmények védelmét, magyarul a stratégiai fontosságú pontok megszállását.

Jóllehet az SA, önállóan és a rendőrség kötelékében egyaránt, a fasiszta terror végrehajtója volt, a történelmi igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a harmincas évek elején már nemcsak terrorista banditákból tevődött össze a szervezet tagsága. 1933-ban mintegy két és fél millió főre növekedett a létszám; ezt kiegészítette a Stahlhelm és más frontharcos szövetségek körülbelül egy-másfél millió tagja, akiket 1933 nyarán és azt követően kényszerrel tereltek az SA-ba. Az újoncok különböző társadalmi rétegekből, elsősorban a kispolgárságból regrutálódtak, de ekkor mármint említettük – számos munkás is felöltötte a barna inget.

A kispolgári elemek szélsőségesen nacionalisták és antiszemiták voltak, ám egyúttal antikapitalisták is. A nemzetiszocialista párt szociális programjának szigorú megvalósítására számítottak. A zsidóbojkottot politikai tudatlanságukban antikapitalista akciónak vélték. Reményeiket többek között az a körülmény táplálta, hogy az Ipari Középosztály Harci Szövetsége (Kampfbund des Gewerblichen Mittelstandes) az SA-ra támaszkodva beültette biztosaik vezetéségi vagy felügyelő bizottsági tagokként a szakmai érdekképviselői szervezetekbe, élére állt az áruházak, fogyasztási szervezetek és zsidó üzletek elleni bojkottmozgalomnak, a nagybankok, konszernek és trösztök ellen irányuló agitációnak.

A hiú remények azonban hamarosan szertefoszlottak. A kisajátított zsidó vállalatok egyszerűen gazdát cseréltek, „árja” tőkések birtokába kerültek. Az áruházak elleni harc 1933 közepén azzal végződött, hogy a zsidó tulajdonosok helyett a nagybankok lettek az áruházak gazdái, és amikor ez megtörtént, 1933 júliusában Rudolf Hess, Hitler helyettese, minden további akciót betiltott az áruházak ellen, jóllehet a náci pártprogram 16. pontja megígérte, hogy ezeket „olcsó bérért azonnal kiadják a kisiparosoknak”. Néhány nappal később Frick belügyminiszter lezártnak nyilvánította a „német forradalmat”, és a legsúlyosabb büntetéssel fenyegetett mindenkit, aki illetéktelenül beavatkozik a gazdasági ügyekbe. Röviddel ezután, 1933 őszén, feloszlatták az Ipari Középosztály Harci Szövetségét.

Ennek ellenére a monopolista burzsoáziának egyelőre nem volt oka attól tartani, hogy a lakosság elégedetlenkedő rétegei, amelyek az SA hangulatára is hatással voltak,

egységes fellépésre szánják el magukat. A csalódott nácihívőket az jellemezte, hogy bírálatauk megtorpant Hitler személye előtt. Úgy vélték – és ebben Goebbels doktor körmonfont propagandája is megerősítette őket –, hogy a Führer ugyanúgy gondolkodik, mint ők maguk, csak a „reakció” akadályozza meg programja teljes megvalósításában. Nem Hitler ellen akartak harcolni, hanem Hitler vezetésével a nagytőke ellen. Ez adott alkalmat a nemzetiszocialista korifeusoknak arra, hogy a hatalom átvétele után tovább folytathassák kettős játékukat a tömegekkel és az SA-val. Egyrészt a szociális demagógia bevált módszeréhez folyamodtak, nehogy elveszítsék az SA bizalmát, másrészt megnyugtatták monopolista megbízóikat, hogy az antikapitalista reformokkal kapcsolatos ígéreteket eszköz ágában sincs teljesíteni.

Ez a kettősség jellemzi Hitler megnyilvánulásait is kancellári kinevezése után. Az új kancellár 1933. január 30-i kormányilatkozatában általános megbékélésre szólított fel minden németet, kijelentve, hogy a nemzet fölött áll a rendeknek és osztályoknak; alig három hónappal később viszont a következőket mondta a nemzetiszocialista párt vezetőinek értekezletén: „Nem a langyosok és semlegesek csinálják a történelmet, hanem azok az emberek, akik vállalják a harcot.”

Ugyanilyen értelemben beszélt május 7-én az SA kieli alakulatai előtt: „Egész életetek nem lesz más, mint harc. Harcból jöttetek, ne reménykedjetez abban, hogy ma vagy holnap béke lesz... Mozgalmunk rohamlépésben menetelt és menetel, s ezzel megteremtette azt az erőt, amely minden ellenséggel szemben képes a helytállásra és a győzelem kivívására.”

A szemérmetlen demagógia ellenére a csaknem négymillióra felduzzadt SA 1934 első felében már nem volt a gazdáiknak vakon engedelmeskedő vérebe falkája, mint a hatalom megragadásának napjaiban. Az újoncokkal együtt a mély szociális ellentétek is bevonultak az SA-ba, és új megvilágításba helyezték a népközösségről, a német nemzetiszocializmusról szóló hangzatos szóáradatot. A munkás vagy az alkalmazott, akinek leszállították a bérét, a kisiparos, akinek felemelték az adóját, bajosan tekinthette veszteségei egyenértékű pótlásának a barna egyenruhát.

A náci vezetők megkísérelték, hogy a szociális demagógia fokozásával küzdjék le az SA-ban a diktatúra lappangó válságával kapcsolatos rossz hangulatot. De a hatás az ellenkezője volt annak, amit vártak: szinte a forrongásig szította a növekvő elégedetlenséget. Gregor Strasser már 1932 májusában a német nép „antikapitalista vágyairól” beszélt; ezek a vágyak, amelyek rendszerint a jobb jövedelem homályos reményében fejeződtek ki, a kommunisták által irányított szívós antifasiszta felvilágosító munka eredményeképpen radikális reformkövetelésekké, sőt olykor a forradalmi célok világos felismerésévé érlelődtek.

Helyzeténél fogva az SA jóval szorosabban kapcsolódott a lakossághoz, mint a Reichswehr, természetes tehát, hogy összehasonlíthatatlanul érzékenyebben reagált a közhangulatra. Amikor a parasztság a még fennálló kényszerbeszolgáltatás megszüntetését követelte, nyugtalanság lett úrrá a barnaingesek között. Ha a munkások felléptek az üzemekben a bércsökkenések ellen, ha a kisiparosok és a kiskereskedők zúgolódtak a monopóliumok erőszakosságai vagy a kormány adópolitikája miatt, az SA is azonnal megbolydult. Németország minden politikai és gazdasági eseménye hatással volt az SA-ra, ez pedig visszahatott az ország egészére.

Az SA *elégedetlensége a „második forradalom” erőteljes követelésében csúcsosodott ki.* Ez azt jelentette, hogy a „német nemzeti forradalmat” fejlesszék tovább „szociális forradalommá”, vagyis valósítsák meg az eredeti náci programba foglalt antikapitalista célkitűzéseket. Magát a jelszót tulajdonképpen Goebbels röpítette fel és a Strasser-szárny tűzte zászlajára. De minél tovább volt uralmon a nemzetiszocializmus, annál kevésbé szerepelt a „második forradalom” a náci vezetők hivatalos terminológiájában, viszont annál sűrűbben emlegették az SA és a párt tömegei. Számon kérték az ígérek teljesítését, a gyökeres társadalmi változásokat, és ezzel az SA a rendszer égető problémájává lett.

A barnaingesek vezérkara a kezdettől fogva fennálló besúgórendszer megerősítésével válaszolt ezekre a nyugtalanító jelenségekre, amelyek már azzal fenyegettek, hogy az SA tömegei messze túllépnek vezetőik eredeti elképzelésein. Az úgynevezett I E Osztálynak, az SA soraiban működő, vezérkari különparancssal létrehozott spicliszervezetnek 1934. május 11-én kelt „rendkívüli titkos parancsa” az alábbi utasításokat tartalmazza:

„Az I E Osztály feladata az ellenséges politikai propaganda megbénítása. Ebből szükségszerűen következik a szervezet struktúrája. Minden osztagnál ki kell jelölni egy bizalmi embert... Csak a jól bevált, régi harcosok jöhetnek számításba. Nem tudhat róluk más, mint az osztagvezető; az alakulat többi tagja előtt láthatatlanoknak kell maradniuk.”

Miközben az SA-vezetők ilyen eszközökkel próbálták a forrongást a politikai céljaiknak megfelelő mederben tartani, Röhm arra használta fel csapatainak növekvő elégedetlenségét, hogy nyomást gyakoroljon Hitlerre, a Reichswehrével egyenlő státust vívjon ki az SA-nak, és magához ragadjon minden parancsnoki hatalmat. Taktikájában már korábban sem idegenkedett az álforradalmi frázisoktól. Egyik cikkében például a következőket írta: „Az SA és az SS nem fogja tűrni, hogy a német forradalmat elaltassák vagy félúton elárulják. A barna hadsereg a nemzet utolsó mentsvára, az utolsó bástya a kommunizmus ellen.”

Ezzel a kettős taktikával, a terrorista spiclirendszer és az álforradalmi demagógia alkalmazásával, Röhm arra törekedett, hogy kikényszerítse régi tervének megvalósítását: az SA-ból megteremtse a fasiszta Németország jövőendő hadseregét, és ő maga üljön a hadügyminiszteri székbe. Többről nem volt szó, az SA vezérkari főnöke még a gondolatát is elvetette mindenfajta összeesküvésnek és lázadásnak, bármely tervnek, amely Hitler és a nemzetiszocialista rendszer ártalmára lehetett volna. Puccsot semmiképpen sem tervezett, amit már csak az is bizonyít, hogy 1934 júniusában, a hosszú kések éjszakáján, teljesen felkészületlenül érte a rajtaütés. Ahhoz azonban nem fér kétség, hogy kormányváltozást kívánt, ennek során pedig mindenekelőtt Göringet és Blomberg hadügyminisztert akarta kiszorítani a hatalomból. Ezek a személyi változások, Röhm becsúszásának kielégítésén túl, azt a célt szolgálták volna, hogy a junker nagybirtokosok, valamint a kohó- és a gépipar fő vonásaiban egységes politikai irányvonala helyett, amelynek fő képviselője a náci párt vezetőségében Göring volt, az I. G. Farben programja érvényesüljön. E cél érdekében Röhm hajlandó lett volna bizonyos együttműködésre a szakszervezetekkel és a jobboldali szociáldemokrata vezetőkkel, már csak azért is, mert az I. G. Farben külpolitikai elképzeléseinek megfelelően elő akarta mozdítani egy német-francia katonai szövetség létrehozását.

A náci párt frakciói mögött álló különböző monopolista szövetségek politikáját külön fejezetben fogjuk részletesebben ismertetni. De Röhm ellenzéki ségének magyarázata végett már itt utalnunk kell rá, hogy milyen természetű kapcsolatok fűzték a barnaingesek vezérkari főnökét az I. G. Farbenhez. Ez az óriásmonopólium jelentős anyagi segítségben részesítette Röhmöt, nagy összegeket fizetett az SA-nak, és bizalmi emberei révén nemcsak az iparbáróknál járt közben az SA támogatása érdekében, hanem a kormánynál is, áthárítva ezzel a barnainges hadsereg költségeinek egy részét az adófizetőkre. Az államkincstár havonta körülbelül hárommillió márkát folyósított az SA-nak; ebből az összegből Röhmék egyenruhákat és egyéb felszerelést vásároltak, elsősorban pedig fegyvereket, még hozzá nemcsak titokban és illegálisan, hanem hivatalos úton, sőt külföldről is, többek között Danzigból és Belgiumból. Ennek a fegyverkezésnek a méreteit jól jellemzik a hosszú kések éjszakája után nyilvánosságra hozott adatok, amelyek szerint a leszámolásban részt vevő alakulatok 651 nehéz géppuskát, 1250 könnyű géppuskát és 177 000 puskát foglaltak le az SA raktáraiban, tehát annyi fegyvert, amennyi elegendő lett volna körülbelül tíz Reichswehr-hadosztály felszereléséhez.

Az I. G. Farben nemcsak a fegyvervásárlásban támogatta Röhmöt, hanem abban is, hogy közvetlen külföldi kapcsolatokat teremthessen, mindenekelőtt Franciaországgal. Ez a támogatás részint a sajtó, részint a diplomácia útján érvényesült, és arra irányult, hogy megszerezze Franciaország hozzájárulását Röhm katonai elképzeléseihez, egy szervezeti

felépítését tekintve svájci típusú milícia megteremtéséhez, amilyent a francia uralkodó körök szívesen láttak volna a Reichswehr helyén. Rosenberg külügyi hivatala 1933 decemberében felkérte Röhmöt, hogy a külföldi újságírók és diplomaták részére adott fogadáson tartson előadást az egybegyűlteknél „Miért az SA?” címmel. 1934 áprilisában a birodalmi propagandaminisztérium rendezett hasonló összejövetelt; ismét Röhm volt az előadó, ezúttal „Az SA lényege és feladata a nemzetiszocialista forradalomban” című témát fejtegette. A beszéd terjesztéséről és fontosságának a nyilvánosság számára való ecseteléséről az *Europäische Revue*, az I. G. Farben folyóirata gondoskodott.

Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy Schleicher tábornok is az I. G. Farben ösztönzésére cselekedett, amikor elősegítette Röhm francia kapcsolatainak kiépítését. A volt kancellár 1934 elején több találkozási közvetített Röhm és François-Poncet francia nagykövet között. Legalább két ilyen találkozó jött létre: az egyik 1934. február 21-én Berlinben a külügyminisztérium protokollosztályának főnökénél, a másik március 24-én Regedanz bankárnak, Schleicher barátjának falusi nyaralójában. E megbeszéléseken kívül az SA vezérkari főnöke a francia és az angol katonai attaséval is tárgyalt. Külföldi kapcsolatai azonban nem valamiféle összeesküvésre irányultak, hiszen egyáltalán nem voltak titkosak. Bülow külügyminisztériumi államtitkár maga biztatta Röhmöt a francia nagykövettel történő találkozásra, Röhm pedig 1934. március 6-án levélben tájékoztatta Hitlert a nagykövettel folytatott első megbeszéléséről.

Az I. G. Farben által az SA-nak nyújtott anyagi és diplomáciai segítséget kiegészítette az ideológiai támogatás. Figyelemreméltóan igazolják ezt az *Europäische Revue*-ben közzétett írások. A folyóirat 1934 első felében mind kül-, mind belpolitikailag egyértelműen a Röhm-Schleicher-irányvonalat képviselte. A lap 1934. januári számában például a főszerkesztő, Karl Anton Rohan herceg, a fasiszta diktatúra körülményei között fellépő ellenzék lehetőségeiről, céljairól és korlátairól elmélkedik, filozófiai és államjogi indokolását szolgáltatva Röhm kormányátalakítási kísérleteinek. A cikk látszólag külpolitikai kérdésekkel foglalkozik, azután hirtelen – noha a beavatatlanok számára meglehetősen rejtve – áttér annak bizonyítására, hogy a fasiszta diktatúrában is jogosult az ellenzék. Többek közt így ír:

„Azokban az államokban, ahol győzött a XX. század forradalma [a folyóirat általában így emlegeti a fasiszta diktatúrákat – *H. T.*], az uralkodó rétegen belül létezik a forradalmi kritika, a véleménykülönbség és az ellenzék, legalábbis addig, amíg a Führer nem döntött. Az emberi lét ellentmondásossága, az a tény, hogy minden állításnak megvan a megfelelő tagadása, hogy minden akciót reakció követ, minden kormány számára ellenzéket teremt. A megengedett és a meg nem engedett, az államot segítő és az államellenes ellenzék közötti különbségnek az a kritériuma, hogy az uralkodó állapotok, a természetjog értelmében vett pozitív jog fejlesztésére irányuló követelések az állam javát veszélyeztető nyelven, államellenes érvekkel fejeződnek-e ki, és a módszerek, amelyeket megvalósításuk érdekében az ellenzék felhasznál, sértik-e a fennálló törvényeket... Ha a revíziós front, jelesül a békeszerződések felülvizsgálatát igénylő államok frontja, a jelenlegi állapotok békés megváltoztatását követelné, és erre azt a választ kapná, hogy «a revízió háborút jelent», akkor ez lényegében nem különbözik attól, mintha egy ország kormánya nem hajlandó tárgyalni a törvényesen megengedett keretek között fellépő ellenzéki csoporttal, hanem ehelyett így válaszol: «Akkor lövöttek!»"

E sorokból kitűnik, hogy a folyóiratot pénzelő I. G. Farben elégedetlen volt az uralkodó állapotokkal, és támogatta a változásokat kívánó ellenzéki csoportot. Röhm egyébként már korábban világosan kifejtette, hogy ellenzéki szigorúan tiszteletben tartja a fent vázolt határokat. „Hűséggel, fegyelemmel és alárendeltségünk tudatában követjük az SA legfelsőbb, szeretett vezérét, Adolf Hitlert, ismerjük célkitűzését, amely minden kompromisszum nélkül a mi célunk is...” Egy más alkalommal pedig így írt: „Nagy tömegeket, elsősorban a forradalmi világnézet hordozóit, nem lehet összetartani kemény fegyelem, szigorú rend és a Führer iránti feltétlen tisztelet és engedelmesség

nélkül."

Röhmnek nem annyira az volt a célja ezekkel a nyilatkozatokkal, hogy ismételten hangsúlyozza Hitler iránti hűségét, mint inkább az, hogy Hitlert maga mellé, az SA mellé állítsa. És mind a Führer kijelentéseiből, mind az SA-t pártoló monopolista erők felsorakozásából bizonyos joggal következtethetett arra, hogy előbb-utóbb ő fog felülkerekedni, nem Göringék. Valószínűleg ez magyarázza teljes felkészületlenségét a hosszú kések éjszakáján.

Ami viszont Hitlert és közvetlen segítőitársait illeti, ők az SA-val kapcsolatban egyelőre kétkulacos politikát folytattak. Nem is tehettek mást. Egyrészt be kellett bizonyítaniuk a monopolista burzsoázia előtt, hogy a náci pártnál nincs alkalmasabb erő a tömegek féken tartására, másrészt – és éppen ezért – úgy kellett fellépniük, mintha a tömegek érdekeit képviselnék. Hitler tehát, aki 1933 júliusában befejezettnek nyilvánította a „forradalmat”, újabban, a „második forradalom” jelszavának veszedelmes elharapózásakor, több alkalommal hangsúlyozta beszédeiben a forradalom folytatásának szükségességét. „Kiváló” munkatársa, Goebbels doktor, napról napra pergőtűzet zúdított cikkeiben a „reakcióra”, és megindította propagandahadjáratát „a gáncsoskodók és ócsárlók, a rémhírterjesztők és semmihez sem értők, a szabotőrök és lazítók” ellen. Ezzel a hadjáratával akarta ellensúlyozni a náci vezetés a fasiszta párt tömegbefolyásának csökkenését, megfélemlítve minden Hitler-ellenes erőt, és egyúttal fokozottabban igyekezett az antiszemitizmus vágányaira terelni az egyre szélesebb körű felháborodást.

A náci vezetők kettős játéka azonban nemcsak megfontolt taktika volt, hanem egyszerűen az ingadozás jele is. A harc nem dőlt még el a monopolista csoportok között, bizonytalan volt tehát, hogy ki marad felül: Göring vagy Röhm, az SA vagy a Reichswehr, a tábornoki karnak Blomberg vagy Schleicher köré tömörülő szárnya.

A fasiszta rendszer belső erőviszonyainak változása pontosan tükröződött az SA és az SS, illetve Röhm és Himmler kapcsolatának alakulásában, sőt Himmler személyes pályafutásában is.

Himmler politikai karrierjét, mint tudjuk, eleinte Gregor Strasser egyengette: titkárává fogadta őt, majd amikor a Ruhr-vidékre helyezte át tevékenységének színterét, Himmlert saját teljhatalmú megbízottjaként hagyta Bajorországban. Strassernak köszönhetette Himmler az SS parancsnoki tisztségét is. Mint a halálfejesek első embere, Himmler Röhm alárendeltjeként működött, látszólag a legteljesebb egyetértésben az SA vezérkari főnökével. Legalábbis erre vall az a levele, amelyben 1933. november 28-án az SS nevében jókívánságait fejezte ki Röhmnek születésnapja alkalmából. „Mint katona és barát kívánom Neked mindazt, amit hűséges hívedként egyáltalán kívánni lehet – írta az emelkedett lelkületű SS-parancsnok. – Mindig az volt és az lesz a legnagyobb büszkeségünk, hogy leghűségesebb híveid közé tartozhatunk.”

A barátság és bajtársiasság külső jelei ellenére valójában korántsem mondható kifogástalannak a feketezubbonys, illetve a barnainges vezérférfitől közti kapcsolat. A hiú és öntelt Himmler elkeseredett irigységet táplált Röhmrel szemben, aki gyakran gúnyolta őt vallásossága miatt, nemegyszer durván megsértette, és tudatosan arra törekedett, hogy az SS alárendelt helyzetben maradjon. Bármelyik SA-Obergruppenführer kénye-kedve szerint bánhatott a hozzá beosztott SS-alakulatokkal, és Himmler hiába tett panaszt, Röhm mindig fedezte parancsnoki tekintélyével az önkényeskedőket.

Himmler azonban ügyesen taktikázott. Volt türelme kívánni a fejleményeket, és amíg nem látta rá elérkezettnek az időt, nyíltan nem fordult szembe Röhmrel. Inkább azon munkálkodott, hogy lépésről lépésre minél nagyobb hatalmat összpontosítson saját kezében. 1933 elején kinevezték a Gestapo vezetőjévé Bajorországban, majd később egész Dél-Németországban. A helyettese Reinhard Heydrich lett. 1934. április 20-án Göring mindkettőjüket meghívta a poroszországi Gestapo élére, jöllehet a szervezet legfőbb irányítását magának tartotta fenn. Mindenesetre ebben az időben gyakorlatilag már Himmler és Heydrich voltak az egész német rendőrség urai, beleértve a

titkosrendőrséget is.

A fényűző életmódot kedvelő, velejéig korrupt Göring szövetségest keresett a rideg fanatizmusával tűntető, komor és szűkszavú Himmlerben, noha a két ember kölcsönösen megvetette egymást. Himmler egyelőre nem állt kötélnek, jobbnak látta folytatni a kétkulacos játékot. Egyrészt csökkenteni igyekezett a súrlódásokat az SS és az SA között; nyilván ennek tulajdonítható, hogy az SA vezérkarának 1934. március 23-i bizalmas jelentése szerint „kapcsolatuk az SS-szel lényegesen megjavult, csak az alsóbb rétegekben hangzanak még el panaszok a köszönőviszonyról és a felfuvalkodottságról”. Másrészt híveinek és a pártfunkcionáriusok bizonyos köreinek bevonásával szorgalmasan gyűjtötte az anyagot az SA vezetői ellen, és gondoskodott róla, hogy adatai a Führerhez kerüljenek. Ez a tevékenysége 1934 májusában érte el csúcspontját, majd amikor Himmler úgy találta, hogy a játszma eldőlt, munkatársaival együtt összeállította azoknak a magas beosztású SA-vezetőknek a névjegyzékét, akiket a legveszélyesebb ellenfeleknek tartott, és alkalomadtán feltétlenül likvidálni akart. Az idő Himmlernek dolgozott: az SA a fasiszta diktatúra mind súlyosabb tehertételévé vált. A tömegek csalódottsága és elégedetlensége, a „második forradalom” jelszavának fokozódó népszerűsége arra ösztönözte a monopoltőke legszélsőségesebb csoportját, hogy vessen véget a nagyon is kétélű szociális demagógiának; másfelől pedig – részint Röhm személyes ambíciói miatt – a végsőkig kiéleződött a barnaingesek és a Reichswehr viszonya. Ezt a viszonyt, valamint a hadsereg és a nemzetiszocialista mozgalom kapcsolatainak alakulását fogjuk megvizsgálni a következő fejezetben.

6. A Reichswehr és kapcsolata az S A-val

A militarizmus régi jelenség ugyan, teljes kifejlődése azonban a tőkés társadalom imperialista szakaszában ment végbe, és fogalma is csupán a XIX. század közepén került be a köztudatba. E kor militarizmusát „modern militarizmusnak” nevezi a marxista irodalom. Lenin megállapítja, hogy a modern militarizmus – a tőkés termelés szükségszerű következménye – kettős funkciót tölt be: egyrészt a kapitalista országok közötti összeütközésekben játszik szerepet (külső militarizmus), másrészt fegyverként szolgál az uralkodó osztályok kezében a proletariátus gazdasági és politikai mozgalmainak elnyomására (belső militarizmus).

Amikor a gépi nagyipar kifejlődése nyomán kiéleződtek a piaci problémák, a burzsoázia aránytalanul felduzzasztotta a katonai apparátust, ez pedig – mint Engels mondta – „az állam fő céljává”, sőt „öncéllá” lett. Ha az erőviszonyok megengedték, a militaristák expanziós célokat követtek; vesztett háborúk után a revansizmust képviselték.

A militarizmus veszélyességét mérhetetlenül megnövelte a haditechnikának a tőkés nehézipar gyors előretörésével kapcsolatos fejlődése. A vasutak megkönnyítették a csapatok mozgását; Dreyse ütőszeges puskája, majd a táras Mauser-fegyver meghatározta a gyalogság tűzerejét; a hátultöltő, vontsövű lövegekkel pontosabban és nagyobb hatósugárban mérhette csapásait a tüzérség; a Siemens-féle távíró lehetővé tette nagy távolságokra a gyors hírközlést; az újonnan kiépülő vegyi, villamossági és optikai ipar nélkülözhetetlenné vált a hadügy és a hadvezetés számára.

A német militarizmus mindig különösen agresszív és visszataszító volt, beszédes illusztrációja annak, amit a militarizmus fogalmával jelölünk. Már a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben kíméletlenül fellépett a munkásmozgalom ellen, de igazi jelentőségre az 1870-1871-es porosz-francia háború után tett szert mint a német gyarmatosító és világuralmi tervek eszköze és egyben ösztönzője. Németország a franciáktól behajtott hadisarcot ipari fejlesztésre fordíthatta, s a legerősebb tőkésállamok sorába került. 1871 és 1900 között hat ízben növelte meg ugrásszerűen hadseregének létszámát és ütőképességét, s a XIX. század végén hozzákezdett egy óriási flottaépítési program végrehajtásához. A hadsereg mértéktelen fejlesztésénél is fontosabb azonban, hogy a militarista szellem átjárta a német politikai életet, és az uralkodó osztályok a lakosság jelentős részének gondolatvilágát megfertőzték a kaszárnnyadrillel, a háború kultuszával, a német ember felsőbbrendűségének hirdetésével.

Németország elvesztette az első világháborút, és a versailles-i békeszerződés átmenetileg meggyengítette a német militarizmust. A hadsereg teljes személyi állományát 100 000 főre, a tisztek létszámát 4000-re korlátozta, és megtiltotta a nehézüzemű fegyverek, páncélosok, katonai repülőgépek, hadihajók és mérges gázok gyártását. A látszólag szigorú rendelkezéseket azonban nem volt nehéz kijátszani: ezt részint az 1918-as forradalom után hatalomra került szociáldemokrata vezetők segítették elő, akiknek erős reakciós hadsereg volt szükségük a forradalmi munkásmozgalom féken tartása érdekében, részint maguk az antanthatalmak, amelyek mértéktelen jóvátételi követeléseikkel és szintiszta német területek megszállásával revansizmust szítottak az amúgy is nacionalista neveltetésű lakosság körében. Azonkívül több esetben nemcsak elnézték, hanem nyíltan is támogatták a német főtiszti kar titkos hadseregfejlesztési üzenetait, mert az újjászülető Reichswehrben védőbástyát láttak a „bolsevista veszéllyel” szemben. A Keleti-tenger menti tartományokban működő amerikai katonai misszió vezetője, Green alezredes a volt császári tábornokok tudomására hozta, hogy hajlandó velük harcolni a Szovjetunió ellen. Kormányának pedig már 1919 áprilisában az alábbiakat jelentette: „Mivel Németország a fegyverszüneti megállapodás értelmében csapatokat tart fenn a bolsevizmus elleni harcra, nekünk mindenekelőtt biztosítanunk kell a megfelelő feltételeket ezeknek a csapatoknak az ellátására”, nem tévesztve szem elől, hogy „Németország meg tudja védelmezni az európai rendet”.

A hadsereg újjászervezését Ebert és Scheidemann szociáldemokrata kormányzata alatt, Gustav Noske szociáldemokrata hadügyminiszter felügyelete mellett indította meg a forradalommal elsöpört császárság érintetlenül hagyott tábornoki testülete. A tábornokok terveit keresztelte, hogy a munkás- és parasztkatonák a hadseregben működő katonatanácsok mögött sorakoztak fel, ezért jóformán az egész hadsereget leszerelték, csupán egy csekély létszámú, kispolgári elemekből álló magot tartottak meg, amelyet a porosz drill szellemében nevelt tisztikar irányított.

A Reichswehr személyi állományát elsősorban a háború után gomba módra elszaporodó és a vállalkozói körök anyagi segítségével fenntartott, szélsőségesen reakciós szabadcsapatokból toborozták. Miután a nemzetgyűlés életbe léptette „Az ideiglenes Reichswehr felállítására vonatkozó törvény”-t, számos szabadcsapatot és régi katonai alakulatot besoroltak az újonnan létesített hadseregbe. A 4000 tisztet a császári vezérkari tisztek közül válogatták össze; maga az alapító törvény szögezte le, hogy olyan tisztekre van szükség, akik „a háború alatt kitüntetéssel teljesítettek szolgálatot, és részt vettek a Reichswehrbe átveendő önkéntes kötelekek működésében”, így csak a cégtábla változott, a hadsereg tisztikara és légköre semmit. Lüttwitz tábornok berlini városparancsnokról például Gustav Noske hadügyminiszter kedvence, Maerker tábornok volt szabadcsapatparancsnok, a következőképpen nyilatkozott: „Von Lüttwitz ökegyelmessége tösgyökeres régi porosz tiszt... rojalista nemesember tetőtől talpig, az új időkkel lelke legmélyéből szembenáll”. Ebben a hadseregben, amelyet a nép által megbízott „munkáspárti” kormány hozott létre, tilos volt a baloldali újságok és kiadványok olvasása, a büntetések és pénzbírságok a katonai nevelés szerves részét alkották, és a fegyelmezésnek olyan módszerei honosodtak meg, amelyeknek eredményeképpen az öngyilkosságok százalékaránya négyszeresen múlta felül a férfilakosság öngyilkossági átlagát, sőt, meghaladta a császári hadseregben elkövetett öngyilkosságok arányszámát is.

A Reichswehr vezetőinek erőfeszítése elsősorban arra irányult, hogy illegális módszerek igénybevételével és polgárinak álcázott katonai vagy félkatonai szervezetek létesítésével felduzzassák a versailles-i szerződésben engedélyezett hadsereg létszámát, és megteremtsék az utánpótlás forrásait. Kressmann tábornok így fogalmazta meg ezt a törekvést 1924 novemberében: „Reichswehrünk az egyetlen pozitívum a forradalom óta... Népi és hazafias... De tartalékra van szüksége, és az emberanyag-utánpótlást a hazafias egyesületek szolgáltatják.”

A rejtett emberutánpótlás megszervezésének fontos állomása volt az úgynevezett „fekete Reichswehr” létrejötte 1923 januárja után, amikor a francia imperializmus bevonult a Ruhr-vidékre. Erre az időre esik a hadsereg vezetőinek a szociáldemokrata Severing védnöksége alatt megkötött titkos szerződése a hadügyminisztériummal. A szerződés első cikkelye kimondja, hogy „az ország védelmével kapcsolatos ügyekben a legszorosabb együttműködésre van szükség a katonai és a közigazgatási hatóságok között... Az ország védelmén azt kell érteni, hogy megvédjük határainkat az ellenséges támadástól, elhárítjuk az erőszakos, alkotmányellenes törekvéseket és mindazokat az akciókat, amelyek erőszakosan megzavarják a nyilvános nyugalmat és a közrendet.” A szerződés célja lényegében a munkásmozgalom visszaszorítása volt, ezt a célt azonban a tábornoki kar részéről kiegészítette a katonai diktatúra előkészítésének szándéka, amelyet a Rajna-vidéki nagyiparosok támogattak. A szerződés nyomán Brandenburg tartományban és Berlinben munkáskülönítményeknek álcázott katonai alakulatokat létesítettek, és ezeket, valamint a militarista egyesületeket és a burzsoázia fegyveres szervezeteit a „fekete Reichswehr” elnevezésű illegális katonai alakulatban fogták össze. Minthogy a „fekete Reichswehr” a szabadcsapatok egykori tisztjeit és tiszthelyetteseit tömörítette, módszerei semmiben sem különböztek a szabadcsapatok módszereitől, amelyek között a politikai gyilkosságok foglalták el a legelőkelőbb helyet.

A nemzetközi és a belső erőviszonyok alakulása miatt a „fekete Reichswehr” már születésének évében, 1923-ban fel kellett oszlatni. A német tábornokok azonban nem estek kétségbe. Kiépítették a szabad időben történő kiképzés rendszerét, hogy a

„hazafias” elemek munkaidő után, mintegy „társadalmi munkában” sajátíthassák el a fegyverforgatás tudományát; az emberutánpótlás legfőbb biztosítékául pedig határőregységeket szerveztek. 1925-ben egyedül Szászországban három új határőrhadosztály létesült. Mindez megkövetelte a 4000 főnyi tiszti állomány növelését, amire már csak azért is szükség volt, mert a katonai klikk és a mögötte álló monopoltóke a legkevésbé sem adta fel a reváns gondolatát. A versailles-i szerződés által betiltott nagyvezérkar illegálisan működött tovább „Általános Csapathivatal” (Allgemeine Truppenamt) fedőnéven, bizonyos részlegei pedig egyszerűen „civil” hivatalokká vedlettek át. Így például az egykori hadtörténeti részlegből létrehozták a „Birodalmi Levéltárat” (Reichsarchiv), amely formailag a belügyminisztériumhoz tartozott, de valójában a vezérkari funkciókat végző Csapathivatal irányítása alatt állt, és a katonai káderek gyűjtőhelyévé lett. A Csapathivatalnak így módon sikerült átmentenie a weimari köztársaságba a német militarizmus fő intézményeit és legértékesebb kádereit. Waldemar Erfurth, aki 1919 és 1945 között különböző vezérkari tisztségeket töltött be, „Die Geschichte des deutschen Generalstabes 1918-1945” (A német vezérkar története 1918-1945) című könyvében nyíltan megírja erről a hivatalról, hogy „szándéka szerint a nagyvezérkar hagyományait folytatta, és igen gyorsan kifejlesztette az egységes operatív gondolkodás iskoláját”.

A militarizmus újjáélesztésén munkálkodó katonai klikknek gondoskodnia kellett az illegális fegyverkezésről és gazdasági mozgósításról is. Ennek előkészítése végett 1924-ben megszervezték a hadügyminisztérium titkos részlegeként az ún. fegyverkezési hivatalt. A hivatal egyrészt intézkedéseket hozott annak érdekében, hogy az ipar szükség esetén képes legyen gyorsan átállni a haditermelésre, másrészt külföldön ipari kémkedést folytatott, amely később, a második világháború idején, nagy szerepet játszott a megszállt országok gazdasági kifosztásában. A gazdasági mozgósítás terveit egyébként a monopóliumok közreműködésével dolgozták ki. A Reichswehr vezetősége sok ipari vállalattal kötött különleges megállapodást új fegyverek gyártására. Az akkori helyzetről Krupp 1941-ben igen figyelemre méltó nyilatkozatot adott: „Becsaptuk a szövetséges szaglászó bizottságokat (értsd: az antant katonai ellenőrző misszióit), hiszen a tejeskannák, redőnyzárak, páncélszekrények, vasúti váltók, hulladékgyűjtő kocsik és hasonló apróságok valóban nem ébresztettek gyanút, sőt a mozdonyok és a gépkocsik is teljesen «civil» benyomást keltettek”. Krupp szellemes és könnyed nyilatkozata elhallgatja, hogy a nyugati hatalmak kormányai – különösen a locarnói egyezmény után – egyszerűen nem vették tudomásul az ellenőrző missziók jelentéseit, majd vissza is vonták a missziókat, jóllehet cáfolhatatlan bizonyítékaik voltak Németország nagyméretű újrafelfegyverkezéséről. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy az álcázott német hadiipar már a húszas évek közepén erőteljes ütemben kibontakozott, és rendkívül veszélyes tényezővé vált. A nehéz traktorok gyártása például a páncélosok gyártásának előkészítését szolgálta, és a Gruson-Werke kísérletképpen már 1928-ban felépítette az első páncélosokat. De ekkor még előnyben részesültek a burkoltabb módszerek, és a német monopóliumok főleg nemzetközi összeköttetéseiket használták fel a versailles-i szerződés megkerülése céljából. Külföldön idegen név alatt működő leányvállalatokat alapítottak fegyverek előállítására vagy kifejlesztésére. Krupp rotterdami hajógyárakat ellenőrzött a Siderius AG. útján. A kiel Germaniá hajógyárat szinte teljes egészében Rotterdamba helyezték át, azzal az ürüggyel, hogy állandó gyakorlatot szerezzen a külföldi tengerészet részére végzett munkában, és lépést tartson a legkorszerűbb technikával. Krupp a húszas évek közepén irányításra feljogosító részvényt pakettet vásárolt a nehézlővegeket, légelhárító berendezéseket és páncélosokat gyártó svéd Bofors cégnél. Ezeket a fegyverkezési előkészületeket a kormány pénzzel is segítette.

A titkos fegyverkezés politikája bizonyos ellentéteket idézett elő a kormány és a Reichswehr, valamint Németország és az antanthatalmak között. A versailles-i szerződésben engedélyezett német hadsereg egy harmadrendű katonai hatalommal szemben sem tudott volna nyolc-tíz napnál hosszabb ideig szervezett ellenállást

tanúsítani; ezért a német politikai vezetésnek választania kellett a békepolitika vagy a békeszerződés megszegése között, hiszen a szerződés megtartása esetén a német hadsereg csupán egyfajta rendőri alakulat lehetett volna. Az ellenőrzési rendszer miatt – még ha az nem állt is feladata magaslatán – a titkos fegyverkezés amúgy sem volt könnyű és véglegesnek tekinthető út. Az amerikaiak szemet hunytak ugyan fölötte, de az angolok és kiváltképpen a franciák nem vették jónéven, és az a veszély fenyegetett, hogy ürügyként használják fel Németország megtámadásához. Számolni kellett továbbá a munkásmozgalom belső ellenállásával is. Ez magyarázza, hogy bár a katonai vezetés a titkos fegyverkezés mellett foglalt állást, a politikusok nem mindig fogadták osztatlan helyesléssel a tábornokok elhatározását. A weimari köztársaság első külügyminisztere, Brockdorff-Rantzau gróf, egyenesen ellenezte. „A fegyverek fölényére támaszkodó politika kényelmes ugyan, de rendszerint hibás és terméketlen” – jelentette ki a köztársasági nemzetgyűlésben. Stresemann, a következő külügyminiszter, egyetértett a katonákkal a defenzív fegyverkezésnek és a versailles-i szerződés felülvizsgálatának szükségességében, de alapjában helytelenítette az illegális fegyverkezést, mert kockáztatja Versailles békés revízióját. Általában megállapítható, hogy a politikusok közül a legtöbben meg voltak ugyan győződve a békeszerződés tarthatatlanságáról, de a hivatalos revíziót megelőzően nem tartottak lehetségesnek katonai téren jelentős változásokat. A katonai vezetők viszont haladéktalan intézkedéseket követeltek, és rendszerint önállóan, saját szakállukra cselekedtek. Legfeljebb csak utólag kérték a polgári szervek hozzájárulását – ha ugyan kérték –, és gyakran a hadügyminisztériumot sem értesítették lépéseikről. Magatartásukat osztályhelyzetükön túl, illetve azzal egybefonódva, a sajátos testületi helyzet is meghatározta. A tiszteket bősztítette, hogy kicsi a hadsereg, mert így kevesebb a lehetőségük a karrierre, kimaradnak a haditechnika fejlődéséből, továbbá nem érvényesíthetik korlátlanul a hagyományos militarista ideológiát, amely azonosítja a nemzet érdekeit a hadsereg érdekeivel. A tiszti ideológia szempontjából Versailles szégyenfolt volt, sérelem a nemzet becsületén, az ellenállás tehát erkölcsi kötelesség. A hadsereg céljai, amint látjuk, nem egyeztek meg teljesen az állami külpolitikával, és az ellentétek különösen a világháború utáni első években jelentkeztek, amikor a tisztek többsége számított annak a harcnak a folytatására, amelyet 1918 novemberében abba kellett hagyniuk, mert „tört döftek a hátukba”. Azt az illúziójukat, hogy a hadsereget nem győzték le, összekötötték az 1813-as felemelkedés emlékeivel, és új, „felszabadító” harcot követeltek, amely kiköszörüli a csorbát, megszabadítja Németországot a gyalázattól, és helyreállítja a legyőzhetetlenség mítoszát. Várakozásuk az 1923-as válság idején ért el a csúcspontra, amikor a rövidlátó francia imperialisták maguk szították fel a német revansizmust a Ruhr-vidék megszállásával, és még az óvatos Seeckt tábornokot is – a Csapathivatal főnökét – megkísértette az aktív katonai ellenállás gondolata.

A titkos fegyverkezés nem ment egészen simán. Legfőbb akadálya azonban nem a kormány politikája volt, hanem a tömeghangulat. Az ellenzéki pártok és újságok igyekeztek ezt kihasználni, és 1926-ban számos kompromittáló adatot közöltek a Reichswehr-vezetés üzelmeiről. Botrányok robbantak ki, és a közvélemény nyomására Seeckt tábornok lemondásra kényszerült. Bonin alezredes, a Csapathivatal szervezési osztályának főnöke az illegális fegyverkezés csökkentését, az ellenzéki pártok és a tömeghangulat figyelembevételét javasolta. Elgondolása – talán mondanunk sem kell – a tisztikar erőteljes ellenállásába ütközött. 1928 őszén a militarista körök terveik jóváhagyását követelték a kormánytól. Hosszú tárgyalások kezdődtek, majd 1929. április 26-i ülésén a minisztertanács úgy döntött, hogy a kormány együttműködik a vezérkarral a titkos fegyverkezésben, amely a nyilvánosság számára a „határvédelem” és a „tartományi védelem” nevet viseli. Magyarán, az államhatalom jóváhagyta és legalizálta a Reichswehr militarista törekvéseit.

A hadsereg és a kormányzat között voltak ugyan ellentétek, olykor igen élesek is, de a Reichswehr vezérkara általában kitűnő helyzetfelismeréssel állapította meg az adott

viszonyok között követendő politikát. A cél: újjászervezni a haderőt Németország majdani világhatalma érdekében. A helyzet hátrányai: Németország elvesztette a háborút, nemzetközi pozíciója meggyengült, megcsappantak az erőforrások, a tömegek forradalmasodnak, a kormány megbízhatatlan. A helyzet előnyei: a nyugati hatalmaknak szükségük van egy szilárd Németországra a Szovjetunió ellen, a kormánynak szüksége van a szilárd fegyveres erőre a tömegmozgalmak letörése céljából. Következtetés: átmenetileg be kell épülni a gyűlölt weimari köztársaságba, és kiegyezni a kormánnyal, bármilyen színezetű is, hogy az illegális militarizálás legális védelmet kapjon.

A német katonai vezetést tehát a legkevésbé sem a szociáldemokrácia iránti rokonszenv vezérelte a szövetség megkötésénél, hanem az erőviszonyok józan mérlegelése, a tények figyelembevétele. A militarizmus a forradalomban látta a fő veszélyt, ennek elhárítására pedig az adott pillanatban a szociáldemokrata politikusok bizonyultak a legalkalmasabb szövetségeseeknek. Amikor 1919-ben ellenforradalmi hullám söpört végig Németországon, s a sziléziai és pomerániai földbirtokosok krumplisvermeiben, a bajor kolostorok pincéiben a Reichswehr és a szabadcsapatok fegyverei rejtőztek, a szociáldemokrata szakszervezetek szerelték le az ellenállásra kész tömegek harci akaratát, és a szociáldemokrata kormány szabadította rá a munkásokra a hadsereg alakulatait. Essenben halomra lőtték a sztrájkoló bányászokat, Berlinben meggyilkolták Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot, vérfürdővel vetettek véget a Bajor Tanácsköztársaságnak. Ezek a sikerek felbátorították a militaristákat. Vérszemet kaptak, és foglalkozni kezdtek a katonai diktatúra gondolatával. 1920 márciusában a hadsereg több alakulata nyílt lázadást robbantott ki, hogy megdöntse a köztársasági rendszert és elmozdítsa Ebert államelnököt. A lázadást a monarchista von Lüttwitz tábornok és a szabadcsapatáról hírhedt Ehrhardt korvettkapitány irányította; a tábornokot maga Ebert nevezte ki néhány hónappal azelőtt Berlin városparancsnokává. Ez a vállalkozás – a weimari köztársaság történetének egyik legfontosabb epizódja – „Kapp-puccs” néven ismeretes, mert a felkelők Kapp keletporosz tartományi főigazgatót jelölték birodalmi kancellárnak. A puccsisták három napon át kezükben tartották Berlint, akciójuk azonban a munkások és alkalmazottak általános sztrájkja, a köztársasági tömegakarat hatalmas erődemonstrációja következtében összeomlott.

A puccs leverése után a kommunisták és a baloldali szocialisták megkísérelték, hogy az általános sztrájkot forradalmi felkeléssé változtassák. A kísérlet megbukott: Ebert és a köztársasági kormány megbízásából a hadsereg, a levert lázadókkal karöltve, szétzúzta a Rajna mentén és Közép-Németországban harcoló köztársaságparti munkáscsapatokat, és alig néhány nappal a Kapp-puccs veresége után ismét felülkerekedett az egész birodalomban. Ám a német katonai vezetés nem ittasult meg a győzelemtől, és hideg fejjel vonta le a Kapp-puccs tanulságait. Belátta, hogy a kormány elleni fellépés esetén nem tud megbirkózni a tömegekkel, de ha együttműködik a kormánnyal, akkor igen. Feladta tehát a fegyveres puccsra, a köztársaság megdöntésére és a katonai diktatúrára irányuló terveit, és Groener tábornok útmutatásai alapján kidolgozta a forradalmi energiák megfékezésének pillanatnyilag legcélszerűbb taktikáját. Ez a taktika a Reichswehr politikai alapelvevé lett a weimari köztársaság fennállása idején, és olyan kiterjedt félkatonai szervezetek is támogatták, mint a majdani Hitler-kormány tagjának, Franz Seldtének vezetése alatt álló Stahlhelm.

Az új taktika értelmében a Reichswehr óvakodott az államrend erőszakos felforgatásától és a nyílt diktatórikus törekvésektől, szigorúan megőrizte a legalitás látszatát, nem ragadtatta magát semmilyen radikális cselekedetre. Amíg meg nem érlelődnek egy másféle magatartás előfeltételei, addig hajlandó volt beilleszkedni az államhatalomba, amely biztosítja számára a törvényes védelmet és legfőképpen az anyagi eszközöket. Lojalitása azonban nem terjedt túlságosan messzire. Az új taktika függőben hagyta a hadsereg politikai hovatartozását, és meghirdette a „pártonkívüliség”, a politikai „semlegesség” elvét, mintha a Reichswehr egy képzeletbeli „állameszményt” szolgálna a monarchia vagy a köztársaság változó államformáival szemben. A „semlegesség”

védőfala mögött azután a Reichswehr egy császári típusú, autokratikus hatalmi rendszer kiépítésén munkálkodott, támogatta a köztársaság ellenségeit, és folytatta a titkos fegyverkezést.

Az új taktikára rendkívül jellemző Seeckt tábornoknak, a Csapathivatal főnökének, a Reichswehr újjászervezőjének 1923-as magatartása. Ebben az évben súlyos válság keletkezett a márka teljes elértéktelenedése és a Ruhr-vidék francia megszállása miatt. Hitler puccsot kísérelt meg Münchenben; az amúgy is ingatag gazdasági életet aláásta az úgynevezett Ruhr-háború; robbanásig feszült a tömegek hangulata, és a fenyegető forradalmi veszély ellen Ebert elnök elrendelte a rendkívüli állapotot, a Reichswehr kezére játszva a végrehajtó hatalmat. A teljhatalom birtokában Seeckt tábornok – mint emlékirataiból tudjuk – kemény intézkedéseket tervezett: „A birodalom hatalmi eszközeinek bevetésével letörni minden olyan törekvést, amely a fennálló rend, a törvényes állami szervek ellen irányul... Határozott ellenállás a marxista elmélettel és minden marxista lépéssel, különösen a szocializálási törekvésekkel szemben... A szakszervezetek felváltása korporációkkal”. A reakciós politikai és katonai körök arra számítottak, hogy a tábornok a kialakult súlyos helyzetben katonai diktatúrát vezet be, vagy helyreállítja a monarchiát. Nem ez történt. Berlinben akkortájt közzsájon forgott, hogy mit válaszolt Seeckt tábornok azoknak, akik megpróbálták őt ilyen irányba terelni: „Németországban egyetlen ember csinálhat puccsot, az én vagyok, de én nem csinállok.”

A Reichswehr tehát védelmezte „a fennálló rendet”, „a törvényes állami szerveket” – vagyis azt a lehetőséget, hogy a hivatalos államhatalom megbízottjaként tölthesse be a forradalom hóhéranak szerepét, és a „semlegesség” örvé alatt biztonságban fejthesse ki szélsőségesen reakciós politikai és ideológiai tevékenységét. Sajátos és fölöttébb céltudatos taktikájára talán semmi sem vet jobb fényt, mint Adolf Hitler politikai pályafutása a weimari köztársaságban, illetve a Reichswehr viszonya Hitlerhez és a nemzetiszocialista mozgalomhoz.

Hitler a Reichswehr müncheni hadosztályának örvezetőjeként kezdte politikai ténykedését, röviddel az 1918-as forradalom után. A Reichswehr ebben az időben ideológiai előadásorozatot indított „A nemzeti gondolkodás tanfolyamai” címen, a katonák „hazafias” köztársaságellenes nevelése érdekében. Hitler részt vett egy ilyen tanfolyamon, és lendületes antiszemita felszólalásaival megnyerte tisztjeinek tetszését. Maga is kiképzőtiszt lett, és előjáróinak utasításai alapján „bizalmi” feladatokat teljesített: agitált a szocializmus ellen, a müncheni tanácsköztársaság fennállásakor pedig jelentéseket adott a forradalmi érzelmű katonákról. Érdemeinek elismeréseképpen engedélyt kapott a nyilvános szereplésre, és uszító előadásokat tarthatott a csapatoknak. Első szárnypróbálgatásait melegen támogatta egyik parancsnoka, egy bizonyos Giehl őrnagy, valamint Mayr százados, a müncheni katonai körzeti parancsnokság hírszolgálati részlegének főnöke; ez a részleg volt hivatva ellátni a sajtót olyaa cikkekkel, amelyek tájékoztatják a nyilvánosságot a Reichswehr politikai és ideológiai álláspontjáról.

A majdani Führer eszmei fejlődésében döntő fontosságú volt az a nap, amikor a korábban már többször említett Gottfried Feder mérnök, az 1919. január 5-én alapított Német Munkáspárt fő ideológusa, a tisztek meghívására előadta eszméit a müncheni Reichswehr egyik alakulata előtt. Igaz, jelentéktelen pártocskáról volt szó, de a tisztek figyelme mindenre kiterjedt, amiből a reakció hasznot húzhatott. Hitler úgy hallgatta Feder zűrzavaros locsogását, mint a kinyilatkoztatást. Szívesen tett hát eleget annak az újabb „bizalmi” feladatnak, hogy jelenjen meg a Német Munkáspárt gyűlésén, és készítsen róla beszámolót.

A gyűlésen Feder szónoklata után felállt egy ismeretlen férfiú, és kinyilvánította véleményét, hogy minden rossz a poroszoktól származik, Bajorországnak el kell szakadnia tőlük. Hitler szót kért, és félórás rögtönzött beszédében támadta a poroszgyűlöletet, a kis országok és törzsek önzését, amely akadályozza a Nagy-Németország megvalósításához szükséges egységet. Ezután távozni akart, de az elnök, Anton Drexler, utánairamodott, és egy brosúrárt nyomott a kezébe, hogy olvassa el, ő

maga írta, „Politikai eszmélésem” címmel.

Egy hónap múlva, 1919 júliusában, Hitler belépett a Német Munkáspártba, és a 7-es számú pártigazolvány tulajdonosa lett. Nem tudjuk, milyen súllyal szerepelt elhatározásában a személyes meggyőződés, a politikai karrier utáni vágy és a parancsnokaitól kapott hivatalos megbízatás; a három indíték valószínűleg kibogozhatatlanul egybefonódott. 1920 márciusában leszerelt, hogy teljesen a politikának szentelhesse magát. 1921 júliusától gyakorlatilag ő irányította a pártot, amely időközben felvette a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt nevet. 1923-ban Hitlernek sikerült hivatalosan is magához ragadnia a párt vezetését.

Miután Hitler pártvezérré vált, megváltoztak a Reichswehrhez fűződő kapcsolatai. A két fél átmenetileg elhidegült egymástól, sőt ebben a válságos esztendőben kenyértörésre került a sor közöttük.

Az első összeütközés 1923. május elsején történt. A kommunisták és a szociáldemokraták az ünnepre készülődtek, Hitler pedig, aki ekkor már Röhm segítségével kiépítette az SA-t, és népszerűsége tett szert több katonai alakulat körében, úgy gondolta, hogy itt a legjobb alkalom a vörös demonstráció elleni erőszakos fellépésre. Bizonyos fokig saját jogának tartotta ezt: az SA kiképzését átengedte a Reichswehrnek, és most viszonzásképpen azt követelte, hogy a Reichswehr adja át a náciknak egy napra a fegyvereit, annál is inkább, mert emlékezete szerint Lossow tábornok, a bajorországi csapatok parancsnoka, régebben megígérte ezt neki. Lossow azonban, amikor Hitler felkereste, hogy eszébe juttassa ígéretét, a „semlegességi” taktika nevében elutasító választ adott: „Nyugodtan nevezhet hitszegőnek, de a fegyvereket nem adom.” Szó szót követett; a tábornok figyelmeztette Hitlert, hogy hagyja békén a szociáldemokratákat, különben meggyűlik a baja az államhatalommal. Hitler tajtékozott, de a tervétől nem állt el. Az ünnep előtti napon röpcédulákat terjesztettek: „Nők és gyermekek, ne menjenek holnap az utcára!”. A náci agitátorok pedig elhíresztelték, hogy másnap veszett kutyákként lövik le a vörösöket. Röhm megnyitotta a laktanyákat, és Lossow parancsa ellenére kiadta a fegyvereket. Május elsején több ezer SA-legény állt fegyverben. De Hitlernek az utolsó pillanatban inába szállt a bátorsága. Nem vállalta az összetűzést a Reichswehrrel. SA-legényei élén kivonult a városból, és acélsisakkal a fején, döntésre képtelenül várakozott katonai tanácsadóival, Kriebellel, Göring repülőszázadossal és Brückner SA-Unterführerrel. Közben megérkeztek Lossow egységei, körülzárták a nácikat, és rákényszerítették őket, hogy vigyék vissza a fegyvereket a laktanyába.

A második összetűzés már súlyosabb volt. 1923-ban, a Ruhr-vidék francia megszállása nyomán országszerte megerősödött a nacionalista hangulat. Bajorországban is egymást követték a jobboldali tüntetések, és Hitlernek a weimari köztársaság elleni uszító agitációja termékeny talajra lelt. November 8-án este a müncheni Bürgerbräukellerben meghirdetett nacionalista gyűlésen a hitleristák bejelentették, hogy nem ismerik el sem a bajor, sem a birodalmi kormányt. Hitler lesz az új kormányfő, és Ludendorff tábornagy parancsnoksága alatt haladéktalanul megkezdődik a „nemzeti hadsereg” szervezése, hogy – a közelmúltban lezajlott olaszországi „Marcia su Roma” mintájára – fegyveres menetben vonuljon minden „igaz hazafi” Berlin ellen. Másnap reggel, november 9-én, fegyveres náci csoportok lepték el München központját, és megütköztek a kormányerőkkel; tizenhat náci holtan maradt az ütközet színhelyén. A következményeket ismerjük: Hitlert, Röhmöt, valamint néhány támogatójukat letartóztatták, Göring Ausztriába, majd az olasz fasiszták segítségével Svédországba szökött. A Führert várfogságra ítélték, bár hozzá kell tennünk, hogy a bíróság a lehető legenyhébb ítéletet szabta ki, és a fogolynak még a viszonylag rövid börtönbüntetést sem kellett kitöltenie. A hatóságok fölöttébb kesztyűs kézzel bántak a zendülés résztvevőivel: például a tisztiiskolások magatartását, akik csatlakoztak a puccshoz, azzal torolták meg, hogy az iskolát áthelyezték Drezdába.

A kudarc alapján Hitler felmérte a puccstaktika veszélyeit, és átértékelte a

Reichswehrhez való viszonyát. Nem bősítheti maga ellen a hadsereget, és ha a tábornokok ragaszkodnak a legalitáshoz, neki sem szabad más utat választania. Ez a legfontosabb változás Hitler taktikájában a müncheni puccs után; közvetlen célja az volt, hogy a Reichswehrt legalábbis semlegesítse. A feltétlen tiszteletet és odaadást, amelyet Hitler a bajor hadosztály kiképzőtisztjeként a hadsereg iránt tanúsított, a keserű csalódás következtében reálisabb elgondolásoknak kellett felváltaniuk. Belátta, hogy a Reichswehr irányában több síkú politikára van szükség, amely semmiképpen sem épülhet a régi bizalomra, de a semlegesítést sem tekintheti végcélnak. A Reichswehr hatalmi tényező, jóváhagyása nélkül a náciizmus nem juthat kormányra, még kevésbé valósíthatja meg világhódító terveit. A lehetőségekhez képest meg kell nyerni a hadsereget. Ilyen lehetőség pedig legalább kettő van: az eljövendő Nagy-Németország katonai perspektíváinak megcsillogtatása, amely kétségkívül az egész tisztikarra megteszi hatását, továbbá a fiatalabb és az idősebb, az alacsonyabb beosztású és a vezető tisztek közötti ellentét ügyes kiaknázása, amely bizonyos fokig elszigetelheti az utóbbiakat, és részint fenyegetéssel, részint ügyes hízelgéssel fokozatosan ráébresztheti őket arra, hogy militarista törekvéseik érvényesítésének legjobb záloga a náci mozgalom támogatása.

Ami a fenyegetést és általában a Reichswehrrel való szembenállást illeti, ez Hitler részéről egyszerűen taktikai fogás volt a hadsereg megnyerésére, és csupán epizódyszerű megnyilvánulásaival találkozunk. 1928-ban például, amikor a Stahlhelm több hatalmat követelt Hindenburg birodalmi elnöknek, és a Reichswehr támogatta ezt a jelszót, Hitler visszahívta SA-legényeit a hadsereg gyakorlótereiről, kijelentve, hogy a weimari köztársaságot még a külső ellenséggel szemben sem volna hajlandó megvédeni. „A nemzetiszocializmusnak nem áll szándékában, hogy akár a kisujját is megmozdítsa a jelenlegi államért. Személyiségünk bevetésére semmi más nem kötelez bennünket, mint az új birodalom, amelyért küzdünk.” Még élesebben nyilatkozott 1929 márciusában Münchenben tartott beszédében: „Mi, nemzetiszocialisták, a Reichswehrt csupán a célhoz vezető eszköznek tekintjük. Nem azt kérdezzük, hogy mi használ vagy árt a Reichswehrnek, hanem azt, hogy mi használ vagy árt népünknek. Mert a mi számunkra a nép fogalma magasabb rendű, mint az államé. Ha a dolgok így mennek tovább, a Reichswehr teljességgel életidegen, halott szervezet lesz, hatalmi eszköz bárki kezében, aki vállalkozik rá, hogy ezt az eszközt megtartsa magának... A Reichswehr tábornok urai ne tévesszék szem elől, hogy részben a hadseregen múlik, melyik irányzat győz Németországban: a marxizmusé vagy a miénk...”

Hitler érveléséből világosan kitűnik, hogy a sajátos hangvétel ellenére semmilyen elvi különbség nem mutatkozott közte és a Reichswehr között. Azonosak voltak a politikai célok, azonos az osztályalap és az ideológia; a nézeteltérések taktikai szintre, a felszínre korlátozódtak. Ez magyarázza, hogy Hitlernek a Reichswehrrel kapcsolatos politikája végső fokon a hadsereg megnyerésére irányult, és a hangzatos fenyegetések ennek a politikának csak kiegészítő elemét, mondhatnánk, közvetett módszerét alkották. A fő módszer nem a támadás volt, hanem az együttműködés kiépítését célzó közvetlen agitáció. A legalitás meghirdetésével Hitler kivívta a Reichswehr számos vezetőjének rokonszenvét. A vezérkar főnöke, von Hammerstein-Equord tábornok például 1931-ben biztosította kollégáit arról, hogy Hitler komolyan gondolja a legalitással kapcsolatos ígéretét; 1932 nyarán pedig ezt írta a Führernek: „Ha legálisan jut hatalomra, akkor számíthat rám.” Természetesen a legalitás ígérete egymagában kevés lett volna ehhez a jóindulathoz, hiszen – hogy egyebet ne említsünk – a szociáldemokraták sem óhajtottak igénybe venni másféle eszközöket. A legalitás csupán forma volt, amely mögött az a kecsgető tartalom rejtett, hogy Hitler latba veti energiáit a féktelen nacionalizmus felszításáért, a világháborús csorba kiköszörüléséért, az SA és az SS embertartálékkal látja el a Reichswehrt, és hatalomra jutása esetén gyökeresen kiirtja a marxizmust.

Hitler már 1924-es pere alkalmával kifejezte azt a reményét, hogy egy napon ismét jó barátságban lehet a Reichswehrrel. Ügyes taktikája valóban meghozta gyümölcsét. A náci eszmék gyorsan terjedtek a hadseregben, különösen a fiatal tisztek körében,

olyannyira, hogy a legalitás álláspontját képviselő hadügyminisztérium 1927-ben megtiltotta nemzetiszocialista párttagok alkalmazását a hadsereg különböző intézményeiben. De ez csak olaj volt a tűzre. És még inkább annak bizonyultak azok a gyilkossági perek, amelyeket a tömegek nyomására a kormány kezdeményezett Heines és Schulz főhadnagy ellen. A fiatal tisztek élesen támadták a kormányt; majd 1928 májusában, háromévi hallgatás után, újra megszólalt Röhm, és a *Völkischer Beobachter* hasábjain kiállt az elítélt Heines mellett. Heines elítélése – írta – „a formális igazságszolgáltatás támadása a katona önvédelmi joga ellen”. A lap olyan katonának nevezte Heinest, aki mindig a népi mozgalom élvonalában haladt, és mindenütt ott volt, ahol a hazáért kellett harcolni.

A fékevesztett agitáció és a fiatal tisztek magatartása nem maradt hatás nélkül azokra az idősebb, tekintélyes katonákra, akik addig barátságos, de passzív várakozással tekintettek a náci mozgalomra. Úgy látták, elérkezett az ideje, hogy feladják „semlegességüket”, és nyíltan csatlakozzanak a nemzetiszocializmushoz. Ekkor lépett a pártba Epp tábornok, Hierl ezredes, Haselmayer alezredes. Az immár nyugállományú Franz Ritter von Eppet hamarosan náci képviselővé választották, miután nyilatkozatot tett, hogy Hitlerrel támadt viszálya a müncheni puccs alkalmával csupán félreértésen alapult.

Konstantin Hierl szolgálaton kívüli ezredes, aki azelőtt a Ludendorff által alapított Tannenbergbund nevű „hazafias” egyesület élén állt, ebben az időben vette át a *Völkischer Beobachter* katonai mellékletének vezetését. Munkája mély nyomokat hagyott a náci párt katonapolitikai elképzeléseiben, ő dolgozta ki a katonai szolgálat előiskolájaként bevezetendő kötelező munkaszolgálat eszméjét; ennek megvalósítását azután a hatalomra jutott NSDAP 1935. június 26-án el is rendelte. Hierl elméleti tevékenysége azonban egy ennél sokkal átfogóbb kérdést is felölelt, nevezetesen a jövő hadseregtípusának problémáját, amelyről az ezredes vitába bocsátkozott Seeckt tábornokkal. Seeckt szerint a majdani német hadsereg kis létszámú lesz, de jól iskolázott hivatásos katonákból tevődik össze, az ezredes viszont általános hadkötelezettséget követelt minden teljes jogú német állampolgár számára. Felfogását Hitler, Röhm és Haselmayer alezredes is osztotta. Ennek a felfogásnak a jegyében alapította meg Röhm, látszólag függetlenül a náci párttól, az úgynevezett Katonapolitikai Egyesületet (Wehrpolitische Vereinigung), a Németország újrafelfegyverzését előkészítő titkos vezérkari tevékenység lebonyolítására.

A nyilvánosság alig tudott erről az egyesületről, de a résztvevők nem ténlenkedtek: személyes kapcsolataikat latba vetve, tervekkel és emlékiratokkal fordultak a Reichswehr tisztjeihez, hogy hidat verjenek a nemzetiszocialista mozgalom és a hadsereg között. Maga Röhm, mint tudjuk, beutazta az országot, számos tiszt ismerősét hívta össze a helyőrségekben bizalmas megbeszélésre, és mindig „Adolf Hitler megbízottjaként” lépett fel.

A Hierl által kezdeményezett katonapolitikát a náci párt Röhm Bolíviába távozása után is folytatta. Az eredmények nem maradtak el. Ha a Reichswehr újoncokat sorozott, addig is főleg a kormánnyal szemben ellenséges fegyveres egyesületek tagjaiból válogatta ki őket, de most már egyre gyakrabban az SA tagjai közül. A hadügyminisztérium rendelkezése alapján tilos volt ugyan a nemzetiszocialisták felvétele a hadseregbe, a helyi katonai parancsnokok azonban nem sokat törődtek a berlini utasításokkal, Hitlerék pedig még kevesebbet. Bár a – besorozott SA-legényeknek formálisan ki kellett lépniük a pártból, a müncheni náci vezetőség elrendelte, hogy a helyi pártvezetők írják össze a katonai szolgálatot teljesítő volt párttagokat, küldjenek nekik szeretetsomagokat, brosrúkat, röplapokat, továbbra is tartsák fenn velük a kapcsolatot, és rendszeresen adjanak róluk jelentést a müncheni központba.

1930 tavaszán a hadügyminisztérium is kénytelen volt tudomásul venni, hogy a nemzetiszocialista propaganda mélyen behatolt a Reichswehrbe. A főügyészség ebben az évben hűtlenség címen vádat emelt három náci tiszt ellen: egyikük a hadseregből már kivált Wendt főhadnagy volt, a másik kettő az ulmi 5. tüzérezred hadnagya. A perben,

amely a lipcsei bíróságon zajlott le, Hitlert is kihallgatták. Hitler eskü alatt vallotta, hogy mozgalmá ragaszkodik a legalitáshoz, pártja nem adott és a jövőben sem ad ki semmiféle olyan utasítást, amely ellentétes a fennálló törvényekkel. Különösen nagy, főbenjáró bűncselekménynek nevezte a Führer azt a törekvést, amely a Reichswehr szétzilálására irányul. „Mi valami egészen újat és rendkívülit akarunk – jelentette ki. – Ilyen értelemben helyesen szerepel programunkban a «forradalom» kifejezés, jóllehet csak szellemi értelemben használjuk... Azt azonban elmondhatom, hogy ha győzünk, akkor állami bírósági eljárás következik, akkor mindenki megbűnhődik, aki felelős 1918. november 9-ért, és fejek fognak a porba gurulni.”

A birodalmi törvényszék másfél évi börtönre ítélte a vádlottakat, azzal az indokolással, hogy magatartásuk nagy veszélyt jelent az államra nézve, de sok enyhítő körülmény szól mellettük, és főleg előjáróikat kell erkölcsileg elmarasztalni, mert nem akadályozták meg a kellő időben, hogy a fiatal tisztek rossz útra tévedjenek. Ennek a figyelemre méltó ítéletnek a kihirdetése után a nemzetiszocialista sajtó éles támadásokat intézett részint a bíróság, részint Groener hadügyminiszter és politikai tanácsadója, von Schleicher tábornok ellen. A per a köztársasági pártokban is nagy izgalmat keltett, a kormány pedig ráébredt, hogy a fiatal tisztek egyre elégedetlenebbek az állami vezetéssel. Ezt a hangulatot kívánta leszerelni Groener hadügyminiszter, amikor hangsúlyozta, hogy minisztertársaival együtt a nemzet katonai ütőképességének és az ország védelmének erősítésére törekszik. 1930. november 30-án adott interjújában Groener bejelentette, hogy a birodalmi kabinet erőteljes követelésekkel fog fellépni a német nemzeti egyenjogúság kérdésében. Ugyanennek az irányvonalnak az alapján a kormány jóváhagyta egy újabb páncélos cirkáló építését a versailles-i szerződésben engedélyezett flotta keretében, miután leküzdötte a szociáldemokraták kezdeti ellenállását, és keresztülvitte, hogy a szocialista képviselők a Reichstagban tartózkodjanak a szavazástól. Nem sokkal ezután, 1931 őszén, Brüning kancellár és Groener hozzájárulásával Schleicher tábornok, a hadügyminiszter helyettese és politikai osztályának vezetője, tárgyalásokat kezdett Hitlerrel annak érdekében, hogy hagyja ki a Reichswehrt a napról napra élesedő pártharcokból. Hitler azt állította a tárgyalásokon, hogy tiszteletben tartja a Reichswehr politikamentes és pártok feletti magatartását, és semmilyen agitációt nem fog folytatni a hadseregben. Ígérete fejében Schleicher és Groener biztosították őt, hogy az SA-t és az SS-t nem katonai szervezetnek, hanem „hadisportot űző egyesületnek” tekintik, és fennállásukat a hadügyminisztérium nem fogja ellenezni.

E „hadisportot űző egyesületek” gátlástalan terrorcselekményei, utcai erőszakoskodásai és gyilkosságai mind nagyobb tömegfelháborodást váltottak ki. Erre hivatkozott Schleicher tábornok, amikor az SA betiltását sugalmazta a kormánynak.

A betiltás miatt tumultuózus jelenetekre került sor a Reichstagban – ahol a tettelegességre vetemedő nemzetiszocialista képviselőket a rendőrségnek kellett megfékeznie –, és nagyarányú ellenállás bontakozott ki a tisztikarban is, mindenekelőtt a fiatal tisztek körében. Tulajdonképpen most vált világossá, hogy milyen sok fiatal tiszt rokonszenvez a náci mozgalommal, főként Kelet-Poroszországban és a flottánál. Groener, miután meggyőződött róla, hogy a tisztek ellenállásán nem tud úrrá lenni, mert a hadsereg felső vezetése, sőt maga Schleicher is megvonta tőle támogatását, lemondott belügyminiszteri tisztségéről azzal az indokolással, hogy ilyen kritikus időkben nem lehet kapcsolatot teremteni a politikus belügyminisztérium és a politikamentes hadügyminisztérium között. Hindenburg birodalmi elnök megpróbálta elérni, hogy Groener megtartsa a hadügyi tárcát; Schleicher azonban megmagyarázta az agg tábornagnak, hogy Groener elvesztette a hadsereg bizalmát, és helyesebb, ha távozik. Brüning Schleichert szánta Groener utódjául a hadügyek élére, csak hogy Schleicher maga akart kancellár lenni, és nem fogadta el az ajánlatot. A miniszterek között mind a katonai, mind a gazdasági és szociálpolitikai kérdésekben megbomlott az egyetértés, és Brüning május végén benyújtotta lemondását.

Ezek az események több érdekes mozzanatra vetnek fényt. Az egyik az, hogy a fiatal

tisztek fogékonyabbak voltak a náci eszmék iránt, könnyebben és gyorsabban csatlakoztak a nemzetiszocialista mozgalomhoz, mint az idősebbek – noha nagyot vétenénk az igazság ellen, ha az utóbbiakat a náciizmus ellenfeleinek gondolnánk. Szó sincs róla. Egyszerűen az volt a helyzet, hogy az idősebb tisztek a császári birodalom légkörében nevelkedtek, a monarchikus hagyományokat őrizték, arisztokratikus lenézéssel viseltettek a náci pártban tömörülő kispolgári és lumpenproletár jöttmentekkel szemben, és a monarchikus államrendszer helyreállítására törekedve ásták alá a weimari köztársaságot, amelybe egyúttal – taktikai okokból és mindenképpen csak átmenetileg – beépültek, hogy kiaknázzák a legalitás előnyeit. A fiatalabbak viszont mentesebbek voltak ezektől a hagyományoktól, és a tehetetlen, széttűllő, karikaturisztikus weimari „demokrácia” sivárságában szívesen álltak egy dinamikus ellenforradalmi párt mellé, amely szakítást hirdet a fennálló nyomorúságos viszonyokkal, leszámolást az egy helyben topogó parlamentáris rendszerrel, az országot megbéklyózó versailles-i diktátummal, és felvázolja Nagy-Németországnak, a „fajtisztá” németiség világhegemóniájának és nem utolsósorban a tisztikar példátlan karrierjének távlatait. Ezek a távlatok természetesen az idősebb, magas beosztású tiszteket is vonzották, akiknek be kellett látniuk, hogy a maguk erejéből képtelenek létrehozni az áhított katonai diktatúrát, éppen ezért szükségük van egy olyan politikai szervezetre, amely elég erős a hatalom megragadásához, és militarizálni tudja a tömegeket. Az arisztokratikus-monarchista alapállás – amely paradox módon az államhatalom iránti „lojalitást” táplálta – bizonyos fokig ellentétes volt a militarista célkitűzések megvalósításának reális lehetőségével, és ez a kettősség idézte elő a német tisztikar felső rétegében a náci párttal kapcsolatos magatartás kétértelműségét, a vonzódás és a tartózkodás sajátos egyvelegét, amelyben a vonzódás az átmeneti ingadozások ellenére egyre nagyobb súlyt kapott, majd végképp felülkerekedett, mihelyt a hatalom megragadásával át billent a mérleg a nácik oldalára. Hitler számított erre, és azt is tudta, hogy végső fokon nem nélkülözheti a tábornokokat, akik voltaképpen ugyanazt akarják, amit ő, csak a politikai következetességük csekélyebb az övéénél. Ezért volt az ő magatartása is kétértelmű, bár nem ösztönösen, mint a tábornokoké, hanem nagyon is megfontoltan. Figyeljük meg a Wendt főhadnagy perében tett lipcsei bírósági vallomást: „forradalomról” beszél, de csupán „szellemi értelemben”; a fennálló törvények feltétlen tiszteletét hangoztatja, de azt is kijelenti, hogy a náci győzelem után „fejek fognak a porba gurulni”; elárulja perbe fogott híveit, de úgy, mintha védelmezné őket; felvillantja a fiatalok előtt a „forradalmat”, de közben a legalitásra hivatkozva, cinkosan az öregek felé kacsint.

A hatalomátvétel új lehetőségeket teremtett Hitler számára, hogy az addiginál is célratörőbben folytassa a Reichswehr megnyerésére irányuló katonai politikáját. A Führer annyira sürgősnek tartotta ezt a feladatot, hogy már a hatalomátvétel napján, 1933. január 30-án tett kormánynyilatkozatában kinyilvánította olthatatlan szeretetét „fegyvereink hordozója és nagy múltunk jelképe, a hadsereg” iránt. Szabályszerű udvarlásba kezdett, és ez már csak azért is nagyon hatásosnak ígérkezett, mert a tisztikar 1918 óta soha nem hallotta saját hivatalos dicsőítését.

Hitler kormányában Werner von Blomberg tábornok kapta a hadügyminiszteri tárcát. Göring állítása szerint kinevezése napjáig sem ő nem ismerte, sem a Führer. Papan alkancellár szívesebben látta volna a hadügyminiszteri székben a hozzá közel álló von Fritsch tábornokot, de Hindenburg ragaszkodott hozzá, hogy a külügyminisztert és a hadügyminisztert maga jelölje ki, és Blomberg mellett döntött. Ez a jeles főtiszt határozottnak és elszántnak bizonyult a genfi tárgyalásokon, ahol a német katonai küldöttséget vezette, és mindig pontosan tájékoztatta az öreg tábornagyot a helyzetről. Hindenburg rendkívül megnyerőnek találta Blomberg világfiasságát, és sejtelte sem volt róla, hogy a tábornok nem az a „politikamentes” katona, akinek ő látja. Komolyan felhívta az új miniszter figyelmét arra, hogy a Reichswehrt vonja ki minden politikai vitából. Blomberg – aki az energikus alkatot a karrieristák simulékonyságával párosítva, a „gumioroszlán” csúfnevet érdemelte ki tisztársaitól – készséggel meg is

ígérte ezt, noha addigi pályafutása joggal ébreszthetett volna kétségeket a birodalmi elnökben afelől, hogy jó helyre címezi-e atyái intelmeit. A „gumioroszlán” ugyanis, miután a világháborút követő években megjárta a „demokratikus” tiszteket, és 1927-ben a kormány jóvoltából a Csapathivatal vezetője lett, 1929-ben máig is ismeretlen okból összeveszett Schleicherrel, Kelet-Poroszországba került, ott pedig vezérkari főnökének, Reichenaunak a hatására lelkesen csatlakozott a nemzetiszocialista mozgalomhoz, amelynek fanatizmusa – mint mondotta – „csak a kereszténység ősi formáival hasonlítható össze”. Ennek a velejéig fasiszta tisztnek a hadügyminiszteri kinevezése nagy szerencse volt Hitler számára, bár erősen kérdéses, hogy véletlen szerencse-e. Mindenesetre a „gumioroszlán” az első pillanattól kezdve latba vetette energiáit Hitler és a tisztakar teljes egyetértésének megteremtése érdekében, és már a hatalomátvétel negyedik napján, 1933. február 3-án meghívta a Führert Hammerstein vezérkari főnök házába, hogy tartson beszédet a főtisztek előtt, akik báró von Neurath külügyminiszter hatvanadik születésnapjának megünneplésére gyűlnek egybe.

Hitler előadta beszédében, hogy a gazdasági válságot csak harccal lehet leküzdeni, és a végső tehermentesítés nem képzelhető el másképpen, mint kíméletlen germanizálással, a keleti élettér meghódításával. Ehhez alapvetően meg kell változtatni a fennálló belpolitikai állapotokat. A legszigorúbb autokrata állam vezetésre van szükség, amely tüzzel-vassal kiirtja a marxizmust, a demokrácia rákfénjét. A gazdasági módszerek, például a kereskedelem- és exportpolitika vagy a belső kolonizáció, csupán a segédeszköz szerepét tölthetik be; a fő módszer az újrafelfegyverzés, a hadkötelezettség bevezetése, az ifjúság katonai tettvágyának fölébresztése, az erőteljes fellépés a pacifizmus bármely megnyilvánulása ellen. A január 30-i kormánynyilatkozattól eltérően, ahol arról volt szó, hogy „legőszintébb kívánságunk külpolitikailag a béke megőrzése és a fegyverkezés korlátozása, belpolitikailag pedig a megbékélés”, Hitler meghirdette a háborút. Biztosította egyúttal a katonákat, hogy az SA csupán politikai feladatok ellátására fog szorítkozni, majd kifejtette saját követeléseit, szokása szerint úgy tüntetve fel a dolgot, mintha egyedül a másik fél előnyeit tartaná szem előtt. Javasolta, hogy a Reichswehr legyen semleges, ne avatkozzék a belső harcokba – vagyis maradjon meg a Seeckt-féle formulánál, és ne zavarja a náciakat ellenfeleik felszámolásában.

Hitler beszédének pusztá ténye – és kiváltképpen a beszéd hatása – világosan rácsúfol a jelenlegi nyugatnémet történészeknek arra a szemenszedett hazugságára, hogy a tábornoki kar kezdettől fogva szemben állt a várható katasztrófával. Hiszen von Hammerstein-Equord vezérezredes, a vezérkar főnöke, akit a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek korifeusaihoz fűződő kapcsolatai miatt „vörös Hammersteinnek” neveztek, maga tette szalonképpé Hitlert a főtiszti kar előtt, amikor a hatalomátvétel negyedik napján saját házában adott alkalmat a Führernek arra, hogy csaknem két órán keresztül győzködjön a hadsereg és a flotta legmagasabb beosztású parancsnokait. A háború után a főtisztek azt vallották Nürnbergben a katonai bíróság előtt, hogy nem ismerték Hitler annexiós programját, hittek a kancellár pacifista frázisainak, politikai tájékozatlanságuk folytán elkerülte figyelmüket ennek a legális úton hatalomra került és „forradalmi gyermekbetegségei” ellenére mindig legális keretek között tevékenykedő kormánynak az igazi arca. Azt állították, hogy nem láttak a kulisszák mögé, és úgy vélték, Hitler csupán a védelmi fegyverkezés kiépítésével foglalkozik, amelyhez minden államnak joga van. Álmukban sem gondoltak rá, hogy a Führer, aki sem technikai, sem személyi kérdésekben nem avatkozott a hadsereg belső ügyeibe, sőt, hajlandónak mutatkozott elfogadni az értelmes tanácsokat, közben a legmélyebb titokban háborús kalandokra készül. De hát valóban ilyen naiv, gyermeketeg gyülekezet volt-e a német tábornoki kar? Elképzelhető-e, hogy ez az aktívan politizáló és katonailag feltétlenül iskolázott testület úgy értelmezte volna Hitlernek a hatalomátvétel negyedik napján elmondott szavait, a kíméletlen germanizálásnak, a keleti élettér meghódításának, a demokrácia tüzzel-vassal történő kiirtásának a legnagyobb nyíltsággal kifejtett programját, mint a védelmi politika és a békés szándékok tipikus megnyilvánulását?

Talán ezzel a sajnálatos félreértéssel magyarázható, hogy Hitler február 3-i szereplése – mint Raeder tengernagy, a flotta főparancsnoka a nürnbergi perben elmondta – számos hívet szerzett a főtisztek közül a nemzetiszocializmusnak? Ha a német tábornokok szívesebben vállalják is az idiotizmust, mint a felelősséget, a tényeken nem tudnak változtatni. Blomberg tábornoknak a nürnbergi perben felolvasott rövid írásos tanúvallomása a következőképpen jellemzi magatartásukat: „1938-1939 előtt a német tábornokok nem voltak Hitler ellen. Semmi sem készítette őket arra, hogy ellenezzék Hitlert, hiszen meghozta számukra azokat a sikereket, amelyeket kívántak.” A kancellár célkitűzései a legőszintébb tetszést aratták mindazoknál, akik a versailles-i szerződést, a demokráciát és a forradalmat okolták Németország csődjéért, és a nemzetiszocializmusban látták az egyetlen biztos védelmet a kommunizmus ellen. Egyet kell értenünk a *Völkischer Beobachter*rel, amely Hitler február 3-i beszédének másnapján ezt írta: „A birodalmi hadsereg vállvetve halad az új kancellárral.” Igen, a kancellárral – nem a kormánnyal, amelynek reakciós összetételéhez nem fért ugyan kétség, de tagjai mégsem tartoztak valamennyien a náci párthoz. Blomberg 1933. február 3-i „rendezvénye” csupán egyetlen – bár igen fontos – epizódja annak a lázas tevékenységnek, amelyet Hitler és a tisztikar zavartalan egyetértésének kikovácsolása érdekében kifejtett. Februárban, amikor még meg sem melegedett alatta a miniszteri bársonyszék, körutazásra indult, és nyilvános beszédekben tett hitet a Führer mellett. Június 1-én a magasabb rangú parancsnokok előtt beszélt; kereken kijelentette, hogy Németországban nem kormányváltásról van szó, hanem alapvető átalakulásról, és ha a nemzetiszocialista mozgalom eléri kitűzött célját, a totális hatalmat, ha Németország Kommunista Pártja és a Németországi Szociáldemokrata Párt után a Német Nemzeti Néppárt és a Centrum Párt is eltűnik a színről, akkor ez nagy szerencse lesz, amely számos nehézséget kiküszöböl. Vége a politikamentes magatartásnak – tette hozzá Blomberg, Hindenburg „politikamentes” kedvence –, most már csak egy van hátra: teljes odaadással szolgálni a nemzetiszocialista mozgalmat.

Ezzel egyidejűleg Blomberg jelentős személyi változásokat hajtott végre a hadsereg vezetésében. Már február 1-én elbocsátotta von Bredow tábornokot a miniszteri hivatal éléről, azzal az indokolással, hogy a hadsereget politikamentessé kell tenni, erre pedig Bredow, Schleicher barátja és aktív támogatója, semmiképpen sem alkalmas. Helyének a megfelelő „politikamentes” személlyel való betöltése végett Blomberg Königsbergből Berlinbe rendelte volt vezérkari főnökét, Reichenau ezredest, aki régóta szoros kapcsolatot tartott Ludwig Müllerrel, a hírhedt náci pappal, Erich Koch kelet-poroszországi Gauleiterrel, sőt magával a Führerrel is. Leplezetlen hitlerista magatartása miatt 1932-ben el is bocsátották volna a hadseregből, ha a „vörös Hammerstein” meg nem akadályozza ezt. Bredow-val együtt Blomberg kiszórta a minisztériumból a Schleicher-garnitúra utolsó maradványait is, és megbízható keletporosz tiszteket ültetett a helyükbe, jórészt a fiatalabb nemzedékből. Ez a céltudatos személyi politika 1933. október 1-én a főtisztek egész sorának nyugdíjazásával tetőződött. A katonai hierarchia csúcsán lezajló változások természetesen hatással voltak az egész tisztikarra, és biztosították a hadseregben a náci irányvonal érvényesülését.

Az események fényében még nevetségesebbnek tűnnek azok a törekvések, amelyek el akarják hárítani a német főtisztekről a felelősséget a nácik háborús és népellenes bűneiért. Ezek az együgyűséget színlelő tábornokok csakugyan vakok és süketek voltak? Nem hallották Blomberg beszédeit? Semmilyen következtetést nem vontak le a személycserékből? És egyáltalán: ha nem közvetlenül a náciktól kapták rendfokozatukat és beosztásukat, hogyan úszták meg a kényszernyugdíjazással lebonyolított személycseréket? De mindez semmiség az intrikának, a vérengzésnek, a legbarbárabb maffia-módszereknek ahhoz a tomboló színjátékához képest, amely előttük, az egész nyilvánosság szeme láttára játszódott le, állítólag anélkül, hogy ezek a jámbor lelkek segítséget nyújtottak volna hozzá, vagy akár csak tudomást szereztek volna róla. Okunk van tehát azt hinni, hogy a nemzetiszocialista párt és a főtisztek kapcsolatát illetően

inkább Hitler mondta ki a maga módján az igazságot, amikor 1934. január 30-án leszögezte: „Példa nélkül áll a történelemben, hogy a forradalom erői és egy rendkívül fegyelmezett hadsereg felelős vezetői között a nép szolgálatában olyan szívélyes kapcsolat létesüljön, amilyen egyrészt a nemzetiszocialista párt és jómagam, mint a párt vezére, másrészt a német Reichswehr tisztjei és katonái között kialakult”.

Ennek a szívélyes viszonynak az illusztrálására számos példát lehetne idézni. Ludwig Beck vezérőrnagy, aki 1944 júliusában részt vett a Hitler-ellenes összeesküvésben, 1933-ban még lelkesen üdvözölte Hitler hatalomátvételét mint a forradalmi veszéllyel való végleges leszámolásnak és Németország katonai egyenjogúsításának feltételét. Werner von Fritsch tábornok, aki szintén hosszú esztendőkn át odaadóan szolgálta Hitlert, kijelentette: „...Hadseregünk alapja nemzetiszocialista, és annak is kell lennie”. Nem úgy hivatkozunk erre a két tábornokra, mint ritka kivételre: ellenkezőleg, éppen arra kívánunk rámutatni, hogy még ők is meleg hangú nyilatkozatokkal és buzgó szolgálati tevékenységgel támogatták a náci diktatúrát, holott nem értettek egyet minden kérdésben a nemzetiszocialista párt politikájával és tetteivel. Mindketten Seeckt felfogását vallották a hadsereg politikamentességéről, sőt Fritsch egyenesen leszögezte, hogy „nem tűrhetjük a párt politikai befolyását a hadseregben”. De hogyan képzelte a hadsereg politikai semlegesítését, miután ő maga állapította meg ugyanerről a hadseregről, hogy alapjaiban nemzetiszocialista és annak is kell lennie? És hogyan értelmezhetette a politikamentességet Beck tábornok, aki a harmincas évek elején egy politikai per alkalmával kiállt a nemzetiszocializmussal rokonszenvező fiatal tisztek mellett, 1933. október elseje után pedig a Csapathivatal főnökeként hajtotta végre Blomberg politikáját? Nem azt akarjuk állítani, hogy a személycserékkel minden nézetkülönbség kiküszöbölődött a Reichswehr tisztikara és a náci párt politikai gyakorlata között. Tudunk elszórt fellépésekről az árjatórvények által sújtott tisztek védelmében; tudjuk, hogy a terrorista bandák gátlástalan garázdálkodása és a pártnak az egyházakkal szemben tanúsított magatartása nem talált osztatlan egyetértésre a tisztikarban. Az ellenvélemények azonban ritkán, és akkor is a lehető legmérsékeltabb formában hangzottak el, nem volt politikai súlyuk, egyébként is csak a tünetek, nem az okok ellen irányultak. Franz Halder tábornok például 1934 nyarán a következőket írta Beck tábornokhoz intézett levelében: „A kancellár tiszta és idealista lendülettel hajtott akarata a teljesen felkészületlen és részben csekély értékű végrehajtó szervek nagy száma miatt a gyakorlatban sokszor torzképpé lesz, részint annak ellentétévé, amit a kancellár akar”. A kancellár testesítette meg a tábornokok szemében a nemzetiszocialista mozgalom lényegét, fő irányvonalát: a köztársasági rendszer megdöntését, a demokratizmus és a bolsevizmus eltávolítását Németországból, az újrafelfegyverzést és az általános hadkötelezettséget, a hadsereg tekintélyének helyreállítását az államban, a német állam hegemoniájának ígéretét az „új európai rendben”. A náci hatalomátvétel után megszűnt a hadseregben a választott bizalmi rendszere; a katonai személyek feletti ítélkezés jogát kivették a polgári bíróságok kezéből; és ami a legfőbb, már a versailles-i szerződés felrúgása előtt titokban megnövelték a Reichswehr kontingenseit, tökéletesítették a hadsereg fegyverzetét, felfuttatták a hadiipart, az állami politika rangjára emelték mindazokat a követeléseket, amelyeknek a hadvezetőség a köztársaság éveiben alig vagy egyáltalán nem tudott érvényt szerezni. Ezekhez a pompás vívmányokhoz és perspektívákhoz képest igazán csekélyesség volt mindaz, amit a német főtisztek esetleg kifogásolhatónak találtak. A „forradalom” majd kinövi „gyermekbetegségeit”. Konfliktussal csupán egyetlen kérdés fenyegetett, de az is csak átmenetileg: a Röhm vezetése alatt álló SA hatalmi igényeinek problémája.

*

Kétségtelen, hogy az általános hadkötelezettség bevezetése előtt volt bizonyos egymásrautaltság az SA és a Reichswehr között. Az SA mint félkatonai testület

alkalmasnak látszott arra, hogy a hadsereg tartaléka legyen, ezért a hadsereg is előnyösnek találta, ha részt vesz a szélsőségesen nacionalista céljaival egyetértő barnaingesek kiképzésében. Ez az együttműködés 1931 májusában szervezeti formát öltött: Schleicher tábornok megállapodott az SA-val, hogy Krüger volt alezredes az SA tagjaként az összekötő feladatát fogja ellátni a barnaingesek és a hadsereg között. 1932 őszén Krüger megalapította „az ifjúsági testedzés birodalmi felügyelőségét”, azzal a rendeltetéssel, hogy a félkatonai szervezetek, főleg az SA és a Stahlhelm, a Reichswehr irányítása alatt katonai előképzésben részesüljenek. A hatalomátvétel után, 1933. július elsején, Walther von Reichenau Blomberg hadügyminiszter jóváhagyásával az SA hatáskörébe utalta a Krüger-féle intézményt, ami látszólag megerősítette az együttműködést a Reichswehr és Röhmek között, de valójában a hadsereg ellenőrző szerepének biztosítását szolgálta, mivel Krüger Reichenau embere volt, és Berlinből meglehetősen laza kapcsolatot tartott a Münchenben székelő Röhm-mel.

Maga Reichenau, ez a Hitlerhez feltétlenül hű náci főtiszt, gyanakvással szemlélte az SA tevékenységét, különösen a titkos fegyvervásárlásokat, és bizalmi emberei révén igyekezett saját felügyelete alá vonni a barnainges alakulatot, hogy ne legyen több a Reichswehr segédcsapatánál. Az SA, amelynek képviselője tagja volt a legfelsőbb honvédelmi tanácsnak, hivatalosan csak könnyű fegyverzetet kapott.

A hatalomátvétel után egyre inkább felszínre törtek a lappangó ellentétek. A Reichswehr a legenergikusabban szembeszállt Röhmnek azzal a tervével, hogy az SA svájci típusú milícia legyen, amely magába olvasztja a hadsereget, és a szedett-vedett népségből felkapaszkodott, katonailag analfabéta Gruppenführereket és Obergruppenführereket állítja a nemesi kasztból származó junker tisztikar helyébe. Ez a terv nemcsak vérig sértette, hanem egzisztenciájukban is veszélyeztette a gyakran több száz éves martalóc múltra visszatekintő katonacsaládok főtiszti sarjait, nem szólva arról, hogy megvalósulása esetén kül- és belpolitikai téren is beláthatatlan következményei lehettek volna. Egy milícia jellegű fegyveres szervezet, amely jobbára dilettáns a hadviselésben, nem oldhatja meg a területhódítás, az „élettér”-politika nagyszabású feladatait, keresztezi az általános hadkötelezettség bevezetését, lelassítja a fegyverkezést.

Még veszélyesebbnek ítélték a német militarista körök és az őket bátorító monopolista csoportok az SA szociális követeléseit, a „második forradalom” gyorsan terjedő jelszavát. A Reichswehr vezetői úgy vélték, hogy az SA-ba befészkelődtek a szociáldemokraták és a kommunisták; egyébként maga a közvélemény is hajlott az effajta nézetekre. Az SA-t „bifszteknek” nevezte a néphumor: kívül barna, belül vörös. Egy közszájon forgó korabeli berlini adoma szerint azt mondja az egyik SA-ember a másíknak: „A mi századunkban három náci van, de hamarosan kiutáljuk őket.” Mindez persze erős túlzás, de annyi tény, hogy az elégedetlen, lázongó SA, élén a hadügyminiszteri székre pályázó, féktelen ambíciójú Röhm-mel, napról napra súlyosabb belső problémát jelentett a náci rendszer számára.

1933 nyarán már meglehetősen feszültté vált a viszony az SA és a Reichswehr között, és Hitler első közvetítési kísérletei lényegében eredménytelenek maradtak. A berlini angol nagykövet 1933. szeptember 27-i jelentésében arról számol be, hogy nem tartja lehetetlennek a radikális SA-elemek lázadását. De a lázadók legfeljebb 200 000 embert tudnának maguk köré gyűjteni, így a Reichswehrt semmi esetre sem veszélyeztetnék. A párton belül és kívül minden „felelős tényező”, sőt az SA mérsékelt többsége is a rendszer mellé állna, és különösképpen megtenné ezt a Reichswehr – fűzi hozzá a nagykövet –, amelynek főtisztszei, kevés kivételtől eltekintve, csatlakoztak Hitlerhez, és úgy vélekednek, hogy a Führer bukása káoszba döntené az országot.

Hitler egyelőre még nem látta érettnek a helyzetet arra, hogy végleges álláspontot foglaljon el az SA és a Reichswehr vitájában, ezért a szokásos kétkulacsossághoz folyamodott. Egyrészt segítséget nyújtott az SA-nak a Stahlhelm beolvasztásához, másrészt a nyilvánosság előtt fejezte ki háláját a hadseregnek a hatalom megragadásakor tanúsított magatartásáért. 1933 őszétől azonban Hitler már egyre nyíltabban állt a

Reichswehr oldalára. A hadügyminisztériumot újabb fontos jogkörökkel ruházta fel, a müncheni náci puccs tizedik évfordulójának megünneplésekor pedig a hadsereg és a náci párt viszonyát állította emlékbeszédének középpontjába. Kijelentette, hogy a szakadás, amely 1923-ban a két „viszálykodó fivér”, a „nép” és a hadsereg között bekövetkezett, „a legnagyobb fájdalmat okozta” a nemzetiszocialistáknak. Épp ezért – mondotta – „a legnagyobb öröömre szolgál, hogy az egykori remények immár beteljesültek, hogy ismét egyesültünk valamennyien, népünk és a hadsereg képviselői, és az egység soha többé nem törhet meg Németországban. Csak így volt értelme, csak ezért nem volt hiábavaló az akkori véráldozat; mert a cél, amelyért akkor felvonultunk, most valóra vált.”

Hitler beszéde annyira félreérthetetlen volt, hogy Röhmnek le kellett volna szűrnie belőle a tanulságokat, ő azonban túlságosan messzire ment a megkezdett úton, és nem térhetett le többé róla. Nem pusztán személyes becsvágy sarkallta, hanem egyszerűen foglyává lett azoknak az erőknek, amelyek tervei megvalósítására biztatták, és nem utolsósorban azoknak, amelyeket ő maga szabadított el. December elejére a legapróbb részletekig megszervezte barnaingeseit, és a szervezési időszak lezárultával feladatokat kellett volna adnia embereinek. Az ország terrorizálása változatlanul folytatódott, de nem kötötte le a több milliós testület erejét. December elsején Röhm tárca nélküli miniszteri kinevezést kapott, azaz látszólag előlépett, ám valójában már megindult a lejtőn. 1934 tavaszán kénytelen volt nagy parádékat és hadijátékokat rendezni, hogy álcázza az SA-szolgálat üresjáratát. Az SA költségeinek fedezése szintén bonyolult problémát jelentett számára. Bár az SA jogilag legális intézmény volt, az államháztartás még nem vette át. Röhm addig az iparmágnásokra, a párttagok adományaira és az állami dotációkra támaszkodott, most viszont végleges megoldást keresett, annál is inkább, mert ebben a kérdésben különös erővel nehezedett rá az SA-vezetők nyomása. Nem vitás, hogy erkölcsileg is felelősnek érezte magát embereiért.

Vakon bízva Hitler ígéreteiben, ő maga is ígéreteket tett saját beosztottjainak, és egyre világosabbá vált előtte, hogy milyen nehéz lesz teljesítenie a vállalt kötelezettségeket.

Az SA és a Reichswehr között egyre nőtt a feszültség. A fiatal tisztek, akik kezdetben rajongtak az SA-ért, és lelkesen vállalták a kiképzését, azonnal hátat fordítottak a barnaingeseknek, mielőtt megismerkedtek Röhm milíciaterveivel, a „forradalmi néphadsereg” gondolatával. Fordulatuk lehetővé tette a főtisztek számára, hogy az SA teljes elszigetelésére törekedjenek. Beck tábornok élesen ellenezte az SA részvételét a határvédelemben; Fritsch tábornok, aki Hammerstein lemondása után átvette a vezérkari főnökséget, ugyanígy foglalt állást. 1934 elején tovább éleződött a helyzet: a Reichswehr elhatározta az általános hadkötelezettség bevezetését, tehát olyan lépést tervezett, amely megvalósulása esetén végképp keresztülhúzza Röhm milíciaterveit. A hadsereg vezetői tárgyalásokat kezdtek Röhmnel, hogy elfogadtassák vele a tervezett intézkedést. Hitler ezúttal egyértelműen a Reichswehr pártját fogta, teljességgel mellőzve volt barátjának érdekeit. Magatartásában nyilvánvalóan szerepet játszott az a körülmény, hogy az SA problémája nemcsak katonai, hanem politikai okokból is megoldást sürgetett. Mindenesetre a náci párt ebben az időben indította első politikai támadását Röhm ellen, Hessnek „A párt és az SA” című figyelmeztető cikkével, amely 1934 januárjában egyszerre jelent meg a *Völkischer Beobachter*-ben és a *Nationalsozialistische Monatsheften*-ben. Ugyanebben a hónapban zajlott le az SA-vezetők értekezlete, ahol Hitler is felszólalt. Leszögezte, hogy a pártot egyre inkább az új német politikai rendszer egyedüli képviselőjévé és garanciájává kell alakítani – ami azt jelentette, hogy az SA nem tarthat igényt politikai vezető szerepre a nemzetiszocialista mozgalomban. Az SA feladata a politikai nevelés – mondta Hitler, bár tökéletesen tisztában volt vele, hogy sem az SA nem alkalmas erre, sem Röhm nem fogja beérni ennyivel. Röhm kivételével hamarosan szinte mindenki felfogta, hogy a Führer az SA feláldozásának útjára lépett, vagy legalábbis közel áll hozzá, hogy erre az útra lépjen. Maga Röhm csak annyit észlelt, hogy növekszik vele szemben az ellenállás, azt azonban még mindig képtelen volt

elhinni, hogy Hitler elárulhatja őt. Magánbeszélgetéseiben úgy nyilatkozott, hogy Hitler ostoba és veszélyes elemek karmaiba került, de ő ki fogja szabadítani onnan. Egyszerű és brutális természete nem engedte meghátrálni; a támadásokra heves kitörésekkel, nyakas önkényeskedésekkel és talajvesztett katonapolitikájának csökönyös folytatásával reagált, napról napra megismételve, sőt állandóan fokozva követeléseit. Február elején emlékiratban követelte a hadügyminisztériumtól, hogy az ország belső védelmét bízzák az SA-ra; a hadsereg e tekintetben arra szorítkozzék, hogy legénységet és vezetőket képez ki a barnaingesek részére, a tisztek pedig legyenek az SA-vezetők tanácsadói. A kormány ülésén Röhm újabb javaslattal állt elő: a közeljövőben, amikor több százezer embert behívnak, a hadsereg zárt alakulatokban vegye fel az SA embereit. Blomberg ingerülten tiltakozott. Lehetetlen – jelentette ki – hogy a Sturmokból századok, a Standartokból zászlóaljak legyenek; a hadsereg egyéneket soroz be, nem pedig zárt alakulatokat. A javaslatot Hitler sem támogatta, és Röhmnek nem sikerült keresztülvinnie akaratát.

A feszült helyzetre való tekintettel 1934. február 28-án a birodalmi hadügyminisztérium épületében összeült a Reichswehr, az SA és az SS parancsnoki kara, hogy meghallgassa Hitler nyilatkozatát. A jelenlevők soraiban, Röhm és Himmler mellett, ott volt Göring is, gyalogsági tábornoki egyenruhában, alig néhány napja megszerzett rendfokozatával mintegy tüntetően jelezve, hogy a maga részéről egyértelműen a Reichswehr pártján áll Röhmekkel szemben.

A szólásra emelkedő Hitler bevezetésekképpen majdani haditerveiről beszélt, és hadtörténeti példákkal bizonyította, hogy egy olyasfajta milícia, amilyent Röhm tervez, az ő elgondolásainak végrehajtására nem alkalmas. Kifejtette, hogy a nemzetiszocialista Németország jövőjét csak a Reichswehrre épülő és az általános hadkötelezettségen alapuló tömeghadsereg biztosíthatja. Figyelmeztette az SA vezetőit, hogy a jelenlegi válságos időszakban ne merészeljenek nehézségeket támasztani. Az SA legyen továbbra is politikai szervezet; a nemzet fegyverhordozójának szerepét nem töltheti be más, mint a Reichswehr. Átmenetileg azonban jóváhagyja a birodalmi hadügyminiszter javaslatát, amelynek értelmében az SA-t továbbra is bevonják a határőrfeladatok ellátásába, és mint eddig, katonai előképzésben részesítik.

Hitler beszéde után Blomberg és Röhm megállapodást írt alá, leszögezve, hogy a honvédelemért egyedül a birodalmi hadügyminisztérium a felelős, és a Reichswehrnek kell az esetleges háborút előkészítenie. Az SA a birodalmi honvédelem keretében elvállalja *a)* a 18-21 éves korosztályok katonai előképzését, amely a barnaingesek sportosztágában fog lezajlani; *b)* a Reichswehr által alkalmatlannak talált 21-26 évesek kiképzését; *c)* az előbbieket és a katonai szolgálatból leszerelt tartalékosok állandó készségének biztosítását. Mindez a birodalmi hadügyminisztérium irányítása és felügyelete alatt történik.

Hitler beszéde nagy tetszést aratott a Reichswehr főtiszti karában, de jóval hűvösebb fogadtatásra talált az SA és az SS vezetői között. Az utóbbiakat Himmler igyekezett megnyugtatni, aki gyors ítélőképességével azonnal felmérte a helyzetet, és arra a belátásra jutott, hogy jobban jár, ha a jövőben minden erejét Röhm ellen összpontosítja. Röhm látszólag a legnagyobb nyugalommal viselte el a vereséget, és baráti reggelire hívta meg az értekezlet résztvevőit. Ám a reggeli sem hozta meg a békét. A hangulat mindvégig fagyos maradt, és a tábornokok távozása után Röhm szabadjára engedte dühét. Az egyezséget „újabb versailles-i diktátumnak” nevezte, szidta Hitler hiszékenységet, majd kereken kijelentette, hogy nem ismeri el a megállapodást.

Március elsején, azaz közvetlenül a megállapodás aláírása után, Röhm utasítást adott az SA-osztagoknak, hogy erősítsék meg és fokozottabban fegyverezzék fel az őrségeket. Blomberg levelet írt ebben az ügyben Hitlerhez, követelte a Röhm-féle utasítás végrehajtásának megakadályozását. Hitler mégsem intézkedett Röhm rendelkezésének felfüggesztéséről, csupán felvilágosítást kért a barnaingesek vezérkari főnökétől. A nyílt szakítást egyelőre még kerülte, bár a döntés már nem késhetett sokáig.

A leszámolást siettetette Németországnak a Népszövetségből való kilépése, amely

egyértelmű volt a fegyverkezési politika nyílt meghirdetésével. Ha a Führer Röhmre és az SA-ra bízta a fegyverkezést, akkor ez mély szervezeti átalakításokat igényel, és jelentős idővesztéssel jár; a Reichswehr olajozott apparátusa viszont haladéktalanul hozzáfoghat a feladat lebonyolításához. A Führer nem nélkülözhetette a Reichswehrt, mert az SA-t és a hadsereget lehetetlen volt összebékíteni, tudta, hogy előbb-utóbb végképp a hadsereg mellé kell állnia, vállalva azt a kockázatot, hogy az SA megbénításával olyan ütőkártyát ad ki a kezéből, amelyet szükség esetén kijátszhatna a Reichswehr ellen. Meglehet, hogy végső elhatározásában személyi okok is közrejátszottak. Blomberg, a „gumioroszlán”, nemcsak a hadsereg feltétlen engedelmességét garantálhatta Hitler számára., hanem simulékonyabb is volt a faragatlan Röhmnél; alkatánál fogva könnyebben kezelhető, mint a barnaingesek keményfejű vezérkari főnöke, aki Strasser visszavonulása után az egyetlen lehetséges vetélytársa volt a Führernek, és ha nem is vonhatta ki magát a hatása alól, mindig megőrzött bizonyos önállóságot. De az esetleges személyi okoktól függetlenül, a gazdasági és politikai körülmények mindenképpen napirendre tűzték a döntést, és amikor Hindenburg birodalmi elnök egészségi állapota válságosra fordult, Hitler számára halaszthatatlanná vált az SA problémájának lezárása. A Führer jól tudta, hogy az utódlás kérdésének megoldása a valóságos erőviszonyokon múlik, ami pedig az erőviszonyokat illeti, az adott helyzetben a Reichswehr a mérleg nyelve.

1934. április 11-én Hitler megsejmelte a „Deutschland” páncélos cirkáló fedélzetéről a flotta hadgyakorlatát. Társaságában volt von Blomberg tábornok hadügyminiszter, valamint Fritsch tábornok és Raeder tengernagy, a szárazföldi erők, illetve a haditengerészet vezérkari főnöke. A gyakorlat után rövid sétahajózásra indultak, és itt került sor arra a megbeszélésre, amelynek napirendjén két téma szerepelt: az elnöki tisztség betöltése és az SA-probléma rendezése. Hitler nyíltan kijelentette, hogy ő akar Hindenburg helyébe lépni. Blomberg nem zárkózott el ettől, de azt a feltételt szabta, hogy Hitler határozottan utasítsa el Röhmnek a hadsereggel szembeni követeléseit, és biztosítsa valamennyi katonai kérdésben a Reichswehr osztatlan vezető szerepét. A Führer mindent megígért.

Május 16-án Bad Nauheimben titkos megbeszélésre ültek össze a Reichswehr főtisztjei, hogy megtárgyalják Hindenburg utódlásának kérdését. Három jelöltjük volt: von Epp tábornok bajorországi birodalmi helytartó, a trónörökös és Hitler. Blomberg tájékoztatta a jelenlevőket, hogy Hitler a „Deutschland” cirkálón beleegyezett az SA feláldozásába. A katonai vezetők ennek fejében Hitler mellé álltak, de kikötötték, hogy az SA elleni lépéseknek azonnal meg kell történniük. A tábornokok ugyanis tisztában voltak azzal, hogy könnyebben boldogulnak Hitlerrel, amíg Hindenburg életben van. Thyssen, Krupp és társaik ugyanehhez a feltételhez kötötték a Führer elnökké választásának támogatását.

A Führer és a hadsereg megállapodása pontosan tükrözi a náci párt taktikai irányváltoztatását a hatalom megragadása után. Amíg a nemzetiszocialisták ellenzékben voltak, fő törekvésük a tömegek megnyerésére vagy semlegesítésére irányult: ezt szolgálta egyrészt a párt programjában is kifejeződő szociális demagógia, másrészt a megfélemlítés, a nyílt, utcai terror. Hitler gyakran és különleges hangsúllyal fejtette ki azt a véleményét, hogy a kegyetlenség, a brutalitás, a vérontás nélkülözhetetlen a sikeres politikai tevékenységhez. A tömegeknek csak az erő imponál, ez a propaganda legfőbb eszköze. Már a „Mein Kampf”-nak is állandóan visszatérő témája a tömegeken való uralkodás kérdése. Csak a fanatizált tömeg irányítható – írta Hitler –, csak a fanatizált tömeg tartható szakadatlan mozgásban. Ezeket az elveket követte a Führer, amikor Röhm nem mindennapos szervezőképességét kiaknázva, létrehozta az SA-t, a terror és a politikai propaganda egyesítésének példa nélkül álló gépezetét. Az SA nélkül sohasem jutott volna hatalomra. De mihelyt hatalomra jutott, az SA ugyanolyan terhéssé vált számára, mint az a szociális demagógia, amellyel a tömegek jelentős részét félrevezette és a barnaingeseket megszédítette. A monopoltőke legreakciósabb szárnyának és a

militarizmus hódító terveinek képviselőjében a náci párt a dolgok logikájánál fogva leszámolt saját „forradalmi” ígéreteivel, tehát az általa létrehozott terrorista szervezettel is, amely az ígéreteket komolyan vette, és számon kérte tőle. A terrorra ezután is szüksége volt, de ahhoz most már rendelkezésére állt az államhatalom; az SA-ra viszont nemcsak szüksége nem volt többé, hanem egyenesen a létében, társadalmi megbízatásának teljesítésében fenyegette ez a szervezet, amely az elhangzott ígéretekre hivatkozva „második forradalmat” követelt, és a Reichswehr beolvasztását célzó katonai igényeivel veszélyeztette a fegyverkezés ütemét, a militarizmus távlati elképzeléseit és a hadsereg vezetőinek állásfoglalását a náci párt mellett. A monopolisták erős hadsereget akartak, nem „forradalmi” eszméktől fertőzött, többé-kevésbé dilettáns félkatonai alakulatokat: az SA-t le kellett léptetni a politika színteréről, hogy a náci párt politikai hatalma megszilárduljon, a monopolisták leszakíthassák a terrorista diktatúra gyümölcseit, a Reichswehr felvirágozzék, és kirobbanthassa az új világháborút. Hindenburg egészségi állapota és az utódlás kérdése a végső lökést adta a leszámoláshoz.

7. Röhmék végnapjai

A végrehajtás első lépéseként Hitler június 4-én megállapodott Röhm-mel az SA teljes személyi állományának egyidejű szabadságolásában. Hitlernek sikerült elérnie, hogy a szabadságolási parancsot Röhm maga írja alá. A vezérkari főnök magatartásából ismét csak arra következtethettünk, hogy nem is gyanította az ellene és csapatai ellen irányuló összeesküvést, sőt a megbeszélés alapján még abban is reménykedett, hogy feltétlenül számíthat Hitler támogatására ellenfeleivel szemben.

Röhm gyanútlanága annál feltűnőbb, mert történetesen éppen ezen a napon, június 4-én adta ki a hadsereg új fogalmazásában „A német katona hivatásbeli kötelességei” című brosrát. A művecske első mondata így hangzott: „A Reichswehr a német nép egyedüli fegyverhordozója!” Lehetséges, hogy Röhmnek nem lett volna tudomása erről a kiadványról? Nem valószínű. Feltehetően az az igazság, hogy túlbecsülte saját erejét, és álmában sem jutott eszébe, hogy ne bízzék rajongásig szeretett barátjában – a késben, amely pillanatokon belül a hátába fúródik.

A szabadságolás volt a legfontosabb előfeltétele annak, hogy az SA-t megtizedelhessék, kikapcsolják a politikai életből és megtisztítsák mindazoktól, akik komolyan vették a Führer szociális ígéreteit. Az SA-alakulatokat mindenekelőtt el kellett távolítani körleteikből, elszakítani fegyverraktáraiktól.

Röhm napiparancsban közölte az SA-val a szabadságolást, egyben felhasználta az alkalmat arra is, hogy fenyegető hangú figyelmeztetést intézzon ellenfeleinek címére:

„Elrendelem, hogy az SA augusztus elsején teljesen kipihentén és jó erőben ismét készen álljon megtisztelő és nehéz feladatának teljesítésére, amelyet a nép és a haza tőle elvár.

Ha ellenségeink abban a reményben ringatják magukat, hogy az SA nem, vagy csak nagyon kis részben tér vissza szabadságáról, akkor hagyjuk meg nekik erre a rövid időre a reménykedést. Szükség esetén a kellő időben és formában megkapják majd a méltó választ. Az SA Németország sorsa, és az is marad.”

Ezek voltak Röhm búcsúszavai, mielőtt egy fölöttébb kritikus időpontban szabadságra ment. Azt hitte, szabadsága idején fegyverszünet lesz közte és ellenfelei között. Bízott Hitlerben, és biztosnak vélte Goebbels támogatását is, miután ő és Heines többször tanácskoztak Goebelsszel terveikről, az SA jövőjéről. Meggyőződésében az is megerősítette, hogy néhány nappal június 30-a előtt Hitler arról biztosította Fritz von Krausser lovagot, az SA vezérkarának tagját, hogy a Bad Wiessee-i összejövetelen minden vitás kérdést tüzetesen meg akar tárgyalni Röhm-mel és a Gruppenführerekkel a véleménykülönbségek és félreértések tisztázása végett. Von Krausser lovag rendkívül békülékenynek találta Hitlert hűséges harcostársra, Ernst Röhm iránt.

Június végén, közvetlenül az SA szabadságolásának küszöbén Röhm, a hozzá közelálló megbízható értesülése szerint, hozzálátott egy emlékirat készítéséhez Hitler számára, hogy megindokolja, miért lenne célszerűtlen az SA-t leépíteni. Az emlékirat végleges megszövegezését akarták megtárgyalni az SA vezérkarának értekezletén, amelyet Röhm, Hitlerrel történt megállapodása alapján, július elsejére hívott össze Bad Wiesseebe. Az összejövetel célja tehát egy emlékirat megfogalmazása volt, majd annak megbeszélése a Führerrel, nem valamiféle összeesküvés vagy felkelés szervezése. A tények és a dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy ebben az időben a fegyveres puccsuk még a gondolata is távol állt Röhm-től. Ilyen dokumentum például Karl Ernstnek, az SA berlini parancsnokának Heineshez írt levele, amelyet később a Fehér Könyv tett közzé. A levél szerint Hitler megnyugtatta Röhmöt, hogy Hindenburg egészségi állapota alapján nem lehet számítani az elnök közeli halálára, és amíg ez meg nem történik, az SA státusában nem lesz semmiféle alapvető változás. Amint Karl Ernst leveléből kitűnik, Röhm teljes mértékben hitelt adott a Führer szavainak, biztos volt a dolgában, szilárdan hitte, hogy Hitler az ő oldalán áll, vagy legalábbis nem fog az SA ellenfeleihez csatlakozni. Ezt a feltevését az események nem igazolták, mégsem

mondhatjuk egészen alaptalannak. Az eddig ismertetett adatokon kívül reményeit elsősorban az a tudat táplálta, hogy mögötte állnak a villamossági trösztök, valamint a hatalmas vegyipari konszern, az I. G. Farbenindustrie AG. – ezekről a kapcsolatokról a következő fejezetben fogunk részletesebben beszélni –, és feltétlenül őt pártfogolják vetélytársaival szemben.

Az SA köreiben mégis fokozódó idegesség és bizalmatlanság volt tapasztalható, különösen Berlinben, ahol közvetlen közletről figyelhették meg a Reichswehr, a hadügyminisztérium, az iparbárók és a fináncoligarchia befolyásának gyors növekedését. Erre az ideges izgalomra jellemző az a leirat, amelyet Karl Ernst intézett június második felében a berlin-brandenburgi SA-helyőrséghez. Ernst – Röhmre, Hitlerre és Göringre hivatkozva – állást foglalt a pozíciójával kapcsolatos híresztelésekkel szemben. A Fehér Könyv szó szerint közölte a leirat szövegét:

„Különböző jelek e sorok megírására és az alábbi rendelkezésekre készítetnek.

Ismeretlen személyek hetek óta rendszeresen különböző híreket terjesztenek beosztásomról, személyemről és általában az SA-ról; nyilvánvalóan olyan emberek ezek, akiknek mint a mozgalom ellenségeinek érdekükben áll egységünk bomlasztása.

Amíg csak bolondok és intrikusok fecsegéséről van szó, amely nem érinti az alám rendelt csapatokat, addig az ilyenfajta eszmefuttatások hidegen hagynak. De mivel a híresztelések nyomán a parancsnokságom alatt álló osztagok soraiban nyugtalanság üti fel a fejét és ingadozik a bizalom, a törzskarban dolgozó munkatársaimhoz pedig rendszeresen futnak be fölösleges kérdések a nyugtalanított egységektől, a felelőtlen söpredékkel szemben a következőképpen foglalok állást:

1. A parancsnokságom alá rendelt osztagok vezetése a legfelsőbb SA-vezető állandó helyeslésével találkozók; hűség, hála és hódolat neki ezért!
 2. Ernst Röhm, vezérkarunk főnöke, még soha semmilyen formában sem helytelenítette munkámat és szolgálattételemet.
 3. Göring porosz miniszterelnök, SA-Obergruppenführer, mint illetékes rendfenntartó és törvényhozó, helyesli és elismeri parancsnokságom intézkedéseit.
- Ezért, Röhm vezérkari főnökünkkel egyetértésben, megparancsolom a berlin-brandenburgi SA-helyőrségnek, valamennyi alám rendelt néptársnak, hogy adott esetben milyen magatartást tanúsítson:

1. Az összes rémhírterjesztőket és azoknak az ostoba jelszavaknak a hirdetőit, amelyek alkalmasak együttműködésünk megrontására, munkánk megnehezítésére vagy sorainkban a bizonytalanság elhíntésére, tehát mindenkit, aki a fegyelmet aláássa, a helyszínen szét kell verni.
2. Minden tekintélyrombolót, akit határozott cél vezetett szégyenletes cselekedetéhez, a szolgálati út megkerülésével név szerint jelenteni kell az osztagnak – napközben az I E Osztálynak, éjszaka a szolgálatos SA-vezetőnek.
3. Mindenkit, akit ilyen áruló tevékenységen tetten érnek, őrizetbe kell venni és a tábori rendőrségen keresztül a rendelkezésemre bocsátani.

SA-NÉPTÁRSÁK!

A legfelsőbb SA-vezetőnek, mint az ő különmegbízottja és a berlini helyőrség vezetője, egyedül én vagyok személyemben felelős az egységek fegyelméért és engedelmességéért. Senki másnak, csak neki, a legfelsőbb vezetőnek van joga cselekedeteimet és rendelkezéseimet meghatározni. E felelősség teljes tudatában bocsátom ki ezt a parancsot, és kíméletlen végrehajtásáért a Sturmführereket teszem felelőssé.

Igazságos cselekedeteket várok tőletek, minden túlkapás és minden igazságtalan bánásmód mellőzését a néptársakkal szemben, de megkívánom Obergruppenführerek tekintélyének megóvását.

Karl Ernst,

a berlin-brandenburgi helyőrség parancsnoka,
a legfelsőbb SA-vezető különmegbízottja
Berlinben és Brandenburg tartományban."

Ernst barátja, Heines, nyilvános beszédben adott kifejezést az SA-vezérek bizalmatlanságának. Sejtetni engedte, hogy bresloui osztagát nem akarja szabadságra küldeni. Ezt a szándékát később feladta; június 30-án Röhm-mel együtt Bad Wiesseeben tartózkodott, és a bresloui parancsnokságot másra bízta. Beszéde mindenestre megmutatta Hitlernek, hogy a szükséges óvintézkedések elmulasztása esetén milyen ellenállást tanúsítana az SA a tervezett létszámcsökkentéssel szemben.

Hitler még tétovázott, de egy újabb esemény rádöbbsentette, hogy a cselekvést nem halogathatja tovább. Papen alkancellár ugyanis közölte vele, hogy június 23-án Hindenburghoz utazik, és jelentést tesz az elnöknek. Hitler megelőzte: 21-én Neudeckbe repült. Hűvös fogadtatásban részesült. A beteg elnök nagyon kevés időt szentelt kancellárjának. Hitler meggyőződött róla, hogy nincs számára visszaút, nincs további taktikázási lehetőség, a lehető leggyorsabban kell cselekednie.

A Hindenburgnál tett látogatás után azonnal megkezdődtek az akciót előkészítő legfontosabb megbeszélések. Június 24-én Hitler interjút adott az angol *News Chronicle* című lap berlini tudósítójának. Ez az interjú az első írásos dokumentum, amelyből kiderül, hogy Hitler végérvényesen döntött, és a kulisszák mögött csőre töltött fegyverrel sorakoznak a kivégzőosztagok „az első napok barátai” ellen:

„... És ha arról lenne szó, hogy előrehaladásunk biztosítása érdekében áldozatul kell dobnunk akár az első napok barátait is, akkor ennek is meg kell történnie. Mi nem kapitulálunk a nehézségek előtt. Mi megerősödünk a harcban. Ne felejtse el: tizenöt évvel ezelőtt mulattak rajtam, amikor kijelentettem, hogy egy napon még uralkodni fogok Németországban. És vannak, akik ma is értetlenül nevetnek, ha kijelentem, hogy továbbra is hatalmon maradok."

A megbízóknak már nem volt okuk az aggodalomra: Hitler fel fogja áldozni a barátait. Június 25-én Hess, Hitler helyettese a náci pártban, rádióbeszédet mondott, és talán még a Führernél is világosabban fejezte ki magát:

„Jaj annak, aki abban a hitben, hogy lázadásával a forradalmat szolgálja, megszegi a hűséget... Adolf Hitler a legnagyobb stílu forradalmár, és bensőleg a legnagyobb stílu forradalmár is marad... Neki nincs szüksége mankóra!..."

Lázadás? A hűség megszegése? Mankó a Führernek? Hirtelen olyan fogalmak tűntek fel, amilyenek addig nem voltak forgalomban. Hess beszéde tartalmazta már a június 30-ról szóló későbbi nyilatkozatok minden ellentmondását, többek között azt a sajátos állítást is, hogy a régi harcostársak hitszegése és lázadása a Führer ellen irányult, bár ők azt mankónak szánták éppen a Führer részére. Ennek a beszédnek elő kellett készítenie a közvéleményt a júniusi vérengzésre, amelyet immár visszavonhatatlanul elhatároztak.

Göring június 27-én, amikor felszólalt a nemzetiszocialista párt hamburgi gyűlésén, szintén nyíltan utalt a közeli kivégzésekre: „Aki a bizalom ellen vét, az a fejével játszik! S ha egy napon betelt a mérték, akkor szétcsapunk."

Ezekben a napokban terjedt el Berlinben a hír, hogy Röhmöt kizárták a német tisztok szövetségéből. A közvélemény kíváncsian találgatta ennek a kivételes rendszabálynak az indítékait. A legkülönbözőbb kombinációk és híresztelések keltek szárnyra. Némelyek katonai diktatúrára számítottak; a londoni *Evening Standard*, lord Beaverbrook egyik lapja, 1934. június 11-i számában a következőket írta: „A monarchisták Hitler ellen szervezkednek; a politikai szakadással párhuzamosan mélyül a gazdasági válság; ha Hitler megbukik, valószínűleg a Reichswehr veszi át a hatalmat Németországban."

A híresztelések megcáfolására a *Völkischer Beobachter* június 29-i száma vezércikket közölt Blomberg hadügyminiszter tollából:

„A hadsereg feltámadt a német újjászületés államában, Adolf Hitler birodalmában.

... Ezzel végérvényesen letűntek azok az idők, amikor különböző táborok «érdekeltejei»

jóslásokba bocsátkozhattak a «Reichswehr-szfinksz» sorsáról. A hadsereg szerepe egyértelmű és világos. A Reichswehr ezt az államot szolgálja, ezt támogatja belső meggyőződésből, és szilárdan áll az állam vezetői mellett, akiktől visszakarta a legelőkelőbb jogot, azt, hogy nemcsak a fegyverviselés joga illeti meg, hanem az állam és a nép határtalan bizalma is. Ha a «külföldi muzsikások» ma átlátszó okokból alkalomadtán újra a régi nótát húzzák, akkor csak azt bizonyítják, hogy semmit sem értettek meg a mai Németországban végbement alapvető változásokból.

... Ma a katona tudatosan áll az egységessé összeforrott német nép politikai életének középpontjában.

... Az egész néppel szilárdan összeforva, a német újjászületés jegyében, acélsisakban és egyenruhában, büszkén és hűségesen sorakozik fel a hadsereg az állam vezetői, Hindenburg birodalmi elnök, a nagy háború tábornagya és legfelsőbb parancsnoka, valamint Adolf Hitler, a birodalom Führerje mögött, aki egykor a mi sorainkból került ki, és mindig egy marad közülünk."

Blomberg bátorítást adott ezzel Hitlernek, és közvetlenül az akció előtti napon arra figyelmeztette a kiszemelt áldozatokat, hogy a hadsereg minden ellenállási kísérlettel szembeszáll. A cikk megjelenése előtt a hadügyminiszter teljes csendben riadókészültségbe helyezte a Reichswehrt.

Ezzel egyidejűleg Göring, a Gestapo legfőbb vezetője, és Himmler, az SS parancsnoka, szintén készültséget rendelt el alakulatainál. Rájuk várt a véres munka elvégzése. Göring pár nappal június 30-a előtt egy SS-ezredet vezényeltetett Unterfrankenből Berlinbe. Az akció előkészítésére Beckét, a porosz tartományi rendőrség akkori vezetőjét nevezte ki. Becke szállta meg június 30-án egy válogatott rendőrosztaggal – gestapósokkal és az unterfrankeni SS-ezred alegységeivel – a berlin-brandenburgi SA-székházat.

Az SS-különítmények részletes útbaigazítást kaptak a kivégzendő személyek letartóztatásának legalkalmasabb helyéről és időpontjáról. Ennek a gondos előkészítésnek tulajdonítható az a félelmetes precizitás, amely a gyilkos különítmények munkáját Németország egész területén jellemezte. A június 30-i mészárlást éppoly alaposan tervezték meg, mint annak idején a Reichstag felgyújtása utáni letartóztatásokat.

Június 28-án a Führer elhagyta a birodalmi fővárost, hogy részt vegyen Essenben Josef Terboven Gauleiter – a majdani norvégiai náci helytartó és hóhér – esküvőjén. Ezt az esküvőt, amelyet két nappal a tömeggyilkosság előtt tartottak meg, az esseniek később vérnázként emlegették. A körzet összes jelentős náci személyiségei megjelentek. A nehézipar előkelőségei szintén. Az esküvő jó alkalom volt Hitler számára, hogy felkeresse Kruppot, akit történetesen éppen akkor látogatott meg Thyssen is. Ez volt az akció előtt a Führer utolsó nagy fontosságú megbeszélése a szén- és acélipar képviselőivel. Hitler beszámolhatott róla, hogy ígéretéhez híven felkészült az SA elleni akcióra, és újból megerősítette a nagyiparral kötött szövetségét.

Miután a hadiiparosok és a tábornokok lényegében Hindenburg utódjává avatták, Hitler június 29-én továbbutazott Bad Godesbergbe. Erre az útra – amint a náci párt sajtószolgálat utóbb nyíltan bevallotta – azért volt szükség, hogy kifelé az abszolút nyugalom benyomását keltsék.

Mint tudjuk, Bad Godesbergben kapta meg Hitler az éjszaka folyamán a várt jelzést, és röviddel azután kíséretével Münchenbe repült. Néhány órával később München a tömegmészárlás színhelyévé változott. A következő reggel Berlinben és a birodalom többi városaiban léptek működésbe Göring és Himmler gyilkos különítményei.

Ami a Reichswehrt illeti, szerepe nem merült ki az erőszakos megoldás pusztá követelésében. A főtiszték nemcsak követelték a mészárlást, hanem tevékenyen részt is vállaltak benne. Karl Wolffnak, a Waffen-SS egykori tábornokának bírósági vallomása szerint 1934. június 30-a előtt Reichenau többször megbeszélte Himmlerrel a Reichswehr és az SS együttműködését a vérengzésben. Heydrich, a berlini Gestapo főnöke, ennek megfelelően tájékoztatta az SS vezetőit, többek között Eberstein-Dresden lovagot, arra

utasítva őt, hogy rendelje el a riadókészültséget az egész SS számára, és teremtsen kapcsolatot a körzeti katonai parancsnokokkal. Blomberg és Fritsch fegyverekkel és szállítóeszközökkel látta el Göring és Himmler gyilkos kommandóit, és a berlini kivégzések céljára átengedték az SS-nek a Reichswehr lichterfeldei kadétiskoláját. Június 30-án a dachauai koncentrációs tábor SS-őrzászlóaljainak alegységei a Reichswehr egyik müncheni laktanyájába vonultak, és ott álltak készen, hogy az esetleges zavargásokat a hadsereggel és a rendőrséggel karöltve fegyveresen törjék le. Az SS és a Reichswehr szoros együttműködését jellemzi az is, hogy a Sepp Dietrich parancsnoksága alatt álló „Adolf Hitler” testőrzászlóaljat, az SS alakulatát, amelyet június 30-án vonattal vittek Berlinből a Lech melletti Landsbergbe, a Reichswehrnek egy Ludwigsburgból érkezett járműoszlopa várta, hogy tovább szállítsa Bad Wiesseebe, Röhm letartóztatásának színhelyére. Mindezek az intézkedések nem történhettek volna meg Blomberg és a Reichswehr-vezérkar tudta nélkül, vagy éppen akaratuk ellenére. A nyugatnémet militarista ideológusok, abbéli igyekezetükben, hogy tisztára mossák a Reichswehr vezérkarát, sem erre nem hajlandók ma már emlékezni, sem egyéb „apróságokra”. Például arra sem, hogy június 30-a után Blomberg és Fritsch elismeréssel nyilatkozott az SS-nek a vérengzésben betöltött szerepéről, s hogy e két főtitestette lehetővé, hogy az SS, amely eredetileg csupán néhány zászlóaljból állt, a gyilkosok kitűnően felfegyverzett és kiképzett, ütőképes hadseregévé fejlődjék, a koncentrációs táborok hálózatává építse ki Németországot, és mind odahaza, mind a megszállt országokban véghezvigye a történelem legnagyobb arányú tömegmészárlását.

Hitler, miután 1934. június 30-án lefejezte a barnainges hadsereget, Viktor Lutze hannoveri SA-Gruppenführert nevezte ki Röhm helyébe az SA vezérkari főnökévé, és július elsején átadta neki tizenkét pontból álló utasítását. Az utasítás ugyanolyan vak engedelmességet és feltétlen fegyelmet követelt meg valamennyi SA-vezetőtől, mint amilyent ők követelnek beosztottjaiktól. Figyelmeztette az SA parancsnokait, hogy kerüljék a feltűnést, a nyilvános szereplést, egyszerű életmódjukkal mutassanak példát alárendeltjeiknek, ne rendezzenek költséges banketteket, és ne is vegyenek részt ilyeneken. Tartózkodjanak a diplomáciai összejöveteleken való megjelenéstől, fordítsák minden idejüket és energiájukat a testület tagjainak nemzetiszocialista nevelésére.

A szabadságolásról visszatért SA létszámát nagymértékben csökkentették, a barnaingesek fontosabb feladatait áadták az immár önállósított és egyedül Himmler parancsnoksága alá tartozó SS-nek. Ettől az időtől kezdve az SA valóban nem volt más, mint a hitleri koncepciónak megfelelő rendezőgárda és propagandaszervezet.

8. A monopolizáció szerepe a fasiszta diktatúra létrejöttében és belső harcaiban

Mindeddig főleg azokat az eseményeket ismertettük, amelyek – Marx kifejezésével szólva – „a politika felhőrégióiban” játszódtak le; keveset szóltunk az igazi és leglényegesebb mozgatórugóról, a náci párt vetélkedő frakcióit irányító nagy monopolista csoportok harcáról. A Róhm-ügy valójában nem volt más, mint ennek a harcnak egy mozzanata.

Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a monopolista csoportok között mindenkor erősebbek voltak az összekötő szálak, mint az ellentétek. Tévedés volna tehát azt gondolnunk, hogy a nagybankok köré tömörülő finánciós csoportok zárt és elszigetelt képződményeket alkottak. Nem: egymás elleni harcuk legkiélezettebb szakaszaiban sem szűnt meg közöttük az összefonódás, amely szükségszerű következménye a tőke koncentrációjának és centralizációjának, az érdekszférák kölcsönös egymásba hatolásának. A német monopolista csoportok viszonyát alapvetően az egység jellemezte, és csak másodsorban, alárendelten az ellentét. A csoportokat elválasztó határvonalak fennálltak ugyan, de lépten-nyomon összekuszálódtak, és pontosabb, részletekre kiterjedő megvilágításuk a jövőben elvégzendő kutatások feladata.

*

Az első világháború körüli évtizedekben a kelet-elbai (porosz) junker nagybirtokosokkal szövetséges acél- és bányáipar uralkodott Németország gazdasági életén. Ezt a vezető szerepet a húszas évek második felében és a harmincas évek elején megkérdőjelezte a villamossági ipar, mindenekelőtt pedig a rohamosan fejlődő vegyipar, amely a technika új eredményeire támaszkodva épült ki, és jóval ellenállóbbnak bizonyult a világgazdasági válsággal szemben, mint a hagyományos iparágak. A vegyipar legnagyobb monopóliuma a több nagyüzem koncentrációjából létrejött I. G. Farben volt, a gázkamrák üzemanyagának leendő szállítója; a villamossági iparé az Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG) és a Siemens & Halske. Ezeknek az óriás trösztöknek az érdekeit képviselte politikai síkon Brüning kancellár, majd a rövid életű Schleicher-kormány, amelynek feje az elsők között ismerte fel a vegyipar jelentőségét a korszerű hadviselésben. Az úgynevezett új ipar törekvései azonban beleütköztek a konzervatív csoportok, főleg a porosz junkerek és a Ruhr-vidéki iparmágnások érdekeibe. A két csoport küzdelme a mögöttük álló nagybankok, a Deutsche Bank és a Dresdner Bank harcában csúcsosodott ki.

A Dresdner Bank és a Deutsche Bank (1929-től teljes nevén Deutsche Bank und Disconto-Gesellschaft) az öt legnagyobb berlini bank közé tartozott. Elkeseredett harcuk, amely az 1931. évi nyári bankösszeomlások nyomán különösen kiéleződött, többek között az amerikai finánciósokhoz fűződő kapcsolataikra vezethető vissza.

Ez a megállapítás első pillantásra talán meglepőnek tűnhet, hiszen nem volt olyan német nagybank vagy jelentős ipari vállalkozás, amely ne épített volna ki kapcsolatokat az Egyesült Államok finánciósokkéjével. De figyelembe kell vennünk e kapcsolatokat különbözőségét. A Dresdner Bank például 1905-ben olyan szerződést kötött a Morgan & Co. bankházzal, amelynek értelmében Morganék német „levelezőbankjává” (Korrespondenzbank) és legfontosabb németországi támaszpontjává vált.

Az amerikai bankrendszerben a „levelező” pénzügyintézetek ugyanazt a funkciót töltik be, mint a kapitalista Európában a vezető bankok fiókjai. Az 1905-ös szerződéssel tehát a Dresdner Bank lényegében azt vállalta, hogy Morganék érdekeit érvényesíti Németországban. Ez a szerepkör az első világháború előtt még nem jelentett feltétlen függőséget az amerikai pénzcsoporttól, de a háború után, amikor Morganék világhatalmi fináncimpériummá fejlődtek, a német bankház semmiképpen sem lehetett már

egyenrangú üzletfele az amerikaiak. Közvetítővé, ügynökséggé süllyedt. Tegyük hozzá, hogy a Dresdner Banknak ez a nagyfokú alárendeltsége a külvilág számára alig volt észrevehető. Az az ember ugyanis, aki Morganék megbízottjaként kulcspozíciót töltött be a német bankház irányításában, gondosan álcázta küldetését, és hivatalosan már az első világháború idején megszakított minden kapcsolatot a Dresdner Bankkal, amelynek addig igazgatója volt. A szóban forgó személyiséget Hjalmar Schachtnak hívták.

Családi viszonyai következtében Schacht félig-meddig amerikaiak számított. Apja 1864-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, amerikai állampolgárságot szerzett, de aztán visszatért Németországba. Schacht fivérei az Egyesült Államokban születtek, és számos rokona élt ott. Ő maga 1903-ban kezdte meg tevékenységét a Dresdner Banknál osztályvezetőként; nagy része volt a Morganékkal 1905-ben kötött szerződés létrehozásában, és ettől az időtől szoros személyes és üzleti érintkezésben állt John Pierpont Morgannal.

1923 novemberében, amikor a márka stabilizálása céljából szükség volt az amerikai tőke segítségére, a kormány pénzügyi biztossá nevezte ki Schachtot; ő pedig minden ellenállást leküzdve gondoskodott róla, hogy a stabilizálás eredményeképpen az amerikai tőkések fontos hadállásokra tegyenek szert a német imperializmus központjában, a Ruhrvidéki nehéziparban.

A stabilizálás nyomán, 1924 és 1930 között, nem kevesebb mint 63 milliárd márkát fektettek a német iparba; ebből több mint 30 milliárd külföldi kölcsönök formájában került az országba, főként Amerikából. A kölcsönök Németország pénzügyi leigázására irányultak, és a Morgan-tőke bőségesen kiaknázza a hitelezői helyzetéből származó előnyöket. A Reichsbank feletti ellenőrzés jogát a birodalmi kormány kénytelen volt átengedni Parker Gilbertnek, a Morgan-tröszt képviselőjének, Schachtot pedig kinevezte a Reichsbank elnökévé.

Schacht elnöki tisztsége megerősítette a németországi Morgan-ügynökségek, mindenekelőtt a Dresdner Bank és a Darmstädter und Nationalbank – röviden: Danat-Bank – pozícióit. E két bank bizonyos munkamegosztással dolgozott. A Dresdner Bank távol maradt a kockázatos és túlságosan spekulációs jellegű üzletektől, a Danat-Bank viszont habozás nélkül megragadott bármely kínálkozó lehetőséget, hogy hitelek közvetítésével behatoljon más nagybankok érdekszférájába. A hitelek, amelyek többnyire beruházások finanszírozását szolgálták, a bank saját tőkéjének több mint hússzorosára rúgtak, és külföldi forrásból származtak, rendszerint rövid lejáratú kölcsönök formájában. Ez a könnyelmű, de az amerikai tőke érdekeivel jól összehangolt hitelpolitika a gazdasági válság idején a Danat-Bank összeomlásához vezetett.

A német monopolburzsoázia említett körei mindenekelőtt Németország újrafelfegyverzésére törekedtek, hogy előkészítsék Lengyelország lerohanását és a Szovjetunió elleni kereszteshadjáratot, Nyugat-Európában pedig Franciaország visszaszorítását. A német nehézipar az első világháborúban fontos szén-, vas- és acélbázisokat veszített el Felső-Sziléziában, Lotaringiában és Luxemburgban, amely 1918-ig a német vámterülethez tartozott. Albert Norden már idézett művének idevágó számadatai napnál világosabban feltárják előttünk Schachték külpolitikai koncepciójának indítékait. „Az első világháború előtt a német kohók körülbelül 70 százalékban hazai ércet dolgoztak fel, amelynek nagy része a lotaringiai ércvidékről származott. Most azonban a német kohók vasércellátását háromnegyed részben külföldi behozatalból kellett fedezni. A vasérc mellett a fémgyártásnak nagy mennyiségű ónra is szüksége van. Azelőtt ezt a német felsősziléziai ónbányákból szerezték be. Mióta az ónbányák az újonnan alakult Lengyelországhoz tartoztak, Németország teljes behozatali függésbe került ón tekintetében.”

A Szovjetunió elleni kereszteshadjárat az egész tőkés világ közös vágyálma volt, és a német pénzmágnások e téren jó ideig a világimperializmus osztatlan támogatására számíthattak. Ami a lengyeleket illeti, Varsót szoros szövetségi kötelékek fűzték Párizshoz, és ez a tény újabb oka volt a nehézipari körök franciaellenes orientációjának.

Ehhez az orientációhoz nyújtott tevékeny segítséget a Morgan-csoport, amely igyekezett meggyőztetni a francia monopolista burzsoázia behatolását a Ruhr-vidéki nehéziparba, és erélyesen fellépett Párizsnak Németországgal szembeni követeléseivel szemben.

A francia törekvéseknek amerikai erővel való ellensúlyozását egyöntetűen helyeselte az egész német monopolista burzsoázia, hiszen Franciaország visszaszorítása nélkül korlátokba ütközött volna a német imperializmus cselekvési szabadsága. Azt azonban, hogy a francia veszély elhárítása fejében megszilárduljon az amerikai uralom, élesen elleneztek a német fináncitőke számottevő csoportjai, elsősorban azok, amelyek a Deutsche Bank körül tömörültek. Ez a bankház fogta össze az I. G. Farbent, a Siemenst, valamint a Ruhr-vidéki nehézipar köréből az úgynevezett „pángermán” csoportnak azt a részét, amelyből többen, mint például a Kirdorf-féle Gelsenkirchener Bergwerks-AG., a Mannesmann-, a Hoesch-, a Haniel- és a Klöckner-konzern, a Vereinigte Stahlwerke keretében egyesültek. A „pángermánok” nem pusztán Németország nagyhatalmi helyzetét kívánták feltámasztani, hanem vezető szerepre törektek a világimperializmus rendszerében, és céljaik elérésére alkalmasabbnak tartották a lavírozást, mint a végleges és egyoldalú elkötelezettséget.

A német monopolista burzsoáziának a Deutsche Bankhoz kapcsolódó rétege tisztában volt vele, hogy a világimperializmusnak szüksége van Németországra a Szovjetunió ellen; nem hagyott tehát kétséget szovjetellenes álláspontja felől, de óvakodott bármely egyezménytől, amely Németországot idő előtt háborúba sodorná a Szovjetunióval, és a nyugati hatalmak eszközének szerepére kárhozná, sőt állandóan nyitva hagyta a szovjetországgal kötendő megállapodások lehetőségét, hogy így csikarjon ki engedményeket a Nyugattól. A Deutsche Bank fináncitőkései azt is számításba vették, hogy a német világuralmi terveket keresztezi a versailles-i szerződés, Franciaország katonai fölénye, a francia nagytőke törekvése a Ruhr-vidéki szénbányák és kohóművek megszerzésére, és a veszélyt Németország nem háríthatja el másképpen, mint az angolszász hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok segítségével; de úgy vélekedtek, hogy stratégiaiilag az USA gazdasági ereje veszélyesebb Franciaország katonai erejénél, és ellensúlyozásának egyetlen módja az együttműködés rövid távon Franciaországgal, hosszú távon Angliával. Az amerikai konkurencia ellen latba kell vetni egész Európa német vezetés alatt megszervezendő gazdasági potenciálját, első lépésként pedig tető alá kell hozni Németország megállapodását a francia és az angol kormánnyal.

Európa „újrendezésének” a német-francia megegyezésen alapuló tervét Hugo Stinnes kezdeményezte 1922-ben. Ám megegyezés helyett növekedtek az ellentétek, többek között az amerikai imperialisták munkálkodása nyomán, akik azonnal felismerték, hogy Stinnes terve ellenük irányul. Franciaország 1923-ban megszállta a Ruhr-vidéket, és ezzel megkezdődött az összeütközések sorozata, az úgynevezett Ruhr-háború. A harcok mindkét felet gazdasági csődbe kergették, és kiszolgáltatottá tették a nevető harmadiknak, a „segítőkézt” Amerikának.

A német gazdaságot felőrlő Ruhr-háború főként a nehézipart vitte az összeomlás szélére, miközben a végtelenségig fokozta a Ruhr-vidéki monopóliumok konkurenciaharcát. Ilyen körülmények között az amerikai tőkének, élén a Morgan-tröszttel, sikerült betörnie a Ruhr-vidékre. A Ruhr-vidéki iparmágnások közül sokan csak az amerikai tőke hathatós segítségével kerülhették el a csődöt, például Thyssen vagy a Stinnes-örökösök.

A Krupp-céget is csak a dollárkölcson mentette meg az összeomlástól. A Krupp-ház amerikai összeköttetései nagy múltra tekintenek vissza. A Krupp Művek egyedüli tulajdonosa, Bertha Krupp, 1906-ban házasságra lépett egy német-amerikai kereskedőcsaládból származó, nemesi rangra emelt porosz diplomatával, Gustav von Bohlen und Halbachkal. Ez az újszülött Krupp az 1930-as évek elején interjút adott Knickerbocker amerikai újságírónak, és dicsekedve jelentette ki, hogy a Krupp-céget sok kötelék fűzi az Egyesült Államokhoz. „Azt hiszem, – amerikai szemmel is meg tudom ítélni a dolgokat, mert amerikai vér folyik ereimben – jelentette ki. – Anyai nagyapám, Bohlen tábornok, az északi csapatok oldalán harcolt a polgárháborúban. A rappahanocki

ütközetben esett el, és Philadelphiában nyugszik, ahol ma is élnek rokonaim. Azonkívül három évig a washingtoni német nagykövetségen dolgoztam."

Az amerikai tőke behatolása tehát két táborra osztotta a Ruhr-vidéki német nehézipart. Az egyik, a „pángermánok” tábor, azt vallotta, hogy a külföldi tőke erős beáramlása nem egészséges, meg kell keresni az eszközöket az amerikai tőke visszaszorítására. A másik, amelyet „amerikai csoportnak” vagy még inkább „Morgan-csoportnak” nevezhetünk, érdekelt volt az amerikai behatolás folytatásában, mert csak erre tudott támaszkodni a hazai konkurenciával szemben. Ehhez a körhöz tartozott Thyssen is.

A vegyi és a villamossági ipar kivédte ugyan az amerikai tőke első rohamát, de a világgazdasági válság éveiben előretörő második hullám már a villamossági ipart is megosztotta. Az AEG Thyssen útjára lépett, és függő helyzetbe került a Morgan-trösztől, amelynek az első világháború előtt még egyenrangú partnere volt: 1929-ben ugyanis az alaptőkéje 25 százalékának megfelelő, 100 millió márka névértékű részvényt engedett át 200 millió márkáért a Morgan-érdekeltséghez tartozó amerikai General Electric Companynek, és így módon felemelte alaptőkéjét, hogy megszilárdítsa helyzetét a konkurenciaharcban, főleg a Siemens ellen. Ez a jövedelmező üzlet öt felügyelő bizottsági tagságot hozott a General Electricnek; az egyiket Owen D. Young, a későbbi hírhedt Young-terv szerzője töltötte be. Az amerikanizálás következtében a Berliner Handelsgesellschaftnak, az AEG régebbi házibankjának képviselője távozott az AEG felügyelő bizottságának éléről, és az elnöki tisztséget a Dresdner Bank felügyelő bizottságának elnöke vette át.

A legnagyobb német ipari vállalkozások közül egyedül a Siemens és az I. G. Farben tanúsított ellenállást a válság éveiben az amerikai behatolással szemben. Ez azonban nem azt jelenti, mintha a két óriás konszern mellőzte volna az amerikai kapcsolatokat. Említettük már, hogy a Siemens – akárcsak a mögötte álló Deutsche Bank – amerikai kölcsönöket vett fel; és az is jól ismert tény, hogy egyetlen német monopólium sem kötött olyan sokrétű megállapodásokat az Egyesült Államok finánciókés csoportjaival, mint az I. G. Farben. A Standard Oilal aláírt szerződése világméreteken osztotta fel az érdekszférákat a német és az amerikai konszern között: a Standard Oil kapta a műbenzin és az olaj világmonopóliumát, az I. G. Farben a különböző vegyipari cikkekét.

Fölösleges lenne tovább időznünk az I. G. Farben és az amerikai finánciókés együttműködésének bemutatásánál. A mi szempontunkból lényegesebb, hogy az elmondottak ellenére az I. G. Farben stratégiája elsősorban mégis az amerikai konkurencia ellen irányult. Ez az óriásmonopólium arra törekedett, hogy egész Európát megszervezze a veszedelmes tengerentúli vetélytársak ellen, sőt Japán bevonásával „bekerítse” az amerikai vegyipart. Céljai érdekében kísérletet tett Stinnes egykori tervének megvalósítására, tehát arra, hogy német vezetéssel és német-francia központtal kontinentális blokkot létesítsen az Egyesült Államok ellen. Ennek a blokknak a magját alkották volna a német és a francia vegyipari konszernek a kátrányfesték és a nitrogén előállítás terén kötött megállapodásai.

Az I. G. Farben Angliában is szövetségeseket keresett a tervezett blokk megteremtéséhez. Tárgyalásokat folytatott Deterding angol olajkirállyal, a Shell-konszern elnökével, aki a Rockefeller-féle Standard Oil legszármotévőbb versenytársa volt; éles konkurenciaharc után 1932-ben sikerült megállapodnia az Imperial Chemical Industries (ICI) nevű angol vegyipari trösztrel; ezenkívül még sok más úton-módon igyekezett bekapcsolni az angol finánciókét az USA elleni európai tömörülésbe.

Az I. G. Farben, a Siemensszel és a „pángermán” nehéziparral együtt, a Deutsche Bank-családhoz tartozott. Oscar Schlitter, a Deutsche Bank felügyelő bizottságának elnöke, részt vett az I. G. Farben felügyelő bizottságában; Hermann Schmitz viszont, az I. G. Farben elnöke, tagja volt a Deutsche Bank felügyelő bizottságának. Ez a bank egyesítette mindazokat a német monopóliumokat, amelyek az I. G. Farbenhez hasonlóan a leghatározottabban elleneztek a német tőke alárendelését a külföldinek, különösen az amerikaiaknak, és célul tűzték ki, hogy Németország megszerezze a világhatalmat, illetve

kezdeti lépésként az európai hegemoniát.

A Deutsche Bankhoz kapcsolódó vegyi és villamossági ipar éppúgy szorgalmazta Németország újrafelfegyverzését, mint a Ruhr-vidéki nehéziparnak a Dresdner Bankkal összefonódott, szélsőségesen konzervatív szárnya, de egészen más elképzelések alapján. Az „új ipar” saját termékeire akarta alapozni a fegyverkezést, összekötve jól felfogott magánérdekeit a korszerű hadviselés követelményeivel. Az volt a célja, hogy a leghatékonyabb gazdasági, politikai és katonai ütőerő kialakítása érdekében állammonopolista útra terelje a német imperializmust, és megszabadítsa a fölösleges tehertelektől, például az életképtelen junker nagybirtokoknak nyújtott állami szubvenciótól, amely gyengíti a német finánctóke versenyképességét a külföldi, főleg az amerikai imperializmus elleni harcában. Az állammonopolista út több szempontból is előnyösnek ígérkezett. A tömegek előtt úgy tűntethették fel, mintha összhangban volna antimonopolista követeléseikkel, tehát alkalmas arra, hogy tömegbázist teremtsen az eljövendő rablóhadjáratok, mindenekelőtt a Szovjetunió elleni háború számára. Továbbá: olyan erőkoncentrációra adott lehetőséget, amely kedvező feltételeket biztosíthatott a német vezetés alatt álló kontinentális blokk létrehozásához, és előkészíthette a leszámolást az USA-imperializmussal, megteremtve a feltételeket a német világhegemoniáért folytatandó második világháborúhoz.

Ezeket a célkitűzéseket foglalta össze az I. G. Farben úgynevezett maximális programja az alábbi, bel- és külpolitikai vonatkozású pontokban:

1. A Dresdner Bank végleges államosítása;
2. a Vereinigte Stahlwerke teljes államosítása;
3. gazdasági és katonai szövetség Franciaországgal; a két ország vegyi és kálikonszernjeinek együttműködése; a francia nehézipar részesedik a Ruhr-vidéki államosított hadfelszerelési iparban, a német nehézipar viszont részt vesz a lotaringiai ércbányák kiaknázásában;
4. a szanálásra képtelen junkerbirtokok felosztása és szétparcellázása nagyparaszti birtokokká ;
5. a szakszervezeteket nem kell szétzúzni, hanem át kell szervezni állami szakszervezetekké; a munkaviszony kollektív szerződések útján történő szabályozása helyett be kell vezetni a bér- és munkafeltételek állami rögzítését az államosított szakszervezetek közreműködésével.

Ez a program természetesen nemcsak a junkerekből váltott ki dühödt ellenállást, hanem valamennyi nehézipari csoportból is, a „pángermánokét” sem kivéve. A vegyi és a villamossági ipar különérdekei nem fejeződhetek ki másképp, mint a felsorolt pontokban, de természetüknél fogva összeütköztek a nehézipar mindkét szárnyának közös érdekeivel, megosztották a Deutsche Bank-család tagjait, később pedig közrejátszottak abban, hogy a hatalmi harcot az „amerikai csoport” a maga javára dönthette el, jóllehet kevesebb tőkével rendelkezett, és politikai súlya is hosszú évekig elmaradt az „új iparé” mögött.

A Deutsche Bank „radikális” elemei Otto Wolff nagyiparos, a „mérsékeltek” Emil Georg von Stauss bankelnök körül csoportosultak; egyetértésük a monopoltóke uralmának általános kérdéseire szorítkozott, a részletekre már nem terjedt ki. A Dresdner Bank maga sem alkotott egységes tömböt. Politikáját nagyjából három frakció határozta meg. Az első a már említett „amerikai csoport”, amely Schacht és Thyssen köré tömörült. A második frakció abban bízott, hogy Németország gazdasági függetlenségének veszélyeztetése nélkül felhasználhatja az amerikai tőkét a német hegemonia kivívására, és idővel eredményesen veheti fel a harcot az amerikai konkurrencia ellen. Céljait tekintve ez a csoport tulajdonképpen közelebb állt a Deutsche Bank-családhoz, mint Schachtékhoz. Végül a harmadik frakció, a „trójai faló”, a Deutsche Bank nyílt és álcázott küldötteiből állt. A Dresdner Bank vezetésében ezek a csoportok váltogatták egymást, kétségtelen azonban, hogy a döntő szót az „amerikaiak” mondták ki. Az ő alapállásukat jól illusztrálja Thyssen magatartása a háború idején. Ez a jellegzetes

fináncoligarcha, Hitler egyik legfőbb pénzügyi támasza, azonnal elhagyta Németországot, amikor társai és vetélytársai megengedték Hitlernek, hogy ne a Szovjetunió, hanem az Amerikai Egyesült Államokkal baráti viszonyban levő nyugati hatalmak ellen indítsa meg a második világháborút; de nyomban hazatért, mielőtt a náci hadsereg átlépte a szovjet határt, tehát a Führer beváltotta ígéretét, amelyért Thyssen oly gavalléros anyagi segítségben részesítette. Igaz, hogy hazatérését úgy tüntették fel, mintha Thyssent a kollaboráns francia Pétain-kormányzat letartóztatta és kiadta volna Németországnak; tény azonban, hogy e kiváló férfiúnak egyetlen hajaszála sem görbült meg, és kényelmes házi őrizetben élte át a háborút, noha külföldi tartózkodása alatt megjelentette „I paid Hitler” (Hitlert pénzeltem) címen írt könyvét, amelyért más földi halandót legalábbis koncentrációs táborba hurcoltak volna.

*

A monopóliumok nemcsak pénzügyi támogatással biztosítják ellenőrzésüket az érdekeiket képviselő pártok és más politikai intézmények felett. A miniszteri székekbe és a fontos pártfunkciókba éppúgy igyekeznek beültetni az embereiket, mint az igazgatótanácsokba és a felügyelő bizottságokba. Ahol parlamentáris viszonyok uralkodnak, ott a politikai kulcspozíciókért folytatott harc a pártok közötti küzdelem formáját ölti; ahol totalitárius fasiszta diktatúra van, vagy legalábbis számítani lehet rá, hogy rövidesen megvalósul, ott ez a harc a fasiszta párton belül zajlik le. A monopoltőke sohasem bízta a hatalmat olyan pártra, amelyet nem közvetlenül irányít, a vezető funkciókat betöltő saját megbízottain keresztül. A nemzetiszocialista párt, különösen az 1930-as szeptemberi választásokon aratott nagy győzelem után, joggal számított a hatalom esélyesének. Ezért az uralkodó osztályok összes rétegei, a junkereket is beleértve, egyre hevesebb küzdelmet vívtak egymással az NSDAP feletti uralomért, a pártbeli kulcspozíciók meghódításáért. A náci párt belső harcai, vezetőinek egymás elleni sakkhúzásai ezt a vetélkedést tükrözték.

Nem könnyű megállapítani, hogy a finánctőke különböző csoportjai milyen személyi szálakon keresztül mozgatták fasiszta politikai érdekképviselőiket. Göring esete, akinek Schachthoz és Thyssenhez fűződő kapcsolatai közismertek voltak, a ritka kivételek közé tartozott. A monopóliumok urai rendszerint gondosan álcázták a náci pártban tevékenykedő megbízottaikat, részint azért, hogy leplezzék a tömegek előtt a párt monopoltőkés jellegét, részint pedig azért, hogy félrevezessék monopolista ellenfeleiket. Csak a náci vezetők életrajzában tüzetes vizsgálata deríthet fényt az NSDAP és a finánctőkés csoportok személyi összefüggéseire.

Ma is van olyan felfogás, hogy az I. G. Farben „nem sietett a nácik támogatásával”, és körülbelül 1930-ig „meglehetősen tartózkodóan viselkedett Hitlerrel szemben”. Sokkal valószínűbbnek látszik azonban az a feltevés, hogy az I. G. Farben nagyon korán, már jóval 1930 előtt kiépítette ügynöki hálózatát a náci pártban. Ez a feltevés cáfolhatatlanná válik, mielőtt meggondoljuk, hogy a hitlerista vezetőknek egy számottevő rétege milyen rafinált szociális demagógiával lépett fel a nehézipar államosítása mellett és a junker privilégiumok ellen, lépten-nyomon kidomborította a náci párt „szocialista” jellegét, kapcsolatokat keresett a szociáldemokratákkal és a szakszervezetekkel, külpolitikailag pedig a francia szövetséget pártfogolta – röviden: az I. G. Farben maximális programjának gyakorlati érvényesítésén munkálkodott.

Ezt a politikát hirdették az NSDAP-ben a Strasser fivérek. Róluk már megemlékeztünk; most csak azzal óhajtjuk kiegészíteni az elmondottakat, hogy Otto, az ifjabbik testvér, 1923-ban jogtanácsosi állást vállalt a Hünlich-Winkelhausen Szeszárugyárban, amelynek igazgatótanácsai tagjai közt ott találjuk az I. G. Farben érdekeltségéhez tartozó Schering-konzernnek – Gregor Strasser majdani cégének – vezérigazgatóját is.

Gregor Strasser a Deutsche Bank és az I. G. Farben legfontosabb embere volt a náci pártban. Közvetlenül utána következett Ernst Röhm. A barnaingesek vezére szoros

összeköttetésben állt Schleicher tábornokkal, az I. G. Farben maximális programjának katonai és politikai zászlóvivőjével.

Röhm és Schleicher között mind katonai, mind politikai téren egyetértés alakult ki. Mindketten szükségesnek tartották az együttműködést a reformista szakszervezetekkel és a szociáldemokrata vezetés alatt álló Reichsbannerrel. Ennek érdekében Röhm 1932. április 2-án találkozott egykori tisztársával, Mayr századossal, a Reichsbanner parancsnokával, és tárgyalást folytatott vele a kommunistaellenes egységfront létrehozásáról. A találkozót Schleicher kezdeményezte, aki az előző napon hosszabb megbeszélést tartott Röhmrel.

Schleicherhez hasonlóan Röhm is megkísérelte, hogy szövetségesnek nyerje meg Franciaországot és Angliát a Szovjetunió ellen. Egy Bell nevű közvetítő útján (aki Deterding olaj király Röhmnél akkreditált „nagykövete” volt) tárgyalásokat kezdett a leszerelési konferencián részt vevő francia és angol tisztekkel. Az antanttiszték kedvezően fogadták Röhm milíciaterveit, amelyek – Schleicher jóváhagyásával – arra irányultak, hogy megtörjék a porosz nemesség katonai egyeduralmát. Mindent összevéve, Röhm ugyanaz volt Schleicher számára katonai vonalon, mint Gregor Strasser a politika területén: a legalkalmasabb partner az I. G. Farben maximális programjának végrehajtásához.

Röhm monopolizációs kapcsolatait nemcsak Schleicher közvetítette. Az SA vezére közvetlen utat is talált társadalmi megbízóihoz. 1933-ban a náci párt nevében egyezményt írt alá Deterdinggel: az olajkirály kötelezettséget vállalt, hogy hozzájárul az SA finanszírozásához annak az ígéretnek a fejében, hogy a nemzetiszocialista párt hatalomra jutása után Németország tőle fogja vásárolni az olajat.

Ennél is fontosabb volt Röhmnek az I. G. Farbennel létesített közvetlen kapcsolata, amelyet Heinrich Gatineau, a vegyi konszern gazdaságpolitikai osztályának vezetője kezdeményezett. A két fél megállapodása értelmében az I. G. Farben vállalta, hogy 1931-ben körülbelül 200 000-250 000 márka pénzbeli támogatást nyújt az SA-nak. 1933 tavaszán a konszern újabb felajánlást tett: eszerint „a német gazdaság Adolf Hitler-adományán” kívül – amely 12 millió márkát hozott a náci párt konyhájára, és szintén a konszern javaslata nyomán gyűlt össze – további jelentős összegeket fog átutalni az SA-nak. A felajánlás 1933-1934 telén realizálódott, amikor a barnainges testület 300 000 márkát zsebelt be. Az I. G. Farben tehát hatalmas összegeket ruházott be az SA-ba, és minden más monopolista egyesülésnél nagyobb erőfeszítést tett a több milliós párhadsereg megteremtése és fenntartása érdekében; ezzel pedig, minthogy közvetlenül is irányítani akarta az SA gazdaságpolitikáját, megvásárolta magának a jogot, hogy Gatineau-t gazdasági tanácsadóként delegálja az SA vezérkarába.

Strasser és Röhm mellett más bizalmi emberei is voltak az I. G. Farbennak a náci pártban: például Walther Darré, a párt agrárszakembere; Fritz Reinhardt, a régi bajor fasiszta, aki 1933 áprilisától pénzügyi államtitkárként működött; vagy a Strasser-szárnyhoz tartozó Wilhelm Frick, aki a hatalom megragadása után a belügyminiszteri tisztséget töltötte be.

Ne gondoljuk azonban, hogy a Strasser-szárny homogén csoport lett volna. Nem, ugyanaz jellemezte, mint az egész nemzetiszocialista pártot, amely Konrad Heiden szerint „sohasem volt egységes, mindig irigységtől és törtetéstől fűtött forró katlan volt, ahol mindenki harcolt mindenki ellen”. Éppoly kevésbé szabad azt gondolnunk, hogy ennek a csoportosulásnak minden tagja az I. G. Farbent képviselte. Ami összekötötte őket, az csupán annyi volt, hogy Strasserban látták a párt tulajdonképpeni fejét, és többé-kevésbé egyetértettek ennek a született demagógnak a politikai irányvonalával. Ez a részleges egyetértés nem vetett véget az ellenségeskedésnek a csoport tagjai között, és még azt sem jelentette, hogy Strasser feltétlenül számíthatott a „híveire”.

Az amerikai orientációjú német finánciókészek szintén igényt tartottak arra, hogy a náci párt irányvonalának meghatározásában övék legyen a döntő szó. Schacht 1930 óta egyrészt újra meg újra kinyilvánította, hogy készségesen áll gazdasági szakértőként a párt

rendelkezésre, másrészt pedig Thyssennel együtt mindent elkövetett annak megakadályozására, hogy Alfred Hugenberg, a Krupp-konzern vezérigazgatója és a Német Nemzeti Néppárt elnöke, saját pártjának irányítása alá vonja a Hitler-fasisztákat. Mivel Hugenberg tetemes összegek folyósításával igyekezett függő helyzetbe hozni a náciakat a néppárttól, valóságos pénzügyi párviadal indult meg Thyssen és a Krupp-vezér között. 1932. őszén, amikor a novemberi választások alkalmából a Ruhr-vidéki nehézipar határozatot hozott a náci anyagi támogatásának felfüggesztéséről, hogy rákényszerítse őket a Papen-kormányral szemben tanúsított ellenzéki magatartásuk feladására, Thyssen megszegte a tilalmat, és nemcsak a maga pénztárcáját nyitotta ki a hitleristák számára, hanem Ludwig Grauertet, a Ruhr-vidéki munkáltatók szövetségének főtítkárát is rávette, hogy a szövetség alapjából 100 000 márkát adományozzon a horogkereszteseknek választási célokra.

Thyssen – akit később köteleztek ennek az összegnek a visszafizetésére – óriási pénzmennyiséget pumpált a náciakra; adakozó szelleme már-már a csőd szélére sodorta. De fáradozásai nem maradtak eredménytelenek. Sikertült visszaszorítani Hugenbergnek és Emil Kirdorfnak, a német bányabárók korelnökének a náci pártra gyakorolt befolyását (mindkét kitűnőség a „pángermán” csoport vezéralakja volt), és egyre nagyobb szerepet biztosítani a pártban Göring részére, aki a Thyssen-Schacht-csoport bizalmi embereként működött. 1932. január 27-én Thyssen kezdeményezésére tartották meg azt a zártkörű értekezletet Düsseldorfban, ahol Hitler személyesen szólhatott a monopóliumok uraihoz, és a magántulajdon sérthetetlenségét, valamint a nagyarányú újrafelfegyverzés szükségességét hangoztatva, elnyerte osztatlan tetszésüket. Az összejövetelet követően a Führer 4 millió márka támogatást kapott; ennek eredményeképpen a náci párt programjának 1932. évi 7. kiadásából kimaradt a konszernnek, trösztök és szindikátusok államosításának követelése, amelyet a húszas évek horogkeresztes programja még fennn hirdetett. De a fáradhatatlan Thyssen nem érte be ennyivel. Landsbergi kastélyában megbeszélést szervezett, ahol rajta kívül egyfelől Albert Vögler és Ernst Poensgen vett részt a Stahlverein képviselőiben, másfelől Hitler, Göring és Röhm a nemzetiszocialista párt részéről, hogy megtárgyalják egy olyan náci kormány megalakításának lehetőségeit, amelyet a Thyssen-csoport vezetésével a nehézipar „amerikai” szárnya irányítana.

A tervezett megegyezést a Ruhr-vidéki finánciókések fokozódó ellentétei miatt nem sikerült tető alá hozni. A nehézipari hegemonia meghíúsítása végett a vegyipar mesterségesen is élte ezeket az ellentéteket. Az I. G. Farben, amelynek érdekeit súlyosan veszélyeztette volna a bányabárók és acélfejedelmek egységfrontja, egyre inkább arra hajlott, hogy akár saját maximális programjának elodázása árán is szövetségre lépjen a nehézipar „pángermán” csoportjával az „amerikai” csoport ellen. Hugenbergék szintén ezt a szövetséget találták a legmegfelelőbb ellenlépésnek, hogy kivédjék Schacht és Thyssen manővereit.

A helyzetből adódóan az I. G. Farben egyszerre két vasat tartott a tűzben: a Schleicher-Strasser vonalon a maximális program keresztülvitelét szorgalmazta, és ugyanakkor egy minimális program keretében igyekezett akcióegységet teremteni a „pángermánokkal”. A kettős taktika bizonyítékául elegendő lesz két tényre hivatkoznunk. 1932. május 10-én Strasser a birodalmi gyűlésben feltűnést keltő beszédet tartott, amelyben első ízben követelte a kancellári széket Schleicher tábornok, az I. G. Farben maximális programjának szószólója részére; alig néhány nap múlva pedig, május 18-án, megalakult a „Gazdaság Baráti Köre” (Freundeskreis der Wirtschaft), amely a vegyipar együttműködését volt hivatva előmozdítani a maximális programot élesen ellenző „pángermánokkal”.

A „Baráti Kört” Wilhelm Keppler mérnök, a Führer egyik gazdasági tanácsadója alapította a nagyipar legjelentékenyebb vezetőiből. Ebben az illusztris társaságban Albert Vögler – a második világháború idején az acéltermelés legfőbb irányítója – képviselte a Stahlvereint; Kurt von Schröder bankár, leendő SS-tábornok, a Commerz- und Privátbankot; a körhöz tartozott még többek között gróf Gottfried von Bismarck mint

mezőgazdasági szakember és sok más élen járó monopolizátor. Feltűnő, hogy az alapítók névsorában nem találjuk sem az I. G. Farben, sem a Deutsche Bank képviselőjét; ez azonban pusztán látszat, mert az utóbbiak megbízottja maga Wilhelm Keppler volt.

Keppler hovatartozását pályafutása igazolja. Karrierjének grafikonja mindig az I. G. Farben előretörésekor emelkedett, és megfordítva. 1932-ben, amikor a vegyipari konszerné volt a túlsúly, Kepplert kinevezték Hitler gazdasági tanácsadójává. Gregor Strasser bukása után át kellett adnia ezt a funkciót vetélytársának, Otto Wagenernek. 1933 júniusában, az I. G. Farben újabb előnyomulása idején, Keppler kiszorította Wagener, ismét elfoglalta régi posztját, és nemcsak a párt valamennyi gazdaságpolitikai szervének irányítását vette kézbe, hanem ő lett a birodalmi kancellária gazdasági főmegbízottja is. Egyébként mindig Schacht ellenfele volt, és 1934. június 30-a után Föderrel együtt heves ellenállást tanúsított Schacht birodalmi gazdasági miniszterré való kinevezésével szemben.

A „Baráti Kör” tulajdonképpen Kurt von Schröder, a kölni J. H. Stein-bankház feje irányította. A bank jó kapcsolatokat épített ki a monopolista burzsoázia mindkét szárnyával, külföldön pedig az angol finánciókéval és az amerikai Rockefeller-csoporttal. Schröder tehát közvetítőként léphetett fel mind a hazai monopolisták, mind a német és a külföldi tőke között.

Közvetítői szerepe alkalmassá tette Schrödert arra, hogy az I. G. Farben rá és társaira támaszkodjék minimális programjának keresztülvitelében, miközben Schleicher, Strasser és Röhm a maximális program előkészítéséhez és végrehajtásához tűntek megfelelőnek, így folyt a kettős játék, amely természetesen a horogkeresztesek fegyveres alakulataira is kiterjedt. A maximális program fő támasza az SA volt, a minimális programé az SS. Fritz Kranefuss, Keppler rokona és segítőtársa a „Baráti Kör” megalakításában, Himmler segédtisztjeként tevékenykedett; Schröder közismerten az SS leghívebb támogatói közé tartozott. A Schröder-bankház úgyszólván az SS házibankjának tekinthető: 1934-1935-től itt vezették azt az „S” jelzésű titkos folyószámlát, amelyre az immár „Himmler Baráti Kör” néven működő társaság tagjai rendszeresen fizették be adományait az SS „különleges feladatainak” finanszírozása céljából.

Az SS mögött felsorakozó monopolista erők jellegét Himmler néhány életrajzi adata is megvilágítja. 1932-ben, amikor az I. G. Farben elsősorban az SA-ra számított, Himmler viszonylag alárendelt figura volt, és mindig akkor lépett előtérbe, amikor a Strasser-Röhm-vonal érvényesítése akadályokba ütközött. Még szembevetőbb, hogy Himmler rendszeresen Schachtékkal szemben foglalt állást; továbbá, hogy Bütelfisch, az I. G. Farben érdekeltségébe tartozó Leuna Művek igazgatója, később hivatalosan is csatlakozott a „Himmler Baráti Körhöz”, és a vegyipari konszern képviselőjében ugyanolyan összekötői tisztet töltött be az SS vezére mellett, mint Gattineau Röhm oldalán.

Ez a rövid áttekintés, amely a teljesség igénye nélkül sorolta fel az I. G. Farbennek – illetve a Deutsche Bank elnöke, Emil Georg von Stauss köré tömörülő finánciókés csoportnak – a náci párt vezetőségében tevékenykedő bizalmi embereit, rávilágít arra a tényre, hogy az általánosan elterjedt felfogással ellentétben az „új ipar” sokkal hamarabb figyelt fel a horogkeresztesekre, mint más német monopóliumok, és idejekorán megszervezte jól álcázott pártbeli támaszpontjait, noha – tegyük hozzá – nem kötötte le magát teljesen a náci mellett, amíg a játszma el nem dőlt.

Érdekes körülmény, hogy az I. G. Farben és a Deutsche Bank emberei szinte kivétel nélkül Dél-Németországból, pontosabban Bajorországból származtak, és többnyire ott is fejtették ki működésüket. Bajorok voltak a Strasser fivérek, Röhm, Hess, Frick, Feder, Keppler, Himmler. Az is jellemző, hogy a náci pártvezetőség a hatalom megragadása után sem költözött Berlinbe, hanem Münchenben maradt. Röhm például, amikor 1933-ban tárca nélküli miniszter lett, kijelentette, hogy nem helyezi át a vezérkarát a birodalmi fővárosba, ott csupán miniszteri hivatalt létesít, helyettesének vezetése alatt.

Mi az oka ennek a Münchenhez való ragaszkodásnak?

München régóta a nehézipari-junker-blokk hegemoniája és a „poroszság” előjogai elleni harc központja volt; azonkívül ez a város és általában Bajorország bizonyult a legjobb munkaterületnek a Deutsche Bank számára, amely a Ruhr-vidéki nehézipar és a kelet-elbai kurtanemesek (Krautjunker) elleni akcióiban a bajor partikularizmusra támaszkodott.

A müncheni náci pártvezetőség Strasser-szárnya különösen kitűnt poroszellenességével. Az 1925-ös Strasser-féle program Poroszország felosztását követelte. Ezt a követelést ismétli meg Otto Strasser „Hitler und ich” című könyvében, ahol azt írja, hogy „Hitlernek és rendszerének legyőzésével megsemmisülne a poroszság”, elpusztulnának a junkerklíkk gyökerei, megvalósulna a nagybirtokok felosztása és a nehézipar államosítása.

A náci vezetőség Münchenhez való ragaszkodását tehát nemcsak bizonyos hagyományok indokolták, hanem inkább arról volt szó, hogy a Deutsche Bank és elnöke, Stauss, szívesebben látta a pártvezetőséget abban a városban, ahol az ő befolyása a legerősebb és az ellenfélé a leggyengébb.

A „pángermán” nehézipar és a Schacht-Thyssen-féle „amerikai csoport” képviselte a párt vezetőségében számszerűen sokkal kisebb volt, bár igen fontos személyiségekkel büszkélkedhetett, Göringgel az élen.

Göring, az „amerikai csoport” legaktívabb és legerélyesebb ügyvivője a náci pártban, nem azért szövetkezett Thyssenékkal, mintha elvileg egyetértett volna elképzeléseikkel. Nem: éppoly kevésbé akarta alárendelni a német ipart az amerikaiak, mint vetélytársai, Strasser és Röhm. Pusztán abból a megfontolásból szegődött az „amerikaiak” zsoldjába, mert ezt az utat találta a legalkalmasabbnak arra, hogy győztesen kerüljön ki a párt és az állam vezetéséért folytatott pozícióharcokból. Thyssen és Schacht viszont azért szemelték ki Göringet saját célkitűzéseik eszközéül, mert a volt repülőtiszt – gúnynevéen „a dagadt” – brutalitás és gátlástalanság tekintetében felülmúlta Röhmöt és Strassert, sőt magát Hitlert is. Thyssenék politikai céljai tehát megegyeztek Göring személyes céljaival, de nem egyeztek meg politikai törekvéseivel. A két fél szövetségében kezdettől fogva ott lappangott az ellentét, és néhány esztendő múlva nyílt kenyértöréshez vezetett.

Göring sohasem kötelezte el magát teljesen Thyssen és Schacht mellett. 1926-ban, a sörház-puccs kudarc utáni emigrációjából hazatérve, a Deutsche Bankhoz kapcsolódó repülőgépiparban helyezkedett el. Karrierjének felívelésekor, mint porosz miniszterelnök, Thyssenék elgondolásait hajtotta végre, de jó viszonyt tartott a másik oldallal is. Amikor 1933. május 5-én birodalmi repülésügyi miniszteri tárcát kapott, Erhard Milchet nevezte ki államtitkárává: ez a férfiú a Deutsche Bank régi bizalmi embere volt, és igazgatói állást töltött be a Lufthansánál, ahol Emil Georg von Stauss állt a felügyelő bizottság élén. Göring és Stauss együttműködésére újabb alkalom nyílt azzal, hogy a Reichstag „a dagadtat” választotta elnökévé, Staust pedig alelnökké. A következő években, a Luftwaffe megszervezése során, Göring az I. G. Farbennek is egyre bensőségebb összeköttetésbe került, míg végül, mint a négyéves terv végrehajtásának legfőbb irányítója, a vegyipari konszern első számú megbízottjává lett a Hitler-kormányban, és ebben a minőségében már szembekerült Schachtal.

Az elmondottakból úgy tűnik, hogy a húszas évek végén és a harmincas évek elején a Deutsche Bank nagy előnyre tett szert abban a harcban, amelyet a fináncsökés csoportok vívtak egymással a náci párt feletti uralomért. Az erőviszonyok azonban egyáltalán nem voltak szilárdak, és ideiglenes jellegük különösen szembeötlővé vált a világgazdasági válság éveiben, a németországi fasiszta diktatúra előkészítése idején.

Amikor Schleicher tábornok kapta meg a kancellári kinevezést, olyan kormányt akart alakítani, amely haladéktalanul megvalósítja az I. G. Farbennek – illetve a Deutsche Bank Wolff-szárnyának – maximális programját, felszámolja a Reichstagot, államosítja a szakszervezeteket, a fasiszta diktatúrához kapcsolja a szervezett munkásságot. Ezeknek az elképzeléseknek a megvalósítása céljából szánta a kijelölt kancellár Gregor Strassert az alkancellári és a porosz miniszterelnöki székbe, egyúttal pedig tárgyalásokat kezdett

Theodor Leiparttal, a reformista szakszervezeti szövetség (ADGB) elnökével.

Leipart biztosította a tábornokot, hogy a maximális program végrehajtása esetén számíthat a szakszervezetek támogatására. Az *Excelsior* című francia lapnak adott interjújában kijelentette, hogy Schleicher múltjában nincs semmi olyan, ami gátolná az együttműködést; a fő feladat a szociális kérdések megoldása, és a szakszervezeti szövetség ennek érdekében egy pártok feletti proletár egységfront kialakítására törekszik, amely kiáll az új kormány reformjaiért.

Mindezek a fejlemények kiváltották a junkerek, valamint a „pángermán” és az „amerikai” nehézipari csoport közös ellenállását. Schleicher kancellár ellen szabályszerű összeesküvés szövődött. Az erők megoszlását nagyjából a következőképpen vázolhatjuk:

1. A Hugenberg körül csoportosuló „pángermán” nehéziparosok és a német nacionalista junkerek egyetértettek abban, hogy Schleicher nem maradhat kancellár. De ki legyen az utóda? Hitler? Ingadozó jellem; senki sem láthatja előre, hogy ha ő lesz a kancellár, vajon Hugenbergre, Strasserra vagy Göringre fog-e támaszkodni, tehát melyik finánciókés csoport nevében fog cselekedni. A helyzet bonyolultsága következtében a monopolista burzsoázia különböző rétegei számára soha nem volt annyira fontos a kancellárnak és közvetlen munkatársainak a személye, mint éppen most. Strasser alkancellársága például egyértelmű lenne a Stahlverein teljes államosításával; amíg ezt a bajor díjbirkózót csupán egyetlen lépcsőfok választja el a náci párthierarchia csúcsától, a Hugenberg-csoport nem járulhat hozzá Hitler kancellári kinevezéséhez. A csoport legfőbb aduja Hindenburg volt, akinek jóváhagyása nélkül Hitler legális úton nem lehetett kancellár; és a legális úthoz a német monopolista burzsoázia valamennyi frakciója ragaszkodott, mert a hatalom erőszakos úton történő megragadása kiszámíthatatlan tömegreakciót idézhetne elő. Ebből a megfontolásból kiindulva biztosította Schacht már 1930-ban amerikai barátait arról, hogy Németországban minden változás – magyarul: a fasizmus hatalomra jutása – legálisan fog végbemenni.

A Hugenberg-csoport tehát egyelőre ellenezte Hitler kancellárságát. Bizonyíték rá az a tény is, hogy sem Hugenberg, sem Kirdorf neve nem szerepel azon a beadványon, amelyet gyáriparosok és finánciókésék (Schacht, Thyssen, Krupp, Reichardt stb.) intéztek Hindenburghoz 1932 novemberében, Hitlernek követelve a kancellári pozíciót. Nevük még azoknak a személyeknek a listáján sem fordul elő, akiket felkérték a beadvány aláírására. Ezen a listán egyébként a Deutsche Bank-családhoz tartozó más prominens nehézipari gyártulajdonosok nevét is megkérdőjelezték: így például kérdőjelet kapott Silverberg, Reusch, Vögler és Haniel. Egyikük sem írta alá a beadványt, bár néhányan – többek közt Vögler, Reusch és Springorum – kijelentették, hogy tartalmilag nincs ellene kifogásuk. Megtaláljuk viszont az aláírók között a Deutsche Bank közvetítőit: Schröder bárót és Erich Lübbertet.

2. Schleicher és a mögötte álló monopolista körök hajlandók lettek volna Hitlerre ruházni a kancellárságot, ha biztosítékot kapnak arra, hogy a Führer kész megvalósítani a Strasser-féle irányvonalat. Hugenberg és barátai azonban meggyőzték Hindenburgot, hogy ne nevezze ki Hitlert. A birodalmi elnök vonakodását Schleicherék arra használták fel, hogy megértessék a Führerrel: pillanatnyilag nem kaphat vezető funkciót a kormányban. Ha tehát azt akarja, hogy a hatalomban az ő pártja is osztozzék, bele kell egyeznie Strasser alkancellári és porosz miniszterelnöki kinevezésébe.

3. Thyssen és Schacht, valamint megbízottjuk, Göring, Hitler kancellári kinevezése mellett léptek fel. Ők biztatták a Führert, hogy ne fogadjon el semmilyen más megoldást. Hozzá kell tennünk azonban, hogy Göring magatartása, mint sok más esetben, most sem volt egyértelmű. Eugen Ott ezredes szerint, aki Schleicher bizalmasa volt, és abban az időben a nációkkal folytatott tárgyalásokat vezette, Göring 1932. december 1-én felajánlotta, hogy ráveszi Hitlert, mondjon le a kancellári posztra támasztott igényéről. Ellenszolgáltatásul azt kérte Schleichertől, hogy Strasser helyett őt vegye be a kormányba mint porosz belügyminisztert és birodalmi repülésügyi minisztert. Ez a tény is arra vall, hogy Göring minden elvi megfontolás nélkül, egyszerűen saját személyi pozícióját

kívánta megerősíteni Strasserral és Röhmrel szemben.

Ami Hitlert illeti, ő szokásához híven többféle megoldás között ingadozott, és akár a kancellári székről is hajlandó lett volna lemondani. Schachték azonban ismételten arra ösztönözték, hogy magának követelje a kancellárságot. Ezt bizonyítják Schachtnak 1932. augusztus 29-i és november 12-i keltezésű, Hitlerhez intézett levelei.

Az első levélben az alábbiakat olvashatjuk:

„... Az Önök mozgalmát annyira átjárja a szilárd igazság és szükségszerűség, hogy a győzelem egyik vagy másik formája nem maradhat el. Ön a mozgalom fellendülésének időszakában nem engedett a hamis bálványok csábításának. Szilárd meggyőződése, hogy most, amikor átmenetileg védekezésre kényszerült, szintén ellenáll majd a kísértésnek... Ha a jövőben is az marad, aki eddig volt, méltán számíthat sikerre...”

Schacht novemberi levele közvetlenül a választások után íródott, és így hangzott:

„Igen tisztelt Hitler Úr!

Fogadja különleges jókívánságaimat azért a magatartásért, amelyet a választásokat követően tanúsított. Semmi kétségem afelől, hogy a dolgok csak egyféleképpen végződhetnek, nevezetesen az Ön kancellárságával. Úgy tűnik, nem hiábavaló az a kísérletünk, hogy ennek érdekében aláírásokat gyűjtsünk a gazdasági élet különböző területein, még ha tudjuk is, hogy aligha fogjuk megnyerni az egész nehézipart. De hát ez érthető is: azért «nehézipar», hogy nehézkes legyen.

Remélem, a következő napokban és hetekben megszűnnek a propagandamunka apró egyenetlenségei, és nem adnak többé alkalmat az ellenfélnek a felháborodásra. Minél erősebb az Ön pozíciója befelé, annál előkelőbb lehet a harc formája. Minél inkább az Ön szellemében dől el a dolog, annál inkább nélkülözheti a személyeskedő harcmodort.

Tele vagyok reménységgel, hiszen az egész jelenlegi rendszer a biztos pusztulás felé halad.

Német üdvözlettel, tisztelő híve:

dr. Hjalmar Schacht s. k."

Egy héttel e levél megírása után, 1932. november 19-én küldték el beadványukat a finánciókések és gyáripárosok Hindenburghoz. Minthogy a birodalmi elnök nem állt kötélnek, Schacht fokozta erőfeszítéseit, hogy lelket öntsön a párt választási veresége és bomlása miatt öngyilkossági tervekkel foglalkozó Hitlerbe, és megakadályozza Strasser alkancellárságát. Álláspontja világosan kiderül a bremerhaveni *Norddeutsche Zeitung* főszerkesztőjének 1932. november vége felé adott interjújából. A főszerkesztő feltette a kérdést Schachtnak: nem akar-e birodalmi kancellár lenni? A válasz nemleges volt: „Csak egyvalaki van, aki ma birodalmi kancellár lehet, az pedig Adolf Hitler... Annak az embernek, aki ilyen nagy feladatot és felelősséget vállal magára, nem szabad az igénybe vehető módszereket illetően feltételeket szabni... Ha Hitler most nem lesz kancellár, majd az lesz négy hónap múlva, ő tud várni.”

Nem sokkal korábban, 1932. november 11-én, Thyssen is hasonló hangnemben válaszolt Max Schlenkernek, a Langnamverein ügyvezető titkárának, aki a Deutsche Bank-család – közelebbről a „pángermán” nehézipar – egyik jelentős személyisége volt, és levélben kérte Thyssent, hogy bírja rá Hitlert kancellári igényeinek feladására. Íme, Thyssen válasza:

„Igen tisztelt Schlenker Úr!

Tegnap kelt nagybecsű soraival kapcsolatban sajnálattal kell közölnöm, hogy nincs módom az Ön által kért irányban tevékenykedni.

A nemzetiszocializmus csak egy Führert ismer, akinek gondolatvilága a mozgalom alapját alkotja, és aki egyedül hivatott arra, hogy áttörve a kompromisszumokon és akadályokon, megadja Németországnak azt az államformát, amely egyedül képes ellenállni az európai civilizációt fenyegető felfordulásnak és megsemmisülésnek.

Mivel az események túlságosan előrehaladtak, ne ámítsa magát senki a kompromisszum lehetőségével. A nemzetiszocializmus igazi eszméit csak Adolf Hitler tudja tettekre váltani. A legutóbbi választási harc bebizonyította, hogy milyen veszélyeknek van kitéve egy nagy eszmei erővel bíró mozgalom, ha a célok megvitatását a tömegekre bízzák. Véleményem szerint a legnagyobb felelőtlenség egy mozgalmat ilyen veszélyeknek kitenni...

Ha megegyezünk Hitler kancellárságában – és más megoldás az ő hívei számára elfogadhatatlan –, akkor egyéni véleményem szerint meg lehet majd egyezni politikájának céljait illetően. Azt hiszem, e tekintetben csak a gazdasági terület jelent némi nehézséget... "

Különösen jellemző ennek a levélnek az utolsó két mondata, amely szerint lehetségesnek tűnt, hogy Thyssen és Schlenker – illetve a két fináncitőkes csoport – közösen szabja meg Hitler politikai céljait.

Felvetődik a kérdés, hogy miért tartottak ki Thyssenék ilyen csökönyösen Hitler kancellársága mellett. A válasz nem okoz különösebb nehézséget. A monopolista burzsoázia „pángermán” csoportjában bizalmatlanságot keltett Hitler ingatagsága, Thyssen és Schacht viszont éppen ezt a tulajdonságát értékelték. Arra számítottak, hogy ha Hitler az ő segítségükkel lesz kancellár, Göring engedelmes médiumaként fogja érvényesíteni a kormányzatban az „amerikai csoport” érdekeit. A Hitler-Göring kettősfogat biztosítaná, hogy a Dresdner Bank és a Stahlverein ismét teljesen a magántőke irányítása alá kerüljön, szoros kapcsolat jöjjön létre a német és az amerikai imperializmus között, és az Egyesült Államokkal szövetségben előbb-utóbb meginduljon a háború a Szovjetunió ellen.

Schacht és Thyssen terveit elősegítette a német monopolista burzsoázia valamennyi csoportjának egyetértése abban a kérdésben, hogy az imperializmus bel- és külpolitikai céljainak megvalósítása végett hatalomra kell segíteni a náci pártot. A Hugenberg vezette „pángermán” csoport maga sem ellenezte a nemzetiszocialista párt részvételét a kormányban (erre utalnak a Schleicher és Strasser közötti tárgyalások is), csupán Hitler kancellársága ellen tiltakoztak.

1932. november végén úgy látszott, hogy Schleicher fáradozásait siker koronázza, Hitler beleegyezik Gregor Strasser alkancellári kinevezésébe. Az 1932. december elsejére virradó éjszaka Hitler Münchenből Berlinbe indult, hogy személyesen hagyja jóvá az ez irányú megállapodást. Göring azonban, akit megbízói riadóztatták, elébe utazott, és még a vonaton rávette, hogy Berlin helyett Weimarba menjenek; ott Hitler végképp behódolt Göringnek, és egy rögtönzött értekezleten – mint már annyiszor – megváltoztatta véleményét, bejelentette, hogy sem a náci párt, sem Gregor Strasser nem vehet részt a megalakítandó Schleicher-kormányban. Schleicher számára ezzel értelmét veszítette Strasser alkancellársága, hiszen a Führer közreműködése nélkül nem lehetett volna megvalósítani ennek a tervezett lépésnek a legfőbb célját, a nemzetiszocialista párt híveinek felsorakoztatását az új kormány mögé. Mint tudjuk, Strasser feldühödött Hitler kétszínűségén, lemondott valamennyi pártfunkciójáról, és visszavonult a magánéletbe.

Strasser kiválásával az I. G. Farben vereséget szenvedett, de korántsem véglegeset. Egyelőre Schleicher volt a kancellár, a náci pártban továbbra is fontos pozíciókat tartottak birtokukban a Strasser-frakció tagjai, és a Röhm vezetése alatt álló SA éppen ebben az időben vált számszerűen rendkívül erős szervezetté. A maximális program végrehajtásáról azonban le kellett mondani. Thyssen, Schacht és Göring felülkerekedésének veszélye arra késztette a Deutsche Bank két fináncitőkes tömörülését, a Stauss- és a Wolff-szárnyat, hogy sürgősen kompromisszumot kössön egymással, és eltemetve Schleicher államosítási terveit, egységfrontot nyisson az „amerikaiak” ellen. Ezért indultak meg Schleicher háta mögött a titkos kormányalakítási tárgyalások, amelyek során 1933. január 4-én, Kurt von Schröder kölni villájában, Hitler találkozott Papennel.

Lovag Franz von Papen vesztfáliai nemesi család sarja volt, nagybirtokos, a Centrum Párt jobbszárnyának vezéralakja, a *Germania* című pártlap főszerkesztője. Tagja az előkelő Herrenklubnak, a német felső rétegek zártkörű egyesületének. Jó kapcsolatok fűzték Hindenburghoz, a Reichswehr vezető köreihez, és mint katolikus politikai személyiség, a Vatikánban is összeköttetésekkel rendelkezett. Az ipar berkeiben szintén otthonosan mozgott. Házassága révén társulajdonosa lett a Villeroy und Boch Porcelángyárnak, amelynek vezérigazgatója, Luitwin von Boch-Galchau, tagja volt a Deutsche Bank felügyelő bizottságának és a kölni fiók igazgatóságának. Papen jó viszonyt alakított ki mind az I. G. Farbenrel, mind a kohó- és bányáiparral, kitartóan kardoskodott a Centrum Párt és a „pángermánok” szövetsége mellett; az utóbbiakhoz hasonlóan ő is restaurálni kívánta a monarchiát – katolikus pángermánnak nevezték –, de Hugenberg irányzatától eltérően, szívélyes viszonyt létesített a francia nagyiparral. Sokoldalú kapcsolatai folytán rendkívül használhatónak tűnt a monopolista burzsoázia szemében, annál is inkább, mert mérsékelt értelmi képességekkel rendelkezett, és ez alapos okot adott arra a reményre, hogy különösebb ellenállás nélkül hajtja végre mindazt, amit sugalmaznak neki.

Papen fenntartások nélkül védelmezte a tőkés magántulajdon bármely formáját, és esküdött ellensége volt Schleicher államosítási terveinek, amelyek természetesen a nehéziparra és az I. G. Farbenrel szemben álló pénzintézetekre korlátozódtak. A két szélsőjobboldali politikus ellentéte a Papen-kormány bukása után éleződött ki a végsőkig, amikor Schleicher megkezdte tárgyalásait egy olyan kormány létrehozásáról, amely a gazdagparasztság kezére adná a kelet-németországi junkerbirtokokat és folytatná a nehézipar államosítását. Miután a nehézipar vezetői nyíltan szembefordultak Schleicherrel – maga Krupp is, aki jó ideig pártfogolta –, Papen egyrészt közvetítőként lépett fel a Deutsche Bank két szárnya közötti kompromisszum érdekében, másrészt levelet írt Hitlernek, és találkozót kért tőle.

A levél megírására 1932. december 12-én került sor: Strasser már visszavonult, és elhárult az a veszély, hogy a nácik támogatni fogják Schleicher tábornok államosítási terveit. Papen levelében egyetértését hangoztatta Hitler célkitűzéseivel, és javasolta, hogy beszéljék meg személyesen a nácik hatalomátvételének részleteit. Mivel a válasz késett – feltehetően azért, mert a Strasser-irányzat még mindig erős volt, és igyekezett megghiúsítani az ajánlat elfogadását –, a Herrenklub december 16-i bankettjén Papen megtanácskozta Schröder báróval a további teendőket. A találkozót a bankár is feltétlenül szükségesnek tartotta, és valószínűleg ekkor ígérte meg, hogy közbenjár Hitlernél. Tíz nap múlva Keppler kérte fel levélben a bankárt, hogy segítsen eloszlatni Hitler bizalmatlanságát Papennel szemben. Keppler biztosította Schrödert, hogy ő a Führernél mindig Schleicher ellen foglalt állást. Ilyen előzmények után jött létre a találkozó Hitler és Papen között 1933. január 4-én Schröder báró kölni villájában; a Führer Göring, Hess és Himmler kíséretében jelent meg.

A tárgyalások tartalmát részint Schrödernek a háborús főbűnösök nürnbergi perében tett tanúvallomásából ismerjük, részint abból a vallomásából, amelyet az I. G. Farben elleni per folyamán nyújtott be. Schröder utóbbi vallomását Rozanov szovjet történész a következőképpen ismerteti könyvében a müncheni Institut für Zeitgeschichte levéltárában található eredeti okmány alapján:

„A beszélgetés során Papen a monopóliumok nevében kifejtette a leendő Hitler-kormány programját. A program négy fő pontból állt.

1. Fokozni kell a harcot a bolsevizmus ellen. Hitler válaszában kijelentette, hogy a kommunistákat, a szociáldemokratákat és a zsidókat eltávolítják minden vezető pozícióból, és helyreállítják a közélet rendjét.

2. Át kell szervezni az ipart oly módon, hogy új vállalkozói szervezet létesüljön, amely az addigi külön iparági tömörülések helyett minden vállalkozót egyesít, és nagyobb hatásköre lesz, mint korábban bármely hasonló szervezetnek volt.

3. Állami megbízásokkal meg kell indítani a gazdasági konjunktúrát. Ezzel

kapcsolatban Hitler ígéretet tett, hogy a haderő létszámát 100 000-ről 300 000-re emeli, megkezdi az autópályák építését, kormánykölcsonöket nyújt a repülőgép és autóiparnak, valamint a velük összefüggő iparágaknak, útépitési hitelekkel látja el a tartományokat és községeket.

4. Fel kell számolni a versailles-i szerződést, hozzáfogni a katonailag erős és gazdaságilag független Németország megteremtéséhez.

Papen feltételeit a náci vezetők készségesen elfogadták a leendő fasiszta kormány akcióprogramjául. Ezután Papen biztosította Hitlert, hogy a legközelebbi napokban megkapja a kancellári kinevezést. Abban is megegyeztek, hogy a Hitler-kormányban részt vesz Papen – mint alkancellár – és Hugenberg. Végezetül Hitler tájékoztatta Papent arról, hogy a náci párt súlyos helyzetben van mind pénzügyi, mind politikai téren, és sürgős segítségre szorul, ha mint kormányzó pártra igényt tartanak rá."

A megállapodás az I. G. Farben és a „pángermánok” kompromisszumát fejezi ki. A „pángermán” kívánságoknak megfelelően eltávolítja Schleichert a politikai porondról, és keresztülhúzza az államosítási terveket, másrészt viszont a gépkocsi- és repülőgépipar fejlesztésére összpontosítja az állami erőforrásokat, ami békeidőben is számottevő belső piacot teremt a vegyipari tröszt érdekeltségébe tartozó Leuna Művek benzinje számára; végül olyan kormányt irányoz elő, amelyben Papen és Hugenberg részt vesznek, de az „amerikaiak” nem.

A kölni találkozót követő napon, január 5-én, Hitler Essenben tárgyalta Albert Vöglertel, a Vereinigte Stahlwerke vezérigazgatójával és Fritz Springorummal, a Langnamverein elnökével, majd röviddel ezután Emil Kirdorffal, a rajna-vesztfáliai szénszindikátus elnökével. A megbeszélések első eredménye az volt, hogy a „pángermán” nehézipar, amely 1932 augusztusában felfüggesztette a náci párt segélyezését, ismét nagyobb összegeket folyósított a horogkereszteseknek. A párt pénzügyi nehézségeinek megszüntetésére konzorcium alakult Vögler és Springorum vezetésével; a résztvevők listáján megtaláljuk számos monopólium igazgatósági és felügyelő bizottsági tagjait, köztük Otto Wolffot, a német hadiipar egyik fő szervezőjét. Ezzel egyidejűleg a Keppler-féle „Baráti Kör” egymillió márkát utalt át a Schröder-bankházon keresztül az SS-nek.

A vegyipar és a „pángermán” nehézipar kompromisszumát megfelelő külpolitikai orientáció kísérte. Az I. G. Farben főleg a francia szövetséget szorgalmazta, ahogyan Thyssenék az amerikaiakat; most, a kompromisszum nyomán, a középső vonal érvényesült, nevezetesen az Angliához való közeledés politikája, amely azt célozta, hogy kihasználva a szigetország ellentéteit Franciaországgal és az Egyesült Államokkal, az angol tőkét nyerje meg szövetségesül a Ruhr-vidéki nehézipart fenyegető francia és amerikai tőkebehatolás ellen. Erre utal a jó angol összeköttetésekkel rendelkező Schröder báró aktív részvétele a Hitler-kormány megalakulását előkészítő tárgyalásokon, és még inkább az a tény, hogy a báró közvetítő szerepét hamarosan Joachim von Ribbentrop vette át, akit a nemzetiszocialista párt angol szakértőjeként tartottak számon, mert az első világháború előtt több évet töltött kereskedőként Angliában és Kanadában, és sokrétű kapcsolatok fűzték az ottani vezető körökhöz.

A Ribbentroppal folytatandó megbeszéléseket Himmler és Keppler kezdeményezte. 1933. január 10-én felkeresték az angol szakértőt villájában, és felkérték, hogy vállalja a további közvetítést Hitler és Papen között, így kezdődött az a tárgyalássorozat, amelybe egyre többen kapcsolódtak be a náci vezetők közül, hogy kedvező pozíciót vívjanak ki maguknak a hatalomátvétel utáni időkre. Göring például a porosz miniszterelnökséget szemelte ki magának, jóllehet ezt eredetileg Papennek ígérték. Ribbentrop Papen mellett és Göring ellen foglalt állást, akárcsak előzőleg Schröder; de – mint „Zwischen London und Moskau” című könyvében megállapítja – Hitler magatartását a tárgyalásokon elsősorban Göring befolyásolta, akinek kirobbanó energiája szemlátomást megfélemlítette a Führert. A tárgyalásokon a fasiszta kormány összetételéről kibontakozó viták nemcsak a német monopolisták vetélkedését tükrözték, hanem a külföldi

imperialistákét is, akik szintén összezsúrtak egymással a Németország feletti gazdasági uralomért. Más szóval, a Hitler-kormány kezdettől fogva nemcsak a német imperializmus eszköze volt, hanem a világimperializmusé is. Egyetlen nyugati imperialista hatalom sem lépett fel a fasiszmus hatalomra jutása ellen, valamennyien csak arra törekedtek, hogy saját németországi partnereiket segítsék vezető pozíciókba. Céljuk mindenekelőtt az volt, hogy megkaparintsák a Ruhr-vidéki bányákat és nehézipari üzemeket, amelyeknek birtoklásáért az első világháború óta a legkülönbözőbb módszerekkel harcoltak.

Az első Hitler-kormányban Hugenberg lett a birodalmi és poroszországi gazdasági, valamint a mezőgazdasági miniszter. A látszat szerint ő volt a tulajdonképpeni diktátor, hiszen soha azelőtt egyetlen német miniszter kezében sem összpontosult akkora gazdasági hatalom, mint az övében, őt támogatta egykori főnöke, Krupp, akit nem véletlenül választottak meg éppen ebben az időben a Német Ipar Birodalmi Rendjének (Reichsstand der Deutschen Industrie), a gazdasági élet egyik vezető szervének elnökévé. Hugenberg hatalma azonban a látszat ellenére nagyon ingatag alapokon nyugodott; minisztersége lényegében pillanatnyi fegyverszünetet jelentett a két finánciókés csoport: a Deutsche Bank és a Dresdner Bank, illetve az I. G. Farben és a Stahlverein között. A „pángermán” vezér bársonyszéke ugyanis a kisebbik rossz volt mind Thyssenék számára, akiket megszabadított a Schleicher-féle államosítási tervek lidércnyomásától, mind a vegyipar számára, amelyet fölöttébb kellemetlenül érintett volna, ha történetesen Schacht lesz a gazdasági miniszter. Ebből a felemás helyzetből nyilvánvaló, hogy Hugenberg csak addig maradhatott hivatalban, amíg a munkásmozgalom elleni harc egyesítette az uralkodó osztályokat. De mihelyt sikerült a munkáspártok legális szervezeteit és a szakszervezeteket szétzúzni, a „középutas” Hugenberget egyre hevesebb támadások érték, mégpedig a Deutsche Bank villamossági és vegyipari szárnya, valamint Thyssen és Schacht „amerikai” csoportja részéről egyaránt. Ez a két csoport jelentősen előretört a Hitler-diktatúra első hónapjaiban, a „pángermán” nehézipar és személy szerint Hugenberg rovására.

A villamossági-vegyipari előretörés mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy 1933. március 13-án Walter Funkot nevezték ki az újonnan létesített propagandaminisztérium államtitkárává. Funk előzőleg sajtófőnök volt, most pedig központi figurája lett az úgynevezett „F-körnek” (FreundesKreis – F-Kreis), amely Goebbels ipari tanácsadóit fogta össze. A kör tagjai valamennyien a Deutsche Bank villamossági és vegyipari szárnyát képviselték. Gatineau szerint a Kör fő feladata az volt, hogy tanácsokat adjon Goebbelsnek külpolitikai kérdésekben, de később, a propagandaminisztérium közvetítésével, Röhm külpolitikai tevékenységének irányvonalát is megszabta. A kör a hosszú kések éjszakája után feloszlott, ami önmagában is arról tanúskodik, hogy többek között – sőt valószínűleg elsősorban – Röhmöt volt hivatva támogatni.

1933. április 30-án lemondott Arthur Zarden birodalmi pénzügyi államtitkár, és Fritz Reinhardt került a helyébe, aki közismerten a náci párt Strasser-szárnyához tartozott. Ez a változás szintén Hugenberg ellenfeleit erősítette.

A másik oldalon a Thyssen-Schacht-csoport tört előre, Hugenberggel és a „pángermánokkal” szemben. E tekintetben 1933 márciusában történt a legfontosabb esemény, az tudniillik, hogy Hjalmar Schacht ismét átvette a Birodalmi Bank vezetését. Göring már a hatalom megragadását előkészítő tárgyalásokon Schachtnak ígérte ezt a posztot, és csupán az erős ellenállásnak tulajdonítható, hogy az ígért teljesítésére némi idő elteltével került sor. Ráadásul a Thyssen-Schacht-csoport Göring révén szilárdan megvetette a lábát Poroszországban, abból a régi mondásból kiindulva, hogy „akie Poroszország, azé a német birodalom”.

1933. április 4-én valamennyi parasztszervezet – a junkerek által irányított Reichslandbund is – egységes szervezetbe olvadt, Walther Darré elnökletével. Május 11-én Darrét kinevezték a Német Mezőgazdasági Tanács vezetőjévé; ezzel minden mezőgazdasági szervezet irányítása – a szövetszervezeteké is – az ő kezébe került. Hugenberg, a mezőgazdasági miniszter, már csak névlegesen töltötte be ezt a pozíciót.

Hugenberg, akit ily módon több oldalról szorongattak és fokozatosan bekerítették, rövid időn belül teljesen elszigetelődött. 1933. június elején át kellett adnia a mezőgazdasági minisztériumot Walther Darrénak, majd június 27-én a gazdasági miniszteri tárcáról is kénytelen volt lemondani, mert a szó legszorosabb értelmében minden cselekvőképességétől megfosztották.

Hugenberg utódlása kemény harcok árán oldódott meg. Az új gazdasági miniszter Kurt Schmitt lett, az Allianz Biztosítótársaság addigi vezérigazgatója, a vegyiparnak és a Deutsche Bank Stauss-szárnyának embere. Ugyanebben az időben nevezték ki a kancellária gazdasági főmegbízottjává Wilhelm Kepplert, a „Baráti Kör” szervezőjét, a Braunkohle-Benzin vegyipari konszern vezető apparátusának tagját, és jelentős politikai szerephez jutott dr. Robert Ley is, a Német Munkafront közismerten alkoholista főnöke, az I. G. Farben egyik fontos részlegének volt főmérnöke. A kormányátalakítással tehát a vegyipari tröszt figyelemre méltó eredményt ért el vetélytársaival szemben, bár korántsem annyit, hogy maximális programját kormányprogramként fogadtathatta volna el.

Az I. G. Farben sikerei mindenekelőtt a hitlerista gazdaságpolitikában realizálódtak. Schacht 1933. április 7-én éles hangú beszédben tiltakozott az ellen, hogy az állam útépitési célokból nagyarányú szükségmunkákat szervezzen, ahelyett, hogy a pénzügyi eszközöket maximálisan az újrafelfegyverzésre, azaz hadiipari megrendelésekre fordítaná. Hitler azonban, aki kevés tőkével sok munkaerőt kívánt foglalkoztatni, május elseji beszédében kijelentette, hogy az útépitési programmal szemben nem tűr semmiféle ellenállást. 1933. június 23-án törvénybe iktatták a Német Birodalmi Vasút (Deutsche Reichsbahn) kötelékében működő autópálya-vállalat létesítését, szeptember 23-án pedig, immár Schmitt minisztersége alatt, a nehézipar rosszallása ellenére megkezdődött az autópályák építése. Ez – mint említettük – tökéletesen egybevágott az I. G. Farben érdekeivel.

Az elmondottak alapján nem meglepő, hogy a különböző monopolista csoportok a fegyverkezés ütemében és a tömegekre rótt terhek mértékében sem értettek egyet. A nehézipar nem volt hajlandó enyhíteni a tömegekre nehezedő nyomást, a kedvezőbb pénzügyi helyzetben levő vegyipar viszont hajlott a kisebb reformokra és engedelményekre, hogy levezesse az egyre fenyegetőbb belpolitikai feszültséget. Ebben a szellemben gondolkodott Schmitt miniszter, amikor bizonyos fokig korlátozni akarta a fegyverkezést, és a fogyasztási cikkek gyártását szorgalmazta. A belső piac bővítése végett Schmitt arra az álláspontra helyezkedett, hogy növelni kell a tömegek vásárlóerejét. Ezt egyrészt a közmunkák szaporításával akarta elérni, másrészt úgy, hogy leszállítsák a munkanélküli-segélyhez való hozzájárulások összegét. A hozzájárulás eredetileg a munkabér 6,5 százaléka volt, amelyet fele-fele arányban fizettek a munkáltatók és a munkavállalók; ezt az összeget óhajtotta Schmitt 2,5 százalékra csökkenteni, amiből 2 százalékot fizetnének a munkáltatók, 0,5 százalékot a munkavállalók, így a nettó bér 1 milliárd márkával emelkedne, a munkáltatók költségei pedig 50-60 millióval csökkennének. Schmitt azt is tervbe vette, hogy a devizamérleg terhére növelni fogja a fogyasztási cikkek behozatalát, például a déligyümölcsét.

Érthető, hogy ez a belgazdasági és külkereskedelmi politika a nehézipar heves ellenállásába ütközött, hiszen az utóbbi az importot és általában az állami erőforrások zömét a hadfelszerelés szolgálatába akarta állítani. Ennek az elképzelésnek felelt meg Schacht programja: nagymérvű bércsökkentés és adóemelés, a fegyverkezési ipar állami támogatása, a fogyasztási ipar és az élelmiszer-behozatal drasztikus korlátozása. Ez a tervzet nemcsak a német nehézipari monopóliumok törekvéseit fejezte ki, hanem a Ruhr-vidékre behatolt amerikai tőke érdekeit is.

A Schmitt reformjaival szemben tanúsított ellenállás következményeképpen a kormány 1934. március 23-án elfogadott rendeletei olyan kompromisszumos intézkedéseket tartalmaztak, amelyek egyik felet sem elégítették ki. Schmitt „a terhek nagyszabású csökkentését” ajánlotta; ebből született „a vásárlóerő megszilárdításáról és

emeléséről" szóló rendelet, de megszövegezése annyira felvizezte az eredeti javaslatokat, hogy teljesen alkalmatlan volt a vásárlóerő érezhető növelésére. A munkanélküli-segélyhez való hozzájárulás összegét a kormány szintén jóval kisebb arányban mérsékelte, mint ahogyan Schmitt célszerűnek látta volna. A rendelet csupán 300 millió márka évi csökkentést irányzott elő, ami 14,5 millió dolgozóra elosztva, fejenként havi 1,72 márkát jelentett, miközben az élelmiszerárak 10 százalékkal emelkedtek. Schmitt javaslatait tehát a kormány lényegében nem valósította meg.

A gazdasági minisztérium – az I. G. Farben legerősebb támaszpontja az államgépezetben – a Reichswehrrel is ellentétbe került. Schmitt elutasította a Reichswehr több követelését, így például a szintetikus olaj gyártására vonatkozót, mert a vegyipar túlságosan korainak tartotta a dolgot, magyarul: nem ítélte még elég jövedelmezőnek. A hadsereg vezetői más igényekkel is felléptek. Azt akarták, hogy a háború előkészítésére vonatkozó gazdasági program végrehajtását gazdasági államtitkári beosztásban egy törzsiszt ellenőrizze. Mivel a kormány gazdasági programja tulajdonképpen teljes egészében a háború előkészítést szolgálta, ennek az igénynek a teljesítése azt jelentette volna, hogy a gazdasági minisztérium a Reichswehr hatáskörébe, pontosabban Schacht irányítása alá kerül, és a miniszteri cím névlegessé válik. Schmitt természetesen szembeszegült a követeléssel, mire Blomberg tábornok hadügyminiszter 1934. május 20-án levelet intézett Hitlerhez, és elpanaszolta, hogy Schmitt a gazdasági mozgósítást elősegítő legelemibb intézkedéseket is szabotálja.

Blomberg levelének nem volt foganatja, ezért Schacht, mint a Birodalmi Bank elnöke, a minisztertanács június 7-i ülésén személyesen támadta meg a gazdasági minisztert. Erélyes hangon sürgette a gazdasági életnek a minisztérium részéről történő egységes ellenőrzését – amivel voltaképpen azt fejezte ki, hogy őt kell kinevezni a minisztérium élére, hiszen nyilvánvaló, hogy a Birodalmi Bank elnöke nem óhajtja alárendelni önmagát Schmittnek. Az akkori helyzetről Schacht – szokásos ferdítéseivel – a következőképpen számol be „Abrechnung mit Hitler” (Leszámolás Hitlerrel) című, 1948-ban megjelent könyvében:

„A feladat, amelyet a Birodalmi Bank elnökeként magam elé tűztem, szükségképpen megghiúsult az elégtelen gazdaságpolitika, különösen a hibás külkereskedelmi politika miatt. Művem veszélyben forgott. Hugenberg és Schmitt, a két addigi gazdasági miniszter, nem tudta ezt a veszélyt elhárítani. A katonapolitikának és a gazdaságpolitikának egy közös cél érdekében való kombinációja józan gondolat volt. Engem többek között az ösztönzött, hogy kézbe vegyem a német külkereskedelem problémáját is, amelynek megoldását már kigondoltam.”

Miután Schacht akciója sem hozta meg a kívánt eredményt, két héttel később újabb kemény támadás következett. Georg Thomas ezredes, a Reichswehr gazdasági csoportjának Schachttal együttműködő főnöke, 1934. június 20-án memorandumot nyújtott be a kormánynak, amelyben gazdasági diktátor kinevezését követelte (talán mondanunk sem kell, hogy Schacht személyében), aki teljhatalommal irányítaná a gazdasági csúcsszerveket, tehát a gazdasági minisztériumot és a Német Munkafrontot, hogy minden erőforrást maximálisan a fegyverkezésre összpontosítson. A memorandumot Hitler június 23-án kapta kézhez, így egy héttel a június 30-i vérfürdő előtt drámai módon kiéleződött a harc Schacht és Schmitt, a nehézipar és a vegyipar között.

A helyzet kuszaságát fokozta, hogy az I. G. Farben még mindig nem adta fel a Schleicher-Röhm-vonalat, jóllehet a maximális program az adott körülmények között keresztülvihetetlennek látszott.

1932-ben Schleicher még abban reménykedett, hogy megtörheti az ellenállást a maximális programmal szemben, ha sikerül maga mellé állítania a Reichswehrt, és a tömegek radikalizálódására, a polgárháború fenyegető veszélyére hivatkozik. Kísérlete annak idején kudarcot vallott. Schleicher azonban – illetve a mögötte álló finánciókés csoport – nem tett le terveiről. E tervek megvalósításához arra lett volna szükség, hogy

Schleicher visszahódította a Reichswehrt, és keresztülvigye Röhm hadügyminiszteri kinevezését. Akkor Röhm megszervezhetné a népi milíciát, és erre, valamint a csaknem négymilliós SA-ra támaszkodva megváltoztathatná a Reichswehr tábornoki karának álláspontját, annál is inkább, mert törekvéseinek nyomatékot adhatnának az elégedetlen tömegek és a náci párt csalódott kispolgári hívei, akik erélyes és sürgős rendszabályokat követeltek a monopóliumok és a bankok ellen.

A vegyipar kétféleképpen igyekezett kiaknázni a tömeghangulatot: egyrészt a háttérből a Schleicher-Röhm-vonalat támogatta, másrészt – mondhatnánk, „hivatalosan” – Schmitt gazdaságpolitikai elképzeléseinek valóra váltására törekedett. Ez a gazdaságpolitika azonban csak arra volt jó, hogy maga ellen hangolja a Reichswehrt, és a „pángermán” nehézipart az „amerikai” csoporthoz való közeledésre készítse. A *„pángermánok” irányváltztatása volt az az esemény, amely végül is átbillentette a mérleg nyelvét a Dresdner Bank és az „amerikaiak” oldalára.*

A Deutsche Bank Stauss-féle nehézipari szárnya eredetileg magáévá tette Hugenbergnek és Papennek a monarchia helyreállítására irányuló terveit, de 1934 március-áprilisában úgy határozott, hogy egyelőre elejti ezt a gondolatot, és a Thyssen-Schacht-csoporttal karöltve síkraszáll Hitlernek az államfői tisztségre való jelölése mellett, tehát a fasiszta diktatúra stabilizálása érdekében hozzájárul, hogy a Führer legyen Hindenburg utóda. A döntésnek alapos indoka volt: a monarchia helyreállítása leszűkítette volna a fasiszmus tömegbázisát, Hitler államfői igényének támogatása viszont teljes biztosítékot nyújtott arra, hogy a Führer ennek fejében – a kiszabott feltételnek megfelelően – cserbenhagyja mind Röhmöt, mind Strassert, akivel éppen ebben az időben akart ismét kapcsolatba lépni. Röhm és az SA sorsának megpecsételődését 1934. június közepén Schacht is kilátásba helyezte, amikor Montague Normannel, az angol jegybank elnökével folytatott tárgyalásain kijelentette, hogy Németországban nem lesz „második forradalom”, sokkal inkább várható az SA felszámolása.

Miután a „pángermánok” és az „amerikaiak” között megtörtént a közeledés, Blomberg tábornok hadügyminiszter a Reichswehr nevében június 21-én ultimátumszerűen felszólította Hitlert az SA-kérdés végleges lezárására. Az eredményt ismerjük. Az elmondottakhoz csupán azt szeretnénk még hozzáfűzni, hogy Schmitt miniszter kevéssel a vérfürdő után, 1934. július elején lemondott (a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt a június 30-i mészárlást jelölte meg lemondása okául), és rövidesen Schachtot bízta meg a gazdasági minisztérium vezetésével. Az új miniszter haladéktalanul eltávolította hivatalából a vegyipar embereit, hatálytalanította elődjének intézkedéseit, és biztosította – legalábbis az elkövetkező két évre – a nehézipar elsőbbségét.

A Deutsche Bank tehát egyelőre alulmaradt ellenfeleivel szemben, anélkül azonban, hogy döntő vereséget szenvedett volna. Fontos ütőkártyák csúsztak ki a kezéből – a gazdasági minisztérium, az SA, a likvidált Schleicher-Strasser-Röhm-csoportosulás –, de megőrizte tőkeerejét és a kulcspozíciók egész sorát, ami lehetővé tette számára a további manőverezést. Veresége mégis nagyobb volt, mint bármely taktikai csatavesztés, amelyet az elmúlt évek küzdelmei során időnként elsenvedett; és ez annál érdekesebb, mert a Deutsche Bank-csoport tőkeerő tekintetében felülmúlta vetélytársát, a Dresdner Bank-csoportot (mint ahogy az „új ipar” is felülmúlta a nehézipart). Ha magyarázatot keresünk a gyengébb fél győzelmére, nem elég a „pángermánok” irányváltztatására hivatkoznunk, noha ennek a ténynek kétségkívül igen nagy hordereje volt a fordulat szempontjából. A *legfőbb ok az amerikai tőke erejében rejlik.* A gazdasági, politikai és katonai téren egyaránt kimerült Németország nem tudta volna végrehajtani fegyverkezési programját külföldi segítség nélkül. Választania kellett, hogy kire támaszkodjék: Franciaországra, Angliára vagy az Egyesült Államokra. A német fináncburzsoáziában mindhárom lehetőségnek megvoltak a szószólói, ám végül is az amerikai tőke bizonyult olyan tényezőnek, amely a leghatékonyabb és legerősebb nyomást fejthette ki Németországra.

A német monopolista burzsoázia általunk tárgyalt csoportjainak politikája igazolja,

hogy a fasizmus a fináncsőke legagresszívebb, legreakciósabb, legsovinisztább köreinek nyílt terrorista diktatúrája. E csoportok brutalitásában és barbarizmusában lehettek ugyan árnyalatnyi eltérések, ezek azonban mit sem változtatnak azon a tényen, hogy a monopolista burzsoáziának egységesen érdekében állt a fasiszta diktatúra létrehozása, megszilárdítása és a világuralmi tervek átültetése a gyakorlatba.

9. SA-állam helyett SS-állam

1934. július elsejei rádióbeszédében Goebbels válogatott szidalmakat szórt a hosszú kések éjszakájának áldozataira, különösen kiemelve az SA volt vezérkarának szexuális eltévelyedéseit. Magasztalta a Führer példátlan türelmét, amellyel oly sokáig szemet hunyt a kilengések felett, és csak akkor csapott le a bűnösökre, amikor meggyőződött róla, hogy újra meg újra visszaélnek a jószágával. Ekkor azután nem maradt más hátra, mint hogy „tisztító vihar” száguldjon végig Németországon. Az SS – mondotta Goebbels – megérdemli a nemzet legnagyobb elismerését és háláját mintaszerű hűségéért és fegyelméért.

Goebbelshez hasonlóan magyarázta a történeteket Rudolf Hess július 8-án tartott königsbergi beszédében, azzal az eltéréssel, hogy különbséget tett a magas beosztású félrevezetők és a félrevezetett SA-tömegek között. Az utóbbiaknak – állította Hess – semmi közük nem volt a készülő lázadáshoz; majd hozzáfűzte, hogy azokban az órákban, amikor a német nép léte vagy nemléte forgott kockán, nem lehetett mérlegelni a résztvevők bűnének nagyságát. „Bármily kegyetlen intézkedésnek tűnik is – jelentette ki Hess –, mély értelme van annak, ha egy katonai lázadás esetén megtizedelik az alakulatok személyi állományát, anélkül, hogy bárkit is kihallgatnának, és meggyőződnének bűnösségéről vagy ártatlanságáról.” Hess elismerte ezzel, hogy az áldozatokat, vagy legalábbis egy részüket, koholt vádak alapján gyilkolták le.

Maga Hitler így nyilatkozott a vérfürdőről a Reichstag július 13-i ülésén: „Ha valaki szememre vetné, hogy miért nem vettem igénybe a rendes bíróságot, akkor csak azt mondhatom: ebben az órában én voltam felelős a nemzet sorsáért, és így én voltam a német nép legfőbb bírója”. És hogy senki ne érthesse félre a szavait, Hitler mintegy programszerűen leszögezte: „A jövőre nézve mindenki vegye tudomásul, hogy aki kezét emel az államra, annak biztos halál a sorsa”.

A Harmadik Birodalom újságjai egymással vetélkedve fonták a babérkoszorút a Führer homloka köré. A párthoz nem tartozó lapok sem maradtak el ebben a náci pártsajtó mögött. A *Kreuzzeitung* például, a porosz konzervatívok lapja, július 3-i számában a következőket írta: „Sohasem tudjuk leróni hálánkat a Führernek, aki e napokban és éjszakákon értünk harcolt, és újabb lépést tett előre. Nem csodálkoznánk, ha csalódásai miatt embergyűlölővé válna, és ha mégsem válik azzá, akkor ez csak annak tulajdonítható, hogy végtelenül szereti népünket. Sem a fiatalok, sem mi, régi hívei, nem tudjuk szívünk szerint bebizonyítani neki, hogy mennyire bízunk benne, mennyire viszonzzuk a hűségét és szeretetét. Nem segíthetjük a csalódások elviselésében, csupán annyit tehetünk, hogy saját posztunkon valamennyien igyekszünk hűséggel eleget tenni kötelességünknek, ahogyan ő teszi a maga helyén. Talán eljön egyszer a nap, amikor bebizonyosodik, hogy ki az, aki a veszély órájában híven teljesíti hűségesküjét.”

Ugyanezen a napon, július 3-án, a *Deutsche Allgemeine Zeitung*, a német nehézipari körök lapja, szintén a legmelegebb szavakkal emlékezett meg a mészárlásról, kidomborítva Göring szerepét, aki a döntő pillanatokban a Führer példás harcostársának és nagyszerű vezetőnek bizonyult.

A mai polgári szerzők természetesen óvakodnak az effajta dicshimnuszoktól, de a tárgyilagos elemzéssel többnyire ugyancsak adósak maradnak. Sokan úgy tüntetik fel a hosszú kések éjszakáját, mintha az csupán a Reichswehr és az SA közötti konfliktus befejező aktusa lett volna. Mások szerint a náci párt belső hatalmi harcainak lezárásáról volt szó, amit már csak az is bizonyít, hogy az akciót túlnyomó részben az SS bonyolította le Göring és Himmler vezetésével; a párton kívüli áldozatokat merő tévedésből pusztították el. Tagadhatatlan, hogy ezek az állítások – kisebb vagy nagyobb mértékben – tartalmaznak bizonyos részigazságokat, de teljesen vagy csaknem teljesen figyelmen kívül hagyják az események valódi hátterét, a monopolista csoportok vetélkedését. Talán az emigráns Otto Strasser az egyetlen kivétel, aki igen pontos adatokat sorakoztat fel könyvében a fináncburzsoázia különböző csoportjainak és

képviselőinek magatartásáról.

A hosszú kések éjszakája mindmáig foglalkoztatja a német fasizmus történetének kutatóit. Ami a vérfürdő alapvető okait és lényegi összefüggéseit illeti, azokat már 1934-ben megvilágította az általunk is többször idézett Fehér Könyv. Az emigráns antifasiszták dokumentuma megállapítja, hogy a június 30-i mészárlást a nehézipar urai és a nagybirtokosok szorgalmazták, a Reichswehr vezetőivel karöltve, a szervezők és sugalmazók között pedig nagy szerepet játszott Blomberg, Reichenau, Thyssen, Krupp és Schacht. „A kivégzőosztagok lövéseitől egyenes út vezet a tüzérségi lövedékek és a légbombák pusztításához” – vonta le a következtetést a Fehér Könyv. Hasonlóképpen értékelte a véres akciót Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1934. augusztus 1-i határozata is.

A lényegében helytálló értékelés ellenére mindkét dokumentum tévesen ítélte meg a június 30-i eseményekben kifejeződő osztályerőviszonyokat, és annak a véleményének adott hangot, hogy a hosszú kések éjszakája a fasiszta diktatúra válságát, a régóta esedékes német forradalom érlelődését jelzi. Valójában nem így állt a dolog, mert igaz ugyan, hogy június 30-a a náci rendszer 1934-es válságának tetőfoka volt, de nem a forradalom előfeltételeinek létrejöttéhez, hanem a fasiszta diktatúra megerősödéséhez vezetett.

A vérengzés közvetlen politikai célja az volt, hogy erőszakkal oldja meg a horogkeresztes uralom súlyos válságát, amely a náci rendszer osztályjellegének és a náci párt tömegbázisát alkotó kispolgári és proletár rétegek érdekeinek áthidalhatatlan ellentétéből adódott. Röhmék legyilkolása véget vetett az SA-ban mutatkozó lázadási tendenciáknak, és elfojtotta azt a növekvő elégedetlenséget, amely nemcsak a tömegekben, hanem bizonyos polgári körökben is elharapózott a fasiszta diktatúrával szemben.

Ami a politikai célok gazdasági mozgatórugóit illeti, 1934. június 30-val befejeződött a legfontosabb német finánciókés csoportok hatalmi harcának a gazdasági válság éveire eső szakasza. A konzervatív nehézipar átmenetileg győzelmet aratott, sikerült keresztülhúznia az I. G. Farbennek és a Deutsche Bank Otto Wolff-szárnyának maximális programját, a német imperializmusnak az „új ipar” szellemében tervbe vett racionalizálását és korszerűsítését. A náci párt vezetőségében folyó klikkharcok Himmler és Göring javára dőltek el. De éppen Göring pályafutása világítja meg a legjobban azt a tényt, hogy a politika szereplőit objektív gazdasági erők mozgatják, s hogy ezeknek az erőknek a működése következtében a konzervatív nehézipar diadala nem lehetett végleges. Göring, aki 1934-ben Thyssen és Schacht bizalmi embere, Röhm és Strasser legfőbb ellenfele volt, az állami Hermann Göring Művek megalapítása után élesen szembefordult régi megbízóival, átállt az I. G. Farben és a Deutsche Bank oldalára, és lényegében megvalósította a Strasser-Schleicher-Röhm irányvonalnak a nehéziparra vonatkozó elgondolásait. Göringet persze a legszemélyesebb magánérdekek késztették a pálfordulásra, döntése azonban annak az objektív tendenciának a felismerésén alapult, hogy a vegyi, a villamossági és a kőolajipar, amely a legszorosabb kapcsolatban áll a modern technikával és tudománnyal, a fejlődés logikájánál fogva állandóan előretör a szén- és acéliparral szemben, háború esetén pedig különleges fontosságra tesz szert. Göring, az újonc nagyiparos, helyesebben mérte fel a gazdasági fejlődés irányát, mint Thyssen és Schacht, a két vén monopolista róka, és 1934. június 30-a után szinte azonnal észrevette, hogy ha tartós győzelmet akar, részben magáévá kell tennie az általa lemészárolt vesztesek politikáját.

Utóbbi megjegyzésünk természetesen csak a vesztesek iparpolitikájára vonatkozik, szociálpolitikai elgondolásaikra nem. Röhm és Strasser bukásával örökre befellegzett a „második forradalomnak”. Röhm egy plebejus terrorhadsereg vezére volt, Strasser az államosítások, a telepítések, a szakszervezetekkel kötendő megállapodás képviselője; vereségük nemcsak azt jelentette, hogy a kispolgárság igényei kielégítetlenek maradtak, hanem azt is, hogy az addig nagy erővel folytatott szociális demagógia háttérbe szorult,

és viharos gyorsasággal tört felszínre a náci párt valódi osztályjellege.

Röhmék elbuktak, mert a monopoltőke túlnyomó része egységfrontot alkotott ellenük, elszigetelve a Deutsche Bank Wolff-féle „radikális” szárnyát. Bukásukkal a Wolff-szárny pillanatnyilag megbénult, és akcióképtelensége átmenetileg letompította a finánciókés csoportok villongásait. A rendszer tehát kettős értelemben is stabilizálódott: megszabadult belső ellenzékétől, és eredményes akciójával megszilárdította saját monopolista bázisát. Teljesen illuzórikusnak bizonyult a jobboldali szociáldemokraták elképzelése, hogy a fasiszta diktatúrát a német finánciókészek egymás közötti ellentétei fogják likvidálni; 1934. június 30-ával beteljesedett a német szociáldemokrácia eszmei csődje.

A stabilizáció eldöntötte a fasiszta diktatúra végérvényes államformájának kérdését. A június 30-i vérengzés jutalmaképpen Hitlert jelölték Hindenburg utódjául, és a Führer-állam megteremtésével lekerült a napirendről a monarchia helyreállításának programja. Tegyük hozzá, hogy ez a megoldás nem a német imperializmus erejét fejezte ki, hanem sokkal inkább azt, hogy a finánciókés köröknek nincs erejük eredeti céljaik teljes végrehajtásához, kénytelenek tehát mindent egyetlen kártyára feltenni, és életre-halálra szövetséget kötni a náci kalandorok bandájával.

Június 30-a után átalakult a fasiszta rendszer hatalmi struktúrája. Az „SA-állam”, amelynek várható kialakulása riadalmat keltett a nemesi és a polgári körökben, elhalt, mielőtt megszületett volna; bár az is igaz, hogy híveinek zavaros, ellentmondásos politikai, gazdasági és szociális elképzelései miatt amúgy sem maradhatott volna fenn huzamosabb ideig. Az SA állama helyett Németország az SS államává lett. A két fegyveres testület közötti társadalmi különbség rávilágít a náci rendszer arculatának 1934. június 30-a utáni változásaira.

Az SA több milliós létszáma első pillantásra az erő jelének látszik, de valójában a gyengeség forrása volt. Konkrét célok nélküli, heterogén tömegnek bizonyult, és képtelen volt nagyméretű akciókat lebonyolítani, vagy akár csak védekezni az ellene irányuló szervezett fellépéssel szemben. Az 1933-as hatalomátvétel után a barnaingesek vad utcai terrort fejtettek ki az állami szervek védelme alatt, és a koncentrációs táborok foglyain töltötték ki szadista dühüket. Június 30-án azonban harc nélkül kapituláltak jóval csekélyebb számú, de egységesen és átgondoltan cselekvő ellenfeleik előtt.

A vérfürdő gyakorlatilag véget vetett az SA hatalmának. Lutze, az új vezérkari főnök – aki Pfeifferhez hasonlóan 1923-ban szabotázsakciókban vett részt a francia csapatok által megszállt Ruhr-vidéken – semmi önállósággal nem rendelkezett, egyszerű végrehajtó volt, és akarat nélküli eszközzé vált Hitler kezében. Az SA létszáma hamarosan kétmillióra, majd másfél millióra csökkent. Nemcsak az SS-t vonták ki hatásköréből, hanem számos intézményétől is megfosztották. Elvesztette iskoláit, sajtóját, legfőbb pénzforrásait. A pártban Hessre bízta a felügyeletét, aki mindig megvetette a barnaingeseket. Hamarosan az állami pozíciókból is kiszorították az SA tagjait. Frick belügyminiszter már 1934. július 4-én körlevélben szólította fel a tartományi kormányokat, hogy az SA „különleges biztosait”, akik Röhm utasítására fontos posztokat foglaltak el a közigazgatásban, távolítsák el tisztségükből. Az SA szinte semmi mással nem foglalkozhatott, mint az ifjúság testedzésével; a Reichswehr számára történő katonai előképzést kivették az SA kezéből. Később, 1936-tól, ismét némileg felélénkült az SA tevékenysége, de 1933-1934-es befolyását megközelítőleg sem szerezte vissza többé.

Egyetlen alkalommal játszott még az SA fontos szerepet: az 1938. november 8-ról 9-re virradó, úgynevezett kristályéjszakán, amikor a nácik addig példátlan méretű pogromot rendeztek a zsidók ellen, és tömegesen vetették be a védtelen emberek megfélemlítésében nagy tapasztalatokkal rendelkező barnaingeseket. Ekkor hajtotta végre az SA egyik legutolsó „hőstettét”, öregek, asszonyok és gyerekek megkínzásával és legyilkolásával, vandál pusztítással bizonyítva harci erényeit.

Az osztrák Anschluss idején és a Szudéta-föld 1938-as megszállásakor ismét megnőtt az SA létszáma, ám a szervezet ténylegesen már a végét járta. A második világháború

kitörésekor tagjainak 85 százalékát besorozták a Wehrmachtba. A fronton ezek az egységek nem kaptak önálló feladatokat, de a megszállt területen végrehajtott tömegmészárlásokból több ízben kivették részüket, például 1941-ben Litvániában és Lettországbán.

Az SA-tól eltérően az SS létszáma viszonylag alacsony volt: 1933. január 30-án 52 000, 1935 januárjában 165 000, a háború kitörésekor mintegy 250 000. A feketeingesek különleges feladatok ellátására hivatott, zártkörű testületet alkottak, és bármily jelentős funkciót töltöttek is be a rendszer hatalmi gépezetében, számbeli korlátozottságuk miatt nem válhattak az ország korlátlan uraivá.

Az SS-t gyakran nevezték „nemzetiszocialista elitnek”. Vezetői úgy beszéltek róla, mint egy középkori rendről; történelmi állameszményük a széles rabszolgabázissal rendelkező arisztokratikus spártai köztársaság volt. Az SS ideológusai szerint a lakosság 5-10 százalékának kell uralkodnia, a többiek dolga a munka és az engedelmesség. Az SS legfőbb feladata ennek az új uralkodó rétegnek, a majdani nemzetiszocialista arisztokráciának a kiválasztása, részint nevelés útján, részint a „fajbiológiai szempontból alacsonyabb rendű” elemek és a „megátalkodott” politikai ellenzék radikális kiirtásával. Ezen az úton – vélekedtek az SS vezetői – legfeljebb tíz év alatt lehetővé válik, hogy egész Európának Adolf Hitler diktálja a törvényt, és elejét véve „a kontinens egyébként elkerülhetetlen bukásának”, igazi „népközösséget” teremtsen, Németországgal, az „új rend” hivatott vezérével az élen.

Ez az egyenlőtlenségen nyugvó, hierarchikus társadalmi eszmény, amelyet előbb Németországban kívántak létrehozni, azután egész Európában, messze állt az SA egyenlősítő tendenciáitól. Mégsem tagságuk szociális származása terén kell keresnünk a döntő különbséget az SS és az SA között. Igaz ugyan, hogy az SS tagjai között nagyobb volt a nemesi és nagypolgári származásúak, a gimnáziumot vagy egyetemet végzetek arányszáma, de sokan jöttek a közép- és kispolgárságból vagy az első világháború után deklasszáldott rétegekből is, és a különböző kategóriák gyorsan összeolvadtak. A „plebejus” SA-tól eltérően az SS a rendszer tökéletesen megbízható támaszává lett, és frazeológiája ellenére nem a középkori romantikához kötődött, mint vezetőinek nyilatkozataiból gondolni lehetne, hanem a XX. század társadalmi-gazdasági valóságához, a finánckapitalizmushoz. Teljes szívvel a monopóliumokat szolgálta, egyáltalán nem ábrándozott a kapitalizmus előtti viszonyoknak a közép- és kispolgárság javára történő visszaállításáról.

Az SS-ek kétségkívül fanatikus nácik voltak; ideológiájuk nyilván fontos tényezője volt annak, hogy szenvedélyes buzgalommal gyilkolták a zsidókat és a megszállt országok lakosságát. Az ideológia funkcióját azonban nem szabad túlbecsülnünk. A hitleri Németország hadserege a második világháborúban éppúgy irtotta az „árja” dánokat és norvégokat, vagy a „germán” angolokat, mint az „alacsonyabb rendű” népeket, ugyanakkor pedig szövetekezett a japánokkal, akiket „tiszteletbeli árákká” nyilvánított. A nemzetiszocialista faji ideológia nem foglalkoztatta túlságosan sem az SA, sem az SS embereit: amazok primitívek, ezek cinikusak voltak. Az SS-t nem annyira a náci jelszavakat szinte vallásos áhítattal szajkózó Himmler képviselte a legjellegzetesebben, mint inkább Heydrich, aki fütyült a jelszavakra, és az ideológiai sallangoktól mentes, leplezetlen erőszakot testesítette meg. Heydrich a nácik második nemzedékéhez tartozott, amely – Hermann Rauschning jellemzése szerint – a szó legszorosabb értelmében nihilista volt. Ez a nemzedék semmibe vette az ideológiát, és a pártot az egyéni karrier ugródeszkájának tekintette. Nem véletlen, hogy Heydrichet emlegették Hitler esetleges utódjaként; Rosenberg, a párt fő ideológusa viszont elvesztette érdemleges befolyását, és annak ellenére, hogy 1941-ben kinevezték a megszállt keleti területek birodalmi miniszterévé, a valóságos hatalmat ezeken a területeken az SS gyakorolta.

Az SS óvakodott azoktól a meggondolatlan lépésektől, amelyek az SA vesztét okozták. Nem avatkozott a hadsereg ügyeibe, ehelyett az uralom legfőbb szervére, a rendőrségre összpontosította figyelmét. Göring 1934. november 20-i rendelete

értelmében Himmler a Gestapo főnöke lett, 1936. június 17-én pedig az egész német rendőrség főnöke (ekkor történt meg először, hogy az 1871-ben szervezett birodalmi rendőrség vezetése egyetlen kézbe került). Az SS kötelékében működött továbbá a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt), amelyet az Európa-szerte hóhérként emlegetett Reinhard Heydrich alapított 1939. szeptember 8-án. Ennek a szívós stratégiai előnyomulásnak a betetőzéseként Himmler 1943-ban hivatalosan is átvette Fricktől a belügyminisztériumot.

Az SS nem foglalkozott a közélet valamennyi területével. Mindenekelőtt politikai tevékenységet fejtett ki; a szociális problémák iránt nem érdeklődött, a gazdasági, katonai, közigazgatási és jogi kérdéseket csak annyiban kísérte figyelemmel, amennyiben politikai vonatkozásúak voltak. Politikai céljai érdekében szerzett meg számos állami pozíciót, és a rendőrség feletti ellenőrzés biztosítása után arra törekedett, hogy irányítása alá vonja a hagyományos német uralkodó rétegeket. Behatolt a mezőgazdasági szektorba, az egészségügyi intézményekbe, és gyakorlatilag maga alá rendelt több nemzetiszocialista „hivatásszervezetet”: az orvosokét, tanítókét, jogászokét, diákokét. A külügyekben is döntő szava volt. Ribbentrop bizonyos fokig az SS külügyi képviselőjének tekinthető; ő maga számol be róla, hogy hosszú időn át jó kapcsolatokat tartott fenn Himmlerrel. Miután Ribbentropot 1934 áprilisában Hitler „különleges megbízottjává” nevezték ki, a volt pezsgőkereskedő von Neurath bárónak, az öreg hivatásos diplomatának első számú vetélytársa lett, néhány év múlva pedig, 1938. február 4-én, felváltotta Neurathot a külügyminiszteri székhelyen. Az új külügyminiszter az SS több tisztségviselőjét magával vitte hivatalába: így Wilhelm Kepplert, a hírhedt „Baráti Kör” alapítóját, aki azt a feladatot kapta, hogy külügyi és gazdasági államtitkárként, valamint a négyéves terv vezérkarának tagjaként összekötő legyen a nagytőke, az SS és a külügyminisztérium között. A diplomáciai kulcspozíciókat kiaknázva, az SS nagy energiával vett részt a hírszerzésben és a külföldi „ötödik hadoszlopok” megszervezésében, amelyek a háború előtt és alatt felbecsülhetetlen értékű szolgálatokat tettek a Harmadik Birodalomnak. Sokágú tevékenységének megkoronázásaképpen a halálfejes testület a háború idején a Faji és Telepítési Hivatal (Rassen- und Siedlungsamt) segítségével hozzáfogott Hitler kedvenc eszméjének, a megszállt keleti területek „germanizálásának” megvalósításához: módszeresen pusztította mind a zsidókat, mind a helybeli szláv lakosságot, és német telepeseket költöztetett a helyükbe.

Az SS szorosan együttműködött a nagytőkével. A két erő formailag ugyan elhatárolódott egymástól: a bankárok és nagyiparosok saját belátásuk szerint tevékenykedtek a gazdasági életben, átengedve a politikai hatalmat a náci pártnak és az SS-nek. Legalábbis ez volt a látszat, amelyből több történész azt a következtetést szűri le, hogy a nagypolgárság behódolt a Hitler-rendszernek, alávetette magát a diktatúrának, és megelégedett a másodrendű pozícióval. Ez az értelmezés azonban velejéig hamis. A Harmadik Birodalom a monopolisták állama volt, az ő akaratukból jött létre, és példa nélkül álló profitlehetőségeket biztosított számukra. (Arról már szinte beszélni sem érdemes, hogy a monopoltőke több képviselője a legutolsó pillanatig személyesen vett részt Hitler kormányában.) E mesébe illő profitok jelentékeny hányada a német iparban foglalkoztatott több milliónyi külföldi kényszermunkás kizsákmányolásából, a rabszolgarendszer visszaállításából származott; ezért haladhatott meg a német termelési kapacitás minden addig ismert normát. És a nagy üzlet elsősorban az SS-nek volt köszönhető, amely munkaerőt szállított a koncentrációs táborokból, ezrével deportálta Németországba a megszállt területekről a polgári lakosságot, rendőri apparátusával Európa nagy részén biztosította az „új rendet”.

Az SS és a nagytőke együttműködése már jóval a háború előtt kialakult. Mint említettük, a Keppler által életre hívott „Himmler Baráti Kör” gazdag adományokat juttatott a feketeingeseleknek. Ők természetesen nemcsak a testület javát tartották szem előtt, hanem a sajátjukét is. Az SS számos vezetője szerzett nagyipari részvényeket vagy igazgatótanácsai tagságot; másrészt a fináncburzsoázia vezetői közül sokan kaptak az SS-

ben tiszteletbeli rendfokozatot (Kurt von Schröder bankár például tábornokit). A fináncióke tehát lényegében fuzionált a feketeingesekkel.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a nagyipari és a bankvilág zöme az SS-szel együtt kétségkívül hasznot húzott a hosszú kések éjszakájából. Lássuk most, mi a helyzet a harmadik koalíciós partnerrel, a Reichswehrrel.

Hitler nem mulasztotta el a lehető leghamarabb nyugtázni azt a felbecsülhetetlen segítséget, amelyet első nagyszabású gyilkosságsorozatához a Reichswehrtől és személy szerint Blombergtől kapott. Alig két héttel az események után, 1934. július 13-án, a következőket mondta a Reichstagban: „Tizennégy éve gondoskodom róla, hogy az SA-nak ne legyen semmi dolga a hadsereggel. Politikám lejáratása lett volna, ha most az SA vezetőjét szólítom a hadsereg élére... A birodalmi elnöknek tett ígéretem, hogy a hadsereget megőrzöm politikamentes eszköznek, belső meggyőződésemmel és adott szavamnál fogva rám nézve kötelező. Azonkívül az ilyen eljárás emberileg is lehetetlen lett volna számomra a birodalom hadügyminiszterével szemben. Mindannyiunk örömeire szolgál, hogy a hadügyminiszterben talpig becsületes embert ismerünk. Lelke legmélyebb indítékai alapján kibékítette a hadsereget az egykori forradalmárokkal, és összekötötte a mai államvezetéssel... Az országban csupán egy fegyveres szervezet van, a Reichswehr, a politikai hatalom pedig egyedül a nemzetiszocialista párt kezében van... Nem kívánhatom a tisztektől és katonáktól, hogy valamennyien a mi mozgalmunkhoz csatlakozzanak, de mindegyiküknek kötelessége, hogy a nemzetiszocialista állam mellett foglaljon állást.”

A tisztikar általában úgy könyvelte el a június 30-i eseményeket, mint a Reichswehr győzelmét a párt radikális csoportjain és az SA-nak azon a kísérletén, hogy magába olvassza a hadsereget. Csupán a főtisztek egy egészen szűk csoportjában váltott ki elégedetlenséget, hogy Schleicher tábornok és felesége, valamint von Bredow tábornok is áldozatul estek a gyilkosságoknak. Ez a csoport méltatlankodással fogadta a Führernek a Reichstagban tartott beszédét, pontosabban a beszédnek azt a részletét, amely hazaárulással vádolta az elhunyt tábornokokat. A háborgó főtisztek Fritsch, Beck és Blomberg tábornokokat kérték fel, hogy rehabilitáltassák őket. Blomberg elutasította a megbízást; főtiszti gyűlést hívott össze, és ott kijelentette, hogy Schleicher és Bredow nemcsak Röhm-mel tartott bizonyítható kapcsolatot a Führer eltávolítása érdekében, hanem egy idegen hatalommal is.

Érdekes megnyilatkozásai voltak ebben a kérdésben Hindenburg elnöknek. Június 30-a után, amikor Hitler százszámra kapta az üdvözlő leveleket és sürgönyöket, az első gratulációt a birodalmi elnök intézte hozzá Neudeckből: „A beérkezett jelentésekből látom, hogy határozott közbelépésével és bátor egyéni magatartásával csírájában fojtott el minden hazaáruló tevékenységet. A német népet nagy veszélytől mentette meg. Fogadja ezért mélységes hálámat és legőszintébb elismerésemet.” Hindenburg Göringnek is köszönő táviratot küldött: „A hazaárulási kísérlet leverésében tanúsított határozott és eredményes eljárásáért mélységes hálámat és elismerésemet fejezem ki. Bajtársi üdvözléssel: von Hindenburg.” Az öreg tábornagy feltehetően csak később ébredt rá, hogy június 30-án két tábornokot is meggyilkoltak mint hazaárulót, és az egyikük Schleicher volt, az ő régi pártfogoltja. E kissé megkésett felismerés nyomán Hindenburg megbízta Otto Meissner államtitkárt, hogy kérje el a kancellártól a két tábornok hazaárulására vonatkozó bizonyítékokat. Hitler azt válaszolta, hogy dokumentumok vannak a kezében, és ezeket a közeljövőben más adatokkal együtt az elnök elé fogja tárni; ígéretének azonban többszöri emlékeztetés ellenére sem tett eleget.

A Schleicher és Bredow elleni vádakkal szemben később a nyugállományú főtiszteknek egy jelentéktelen csoportja szervezett nem túl erőteljes tiltakozó mozgalmat. Ezek a főtisztek a „Schlieffen gróf egyesülete” nevű bajtársi körben tömörültek hadtudományi kutatómunkára, és a régi császári dicsőség emlékeinek ápolására. Az egyesület nem hivatalos becsületbíróági vizsgálatot indított a két tábornok ügyében, és kimutatta az ellenük emelt vádak tarthatatlanságát. Az 1935-ben Berlinben megtartott egyesületi gyűlés – az úgynevezett „Schlieffentag” – elnöke, az agg Mackensen

tábornagy, közölte a résztvevőkkel, hogy Schleicher és Bredow politikai konfliktusokba keveredtek ugyan, de személyes becsületük szeplőtlen. A bajtársi egyesület tagjai megpróbálták gépirásos formában terjeszteni Mackensen beszédét, ám az akció Göring közbelépésére megghiúsult.

Ezeket az apró epizódokat leszámítva, a Reichswehr megerősödve került ki a június 30-i drámából, bár az is igaz, hogy nem aratott egyértelmű diadalt. Soroljuk fel először a „nyereség” oldal tételeit, az „eredményeket”: a német imperializmus felrúgta a versailles-i szerződést, áttért a nyílt fegyverkezésre, ismét bevezette az általános hadkötelezettséget, területi hódításával már a második világháború előtt kibővítette a német piacokat, nyersanyag-, élelmiszer- és munkaerőforrásokat, helyreállította a német fegyverek „becsületét”. Mindez méltán dobogtatta meg az ifjú és agg martalócok, általában az „igaz hazafiak” szívét. Csakhogy Hitler nagyon jól tudta, hogy mindaddig nincs biztonságban, amíg ő függ a Reichswehrtől, és nem megfordítva. Miközben a nyilvánosság előtt a legnagyobb hálával és tisztelettel nyilatkozott a hadseregről, hozzálátott, hogy fokozatosan, sőt, eleinte úgyszólván észrevétlenül csökkentse a katonai körök hatalmát.

Apró lépés volt, de nem teljesen jelentéktelen, hogy Hindenburg halála után, amikor Hitlerre szállt az elnöki tisztség, megváltozott a katonai eskü szövege. Az új szöveg így hangzott: „Istenemre esküszöm, hogy a német birodalom és nép vezérének, Adolf Hitlernek, a hadsereg legfőbb parancsnokának feltétlen engedelmességgel tartozom, és mint bátor katona, mindenkor kész vagyok eskümet életem feláldozásával is megtartani.” Ezt a formális és jelképes kezdetet azután jóval lényegesebb intézkedések követték. 1935 elején Hitler megalapította az új Wehrmachtot, amely nemcsak abban különbözött a régi Reichswehrtől, hogy az általános hadkötelezettségre és a nyílt fegyverkezésre támaszkodva mennyiségileg és minőségileg egyaránt felülmúlta elődjét, hanem abban is, hogy semmiféle önállóságot nem élvezett, és nem is formált rá igényt. A Seeckt-féle Reichswehr állam volt az államban; a Wehrmacht, Hitler ügyes húzásai révén, a horogkeresztes párt eszközévé és hűséges kiszolgálójává lett. Hitler eredetileg Reichenaut, a hétpróbás náci akarta az újjászervezett hadsereg élére állítani, de a főtisztek többsége tiltakozott személye ellen. A Führer látszólag meghátrált, és Keitel nevezte ki parancsnoknak. Mint később kiderült, éppen a legalkalmasabb emberre esett a választása: Keitel hamarosan annyira engedelmes lakájnak bizonyult, hogy kollégáitól a „Lakaitel” gúnynevet kapta.

A Rajna-vidék 1936-os remilitarizálásakor több főtiszt, köztük Fritsch és maga Blomberg is, ellenvetéseket kockáztatott meg. A Rajna-vidéket a versailles-i szerződés demilitarizált övezetté nyilvánította, és a tábornokok francia beavatkozástól tartottak, amelynek elhárítására a Wehrmacht még nem volt felkészülve. Hitler nem törődött az ellenvetésekkel. Számított a nyugati hatalmak tehetetlenségére, és be is vált a számítása. Ettől az időtől kezdve gyanakvással tekintett a régi arisztokrata tisztekre: úgy vélte, hogy túlságosan óvatosak, félénkek, és nem hatja át őket eléggé a nemzetiszocializmus szelleme. Amikor 1937. november 5-én Blomberg és Fritsch újabb – bár ezúttal is csupán technikai természetű – kifogásokkal illette a Führer politikai és katonai terveit, Hitler arra a meggyőződésre jutott, hogy betelt a pohár, nem tűrheti tovább az akadékoskodást. Egy darabig várt még, amíg megfelelő ürügyet talál, majd 1938. február 4-én nagy erkölcsi botrányt kavargatva kihajította a két tábornokot. Azzal indokolta eljárását, hogy felháborító a magánéletük: Fritsch homoszexuális, Blomberg egy kétes hírű nővel kötött házasságot. A két „méltatlan elem” eltávolítása után Hitler gyakorlatilag saját kezébe vette a hadügyminisztériumot, és létrehozta a hadsereg-főparancsnokság intézményét (Oberkommando der Wehrmacht), főleg polgári származású, nem porosz tisztekből. Ezeket játszotta ki az „oszd meg és uralkodj” elve alapján a hadsereg porosz nemesi tisztikara ellen, amelyre továbbra is szüksége volt.

Látható, milyen óriási változás történt a náci diktatúra és a hadsereg viszonyában 1934. június 30-a óta. A hosszú kések éjszakáját Hitler a Reichswehr ultimátumára szervezte meg; a hadsereg akkor még maga kényszerítette akaratát a nemzetiszocialista

párt Führerére, most viszont a horogkeresztes rendszer alárendelt elemévé, engedelmes kiszolgálójává lett. A hosszú kések éjszakáján a Reichswehr elérte hatalma tetőpontját, ezzel azonban saját önállóságának felszámolását készítette elő. E folyamat végeredményeként 1941. december 19-én, a német csapatok moszkvai veresége után, Hitler személyesen vette át a hadműveletek irányítását, az 1944. július 20-i sikertelen puccsot követően pedig akasztófára juttatta a főtiszti kar jelentős részét. Így bánt el azokkal az emberekkel, akiknek támogatása nélkül egyetlen pillanatig sem maradhatott volna hatalmon. Valóban bohózatba illő helyzetkomikumról beszélhetnénk, ha nem tapadna ezekhez az eseményekhez milliók és milliók vére.

Nem jó az ördöggel cimborálni: a Reichswehr megitta a levét, és a Vatikánnak is több volt belőle a kára, mint a haszna. 1933. július 20-án a Szentszék konkordátumot kötött a náci kormánnyal, és a szabad vallásgyakorlás, valamint a katolikus egyház autonómiája fejében hivatalosan elismerte a fasiszta rendszert. A megállapodást német részről von Pappen, a Vatikán részéről Pacelli bíboros államtitkár, a későbbi XII. Pius pápa írta alá. Alig száradt meg a tinta az okmányon, a Hitler-kormány máris megszegte a konkordátumot. Július 25-én, azaz öt nappal az egyezmény ratifikálása után, a náci kormány kibocsátotta a sterilizációs törvényt, amely merőben ellentétes volt a katolikus egyház nyilvánosan vallott elveivel. Újabb öt nap múlva feloszlatta a katolikus ifjúsági szervezeteket, a következő hónapokban pedig ezrével börtönözte be a katolikus papokat és az egyház világi vezetőit. A katolikusok után rövidesen sor került a protestáns egyházak elleni rendszabályokra is.

Mindez – mint a vatikáni német követ 1934. július 18-i jelentése beszámol róla – nem akadályozta meg a római Kúriát és különösen Pacelli bíborost abban, hogy nagy egyetértéssel fogadja a június 30-i vérengzést. A vatikáni visszhang csupán akkor kapott némileg negatívabb színezetet, amikor kitudódott, hogy a hosszú kések éjszakáján dr. Klausener, az Actio Catholica vezetőjét is megölték. A Vatikán hivatalos lapja, az *Osservatore Romano*, azt írta 1934. július 16-17-i számában, hogy az SA tervbe vett lázadása kétségkívül szükségessé tette a birodalmi kormány gyors és energikus fellépését, az akció lebonyolítása azonban nem szemlélhető bizonyos fenntartások nélkül. Klausener bűne ugyanis, nincs bizonyítva, és a világnak joga van megtudni a teljes igazságot. A lap hangot adott ezzel kapcsolatban annak az aggodalmának, hogy a birodalmi kormány az 1933. július 20-i konkordátum ellenére nem egyszer gyanúba keveri és támadja a katolikus tisztségviselőket és szervezeteket, korlátozza cselekvési szabadságukat, például a nevelésügy terén. Más szóval: a Vatikán hivatalos orgánuma szót emelt – ha módjával is – a katolikus személyiségek legyilkolása és az egyházi intézményekkel szembeni náci támadások ellen, a rendszer egyéb gáztetteiről azonban diszkréten hallgatott.

A Vatikán rendszeresen a horogkeresztesek mellé állt a nemzetközi konfliktusokban, például a Saar-vidék kérdésében. Trier és Speyer püspökei, Bornewasser és Sebastian eminenciás urak a vatikáni körök titkos egyetértésével szólították fel a túlnyomórészt katolikus Saar-vidéki lakosságot, hogy követelje a terület visszacsatolását Németországhoz.

Más német egyházi vezetők – részint kényszer hatására szintén ilyen értelmű nyilatkozatokat tettek. Ezek az állásfoglalások nagy szerepet játszottak abban, hogy az 1935. január 13-án megtartott népszavazáson a Saar-vidéki választók 90 százaléka a visszacsatolás mellett foglalt állást. Mihelyt a szavazás eredménye ismeretessé vált, az *Osservatore Romano* kifejezte mélységes megelégedését, és Ottaviani bíboros, a Kúria egyik legmagasabb beosztású funkcionáriusa, hivatalosan gratulált a szentszéki német követnek.

A hosszú kések éjszakája nem mindenütt váltott ki olyan kedvező visszhangot, mint a Vatikánban. A külföldi sajtókevés kivételtől, például a náccal rokonszenvező lord Rothermere *Daily Mail*jétől eltekintve – elítélte a gyilkos akciót. Még a rendkívül mérsékelt és németbarát Times is éles hangú cikket közölt 1934. július 3-i számában, „Középkori módszerek” címmel, íme, néhány részlet a cikkből:

„Mindazoknak a személyeknek a brutális üldözése, akiket azzal gyanúsítanak, hogy ki akarják vonni magukat a közösségből, vagy akiket valamilyen oknál fogva úgy kezelnek, mint a közösségből kutasítottakat; mindennemű szólásszabadság elnyomása, sőt, amennyire lehetséges, mindennemű gondolatszabadságé is; a besúgó és informátorok ragálya, amely az egész országot megmérgezi és mindenkinben bizalmatlanságot ébreszt a szomszédjával szemben; a nyilvános beszédek, a rádió és a film intenzív propagandahadjáratainak annak érdekében, hogy a népet csaknem hisztérikus izgalmi állapotban tartsák... mindez tovább szélesítette a szakadékot, amely ma Németországot a többi nyugat-európai nemzettől elválasztja. Olyan embereket, mint Röhm és Heines, akiknek erkölcstelen jelleme és féktelen erőszakossága közismert volt, nemzeti hősként nyilvánították, és a legfelelősebb tisztségeket bízták rájuk... Ami a kormányzati módszereket, az emberek életének és szabadságának tiszteletét illeti, Németország e pillanatban nem modern ország többé. Visszatért a középkori módszerekhez. Nem szabad semmi részvétet vesztegetni a halott náci vezetőkre, akik minden tekintetben alaposan rászolgáltak a sorsukra. Amíg hivatalt és címetek viseltek a barna hadsereg élén, veszélyeztették a békét és a haladást... Rossz jel azonban Németország mai állapotára nézve a durvaság, minden jogi forma semmibe vétele... És még nagyobb jelentősége van annak a közönynek, sőt elnézésnek, amellyel ezt a középkori politikai módszerekhez való visszatérést szemlélik."

Így írt az angol nagyburzsoázia lapja, azé a rétegé, amely közönyével és elnézésével kísérte, de még inkább aktívan támogatta a fasiszta diktatúra létrejöttét és megszilárdulását, később pedig elvakult szovjetgyűlöletében megkötötte a müncheni egyezményt, és rászabadította a náci fenevadat Európára.

A londoni *News Chronicle*-ban az alábbiakat olvashatjuk:

„A Hitler-kormány módszerei irigy csodálkozást fognak kiváltani a leggátlástalanabb gengszterekből is... Még napjainkban is szokatlan, hogy egy kormány szégyentelenül olyan módszerekhez folyamodjék, amelyek a gengszterek hagyományos módszereire emlékeztetnek: a nemkívánatos cinkosokat egyszerűen elteszik láb alól."

A *New York Times* július 3-i számából:

„Megborzongunk, ha elképzeljük, milyen lehet az élet egy olyan országban, ahol nyüzsögnek a kémek és a rendőrspiclik, ahol a lakosság nem tudja, mi történik, s ahol az ártatlanokat, ha gyanúba keverednek, letartóztatják és kivégzik egyetlen szó magyarázat nélkül."

A *Washington Post* kommentárjából:

„Hitler és Göring meg akarták mutatni az erejüket, de csak a náciizmus rothadását mutatták meg. A náci erkölcsi gyalázatának lelepleződése egybeesik a hitlerizmus totális kudarcával politikai és gazdasági téren. Kormányzásának tizenhét hónapja alatt Hitler bebizonyította, hogy Néro uralma az övéhez képest az értelmes, felvilágosult és boldog kormányzat mintaképe volt."

A nagyhatalmak hivatalos reagálása érdekeik szerint különbözött. A június 30-i események Franciaországot érintették a legközvetlenebbül, amelyet Hitler és a német sajtó azzal vádolt, hogy kapcsolatban állt az „összeesküvőkkel", és segítséget nyújtott nekik. Barthou francia külügyminiszter Wilhelm Herzog emigráns német íróval folytatott beszélgetésében, az író 1938-ban nyilvánosságra hozott Barthou-életrajza szerint, többek között a következőket mondta: „Hitler ma nagyobb hatalmat összpontosít a kezében, mint valaha Vilmos császár. Dokumentumok bizonyítják, mennyire gyűlöli Franciaországot, amelyet meg akar semmisíteni; nem fenyeget-e az a veszély, hogy egy német-angol-olasz szövetséggel elszigetel bennünket?"

Az elszigetelődés megakadályozása és Németország nyílt, provokatív fegyverkezési kampányának ellensúlyozása érdekében Barthou már az év elején nagyszabású diplomáciai akcióba kezdett: széles körű szövetségi rendszerben kívánta tömöríteni a náci Németország által fenyegetett államokat. A szövetség magában foglalta volna Franciaország hagyományos európai partnereit, tehát Csehszlovákiát, Romániát és

Jugoszláviát – a régi kisantant tagjait –, továbbá a Szovjetuniót és az Ausztriában kibontakozó náci térhódítás miatt rendkívül felingerült Olaszországot. Moszkva egyetértett Barthou javaslatával, és Litvinov külügyi népbiztos megállapodott a francia külügyminiszterrel a tervezett „keleti paktum” alapvonalaiban. Nagy diplomáciai versenyfutás kezdődött: Ribbentrop a Führer „különleges megbízottjaként” Olaszországba, Angliába és Franciaországba utazott, hogy „megnyugtassa a kedélyeket”. Sikertelenül is megpróbált ebben az országokban az uralkodó osztály fontos csoportjait a náci Németország támogatására. Barthou mégsem adta fel a tervét: 1934. július 9-10-én kísérletet tett Londonban, hogy megszerezze a paktumhoz az angolok hozzájárulását. Azt hitte, küldetését megkönnyíti majd az angol közvélemény felháborodása a június 30-i vérengzés miatt. Várakozása azonban nem igazolódott. Az angol közvélemény alig egy hét alatt lecsillapodott, és napirendre tért a vérfürdő felett; azonkívül a brit kormány több tagja, elsősorban Sir John Simon külügyminiszter, semmiképpen sem akart újratámasztani a hitlerista Németországgal, amelyet hasznos ellensúlynak vélt a kontinensen Franciaországgal és mindenekelőtt a Szovjetunióval szemben. Az angol kormány magatartásában szerepet játszott Sir Eric Phipps berlini nagykövete július 5-i jelentése is. A nagykövete részletesen beszámolt június 30-ról, elítélte a barbár módszereket, de kifejezésre juttatta azt a nézetét is, hogy az SA felszámolásával elhárult a legfőbb akadály a fegyverkezéssel kapcsolatos tárgyalások újrafelvételére elől.

Az angol kormány álláspontját tükrözte a *Times* július 7-i vezércikke. Ez a lap, amely július 3-án még éles szavakkal bélyegezte meg a „középkori módszereket” és a Harmadik Birodalom belpolitikáját, négy nappal később ismét németbarát húrokat pengetett. Nemcsak a francia-angol együttműködés tervét utasította el, hanem tiltakozott bármiféle brit elkötelezettség ellen az európai kontinensen, és kijelentette, hogy a keleti paktum csak abban az esetben fogadható el, ha Németországnak teljes egyenjogúságot biztosít, és lehetővé teszi az 1919-es békeszerződés felülvizsgálatát. A vezércikk tehát, a brit politikai körök elvakult szovjetellenességének szellemében, közvetve aláátámasztotta a Reich bizonyos területi követeléseit. Aligha véletlen egyébként, hogy a cikk megjelenése előtt három nappal, július 4-én, a német kormány jelentős engedményt tett az angol pénzügyi köröknek, visszavonva a külföldi adósságok törlesztésének június 14-én elrendelt befagyasztását.

Az egyetlen ország, amely igazán kedvezően fogadta június 30-át, a pánok fasiszta Lengyelországa volt. Röhöm mindig lengyelelles magatartást tanúsított, és az SA hosszú időn át bujtogatta a lengyelországi német kisebbséget. Egy Gestapo-jelentés szerint a lengyel csapatok június 30-a és július 12-e között riadókészültségben álltak a német határon, hogy egy SA-puccs esetén beavatkozzanak. Ezután egyre szorosabb együttműködés alakult ki Berlin és Varsó között, s ez egészen 1939 tavaszáig tartott.

Ami a szovjet kormányt illeti, Sztálin azonnal felismerte, hogy június 30-a nem a náci rendszer bukásához, hanem a horogkeresztes diktatúra időleges megerősödéséhez vezet. Litvinov külügyi népbiztos már 1933-ban tárgyalásokat kezdett Barthouval, és Charles Bloch szerint lehetséges, hogy éppen a hosszú kések éjszakája adta meg a végső indítékot a szovjet külpolitika további lépéseire. 1934. szeptember 8-án a Szovjetunió, Franciaország meghívására, belépett a Népszövetségbe. A genfi nemzetközi fórumon Litvinov a kollektív biztonság legenergiusabb szószólója lett; ennek jegyében szorgalmazta a francia-szovjet barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötését is, amire azonban csak 1935-ben került sor.

Említsük meg végül a fasiszta Olaszország állásfoglalását, amely annál érdekesebb, mert Mussolini később életre-halálra szövetkezett Hitlerrel. Mint a római német nagykövete jelentette, június 30-a negatív reakciót váltott ki az olasz közvéleményben. A sajtó és a kormánykörök felháborodása Dollfuss osztrák kancellár július 25-én történt meggyilkolása után ért a tetőpontjára: az olasz fasiszták ugyanis saját befolyási övezetüknek tekintették Ausztriát. „A németek zavaros lelkében – írta ekkor a *Popolo d'Italia* – újra feltámadt az a vad ösztön és vérszomj, amelyet a római kultúra

lecsillapított nomád természetükben... Mik is a náci urak? A náci urak gyilkosok és pederaszták. Csak azok, semmi egyebek." Mussolini egy szeptemberben tartott beszédében úgy aposztrofálta a náciakat, mint „barbár hordát”, amelynek „semmi köze a latin kultúrához”. A Duce haragja annál nagyobb volt, mert úgy érezte, Hitler becsapta őt, amikor Velencében egy hónappal azelőtt megígérte neki, hogy Ausztria lesz a német-olasz kapcsolatok próbaköve. Dollfuss meggyilkolása után Mussolini azonnal három hadosztályt vezényelt az osztrák határra, és ezzel – rövid időre – meghiúsította a náci puccsot. Hitler kénytelen volt visszavonulót fújni, és elismerni a Dollfuss utódjaként hivatalba lépő Schuschnigg kancellár kormányát. Olaszország eltávolodott Németországtól, és közeledett Franciaországhoz. Ez az állapot 1935-936-ig, az olasz fasiszták etiópiai rablóhadjáratáig tartott, amikor a nemzetközileg elszigetelődő Mussolini veszélyes helyzetében ráfanyalodott Hitler „baráti” jobbára.

A felháborodás tehát szinte általános volt. De a szavakat a kapitalista kormányok részéről nem követték tettek, pontosabban, olyan tettek követték, amelyek csak Hitler kezére játszottak. A nyugati hatalmak eltűrték a német fegyverkezést, az osztrák Anschlusst, Etiópia leigázását, a spanyol demokrácia vérbe fojtását, majd dicső tevékenységüket betetőzve, megkötötték a müncheni egyezményt. Ők maguk adtak lovat a fasiszta banditák alá, ők maguk segítették elő, hogy Hitler leszüretelhesse a június 30-i vérengzés gyümölcseit.

Ez a vérengzés – látszólag paradox módon – súlyos csapást mért a kis- és középpolgári rétegekre, amelyekből a náci rendszer legtöbb vezetője származott. (A munkásmozgalmat a hitleristák már korábban szétverték és illegálisba kényszerítették.) Ám valójában nincs szó semmiféle paradoxonról. Egy politikai rendszer jellegét nem képviselőinek származása dönti el, hanem a mögötte álló osztályerők természete. Bármilyen volt is a horogkeresztes párt és a vérfürdőből diadalmasan kiemelkedő SS szociális összetétele, a hosszú kések éjszakájának igazi győztesei azok a fináncsök csoportok voltak, amelyek Hitler hatalomra juttatták, és a nemzetiszocialista pártot saját eszközükként használták.

Meg kell mondanunk, hogy sem a Fehér Könyv, sem a Röhm-üggyel foglalkozó későbbi marxista irodalom nem elemezte kellőképpen a fináncburzsoázia belső ellentéteinek jelentőségét a június 30-i események szempontjából. Különösen elhanyagolták ebben a vonatkozásban a banktőke szerepét. Dr. Kurt Gossweiler, a berlini Humboldt Egyetem történelmi tanszékének professzora volt az első, aki feltárta a bankok és a monopolizáció szerepét a hosszú kések éjszakájának előkészítésében és végrehajtásában. Gossweiler professzor ennek a kérdésnek szentelte doktori disszertációját; adatai és értékelései könyvünk egyik legfontosabb forrásul szolgáltak. A disszertáció két alapvető témakört ölel fel: a vezető német nagybankok, a Dresdner Bank és a Deutsche Bank hatalmi harcának alakulását a fasiszta diktatúrát megelőző időkben és a hitlerista rendszer első éveiben, valamint a június 30-i megszállás összefüggését a monopolburzsoázia belső harcaival. Ez az óriási tényanyagra támaszkodó disszertáció hangsúlyozza, hogy a kérdés feldolgozásakor nem tarthatott igényt a teljességre, mert a monopóliumok levéltárai még számos titkos dokumentumot őriznek, amelyekhez lehetetlen hozzáférni; ezért az események teljes megvilágítása a jövő történetírásának feladata.

Kurt Gossweiler alapos marxista elemzéseinek fényében szinte százalmasnak és nevetségesnek tűnnek – illetve annak tűnnének, ha ideológiailag nem volnának oly veszélyesek – a nyugatnémet történetírók jelentős részének azok a kísérletei, amelyek egyszerűen mellőzik a háttérben működő és ma is eleven monopolista erőket, nem vesznek tudomást a vérengzés elsőrendű felelőseiről, és mindent elkövetnek, hogy tisztára mossák a résztvevőket. Ezek a történetírók elsősorban a Reichswehr vezetőit mentegetik, azzal a céllal, hogy ártatlan bárányokká varázsolják a farkasokat, a volt náci tábornokokat, akik ma ismét kulcspozíciókat töltenek be a Reichswehr és a Wehrmacht örököseként tevékenykedő Bundeswehrben és a NATO katonai szervezetében. Az utóbbi

húsz év alatt e tárgyban megjelent nyugatnémet történelmi munkák zöme annak bizonyítására törekszik, hogy a Reichswehr nem kezdeményezte sem a június 30-i vérfürdőt, sem általában a fasiszta diktatúra megszilárdítását. Mindezt figyelembe véve, könyvünkben egyrészt megpróbáltunk hű képet adni a német militarizmusról és a Reichswehr valódi ténykedéséről, másrészt igyekeztünk megmutatni, hogy bár a nemzetiszocialista párt tömegbázisát a kispolgárság alkotta, ez a párt valójában a fináncióke uralmát szolgálta, függetlenül tagjainak osztályösszetételétől és vezetőinek szociális származásától.

A mai nyugatnémet történetírók többségének minden mesterkedése arra irányul, hogy a fasiszta Németország összes bűneit, a történelemben példátlan vérengzéseit Hitler nyakába varrják. „A Harmadik Birodalom története 1934. június 30-a után egyetlen ember története. Minden történelmi ábrázolás ettől kezdve csak arra szorítkozhat, hogy Hitlert és ténykedéseit ábrázolja” – írja visszaemlékezéseiben Rudolf Diehls, a Gestapo első főnöke. Néhány kivételtől eltekintve ezt a felfogást követik a nyugatnémet történészek. Walther Hofer például így ítéli meg a június 30-i vérfürdőt: „Ez volt az utolsó aktus, amely elvezetett Hitler személyes és korlátlan diktatúrájához.” Hasonló hangnemben foglalkozik a kérdéssel Karl Dietrich Bracher, Wolfgang Sauer és sok más kollégájuk.

Tarthatatlan és primitív az a nézet, amely minden történelemformáló tényező kikapcsolásával lehetségesnek tartja az egyéni diktatúrát, és szemet hunyva az osztályerők működése felett, egyetlen embernek tulajdonítja a történelem döntő eseményeinek bekövetkezését. Gondoljuk csak meg: Hitler június 30-a után sem szólhatott bele érdemlegesen az államgépezet legfontosabb szektorainak tevékenységébe, például a gazdasági minisztérium, a politikai rendőrség és a hadügyminisztérium cselekedeteibe, mert ezeken a posztokon Schacht, Göring, Himmler és Blomberg, illetve megbízóik parancsoltak. Kétségtelen, hogy amikor Hindenburg halála után Hitler a maga kezében összpontosította az elnöki és a kancellári jogkört, *de jure* saját kezébe vette az egész állam irányítását, *de facto* azonban nem. A június 30-i gyilkosságsorozat valójában a német imperialisták és militaristák inspirálták. Hitler és cinkosai mindenekelőtt ezeknek a köröknek az érdekeit képviselték, ami természetesen nem zárja ki, hogy bizonyos esetekben személyes bosszúvágyukat is kielégítették, vagy felhasználták az alkalmat arra, hogy végezzenek mindazokkal, akik valamilyen oknál fogva veszélyeztethették pozíciójukat. Hitler, Göring és Himmler személyes vérszomja csakugyan rányomta bélyegét a hosszú kések éjszakájának megszervezésére és végrehajtására, valamint a fasiszta Németország későbbi gaztetteire. De Németország és a világ nem azért jutott a pusztulás szélére, mert Hitler, Göring, Himmler és bandájuk a gonosztevők maffiája volt, hanem azért, mert a német uralkodó osztályok – a nyugati hatalmak hallgatólagos vagy éppen tevékeny hozzájárulásával – kitermelték, összegyűjtötték, kormányra juttatták és mindvégig támogatták ezeket a gonosztevőket.

Az egyszemélyi felelősség hazug eszméjére csupán azért volt és van szüksége a mai nyugatnémet történetírásnak, hogy elterelje a figyelmet a náci rendszer osztályjellegéről, a finánciókésekről és a militaristákról, akik annak idején a hitlerizmust fogták a szekerükbe, ma pedig a nyugatnémet hatalmi struktúra csúcsain állnak. Elméleti kérdés? A legkevesbé sem az. Mondhatnánk, szimbolikus jelentősége van annak a pernek, amely 1957 májusában Münchenben és Osnabrückben folyt le a június 30-i gyilkosságok fellelhető tetteseivel ellen. Münchenben Sepp Dietrich volt SS-tábornok, a München melletti Stadelheimben bevetett kivégzőosztag parancsnoka és Michael Lippert, Röhm egyik gyilkosa állt a tartományi bíróság előtt; az osnabrücki tartományi bíróság Udo von Woyrsch és Ernst Müller sziléziai SS-parancsnoknak, a sziléziai tömeggyilkosságok fő felelőseinek ügyét tárgyalta. A két bíróság valamennyi vádlottat felmentette.

Felhasznált irodalom

FELDOLGOZÁSOK

- Aretin, E.*: Krone und Ketten. Erinnerungen eines bayrischen Edelmannes. München 1955.
- Bartel, W.*: Deutschland in der Zeit der faschistischen Diktatur 1933-1945. Berlin 1956.
- Baumann, G.*: Eine Handvoll Konzernherren. Berlin 1953.
- Baumann, G.*: Banken, Banken über alles. Berlin 1956.
- Berthold, L. und Neef, H.*: Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution. Berlin 1958.
- Bloch, C.*: Die SA und die Krise des NS-Regimes 1934. Frankfurt am Main 1970.
- Bracher, K.-Sauer, W.-Schulz, G.*: Die nationalsozialistische Machtergreifung usw. Köln Opladen 1960.
- Buchheim, H.*: Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des Nationalsozialismus. Bielefeld 1960.
- Buchheim, F.*: Das Dritte Reich. Grundlagen und politische Entwicklung. München 1958.
- Buchheit, G.*: Soldatentum und Rebellion. Rastatt/Baden 1961.
- Choltitz, D.*: Soldat unter Soldaten. Konstanz 1951.
- Diehls, R.*: Lucifer ante portas. Zürich 1949.
- Dulles, A.*: Verschwörung in Deutschland. Kassel 1949.
- Dr. Engelberg, E.*: Des Volkes Feind. Berlin 1961.
- Engels, F.*: Anti-Dühring. Budapest 1974.
- Erfurth, W.*: Die Geschichte des deutschen Generalstabes 1918-1945. Göttingen-Berlin 1957.
- François, J.*: L'affaire Röhm-Hitler. Berlin 1949.
- Foertsch, H.*: Schuld und Verhängnis. Stuttgart 1951.
- Gisevius, H. B.*: Bis zum bitteren Ende. Zürich 1946.
- Gessler, O.*: Reichswehrpolitik in der Weimarer Zeit. Stuttgart 1958.
- Dr. Gossweiler, K.*: Die Rolle der Monopolbourgeoisie bei der Herbeiführung der Röhm-Affäre. Berlin 1963. (Gépirásos disszertáció.)
- Hagemann, G. W.*: Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie. Berlin 1931.
- Hallgarten, G. W. F.*: Hitler, Reichswehr und Industrie. Frankfurt am Main 1955.
- Heiden, K.*: Hitler. Das Leben eines Diktators. Zürich 1936.
- Heuss, T.*: Bekenntniss und Verpflichtung. Stuttgart 1955.
- Hitler, A.*: Mein Kampf. München 1934.
- Hofer, W.*: Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933-1945. Frankfurt am Main 1957.
- Hofer, W.*: Die Diktatur Hitlers bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges. Konstanz 1959.
- Hossbach, F.*: Zwischen Wehrmacht und Hitler 1934-1938. Wolfenbüttel-Hannover 1949.
- Jacobsen und Jochmann*: Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des Nationalsozialismus 1933-1945. Bielefeld 1960.
- Kniekerbocker, H. R.*: Deutschland – so oder so. Berlin 1932.
- Kuczynsky, J.*: Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus, 1. köt. Berlin 1948.
- Lochner, L. P.*: Die Mächtigen und der Tyrann. Darmstadt 1955.
- Meier, F. K.*: Ist Schacht ein Verbrecher? Reutlingen 1947.
- Mau, H.-Krausnick, H.*: Deutsche Geschichte der jüngsten Vergangenheit 1933-1945. Tübingen 1956.

Meissner, O.: Staatssekretär unter Ebert, Hindenburg, Hitler. Hamburg 1950.
Niekisch, E.: Das Reich der niederen Dämonen. Hamburg 1957.
Norden, A.: A német monopolkapitalizmus. Budapest 1950.
Rauschnig, H.: Hitler bizalmasa voltam. Budapest 1970.
Röhm, E.: Die Geschichte eines Hochverrätters. München 1933
Sasuly, R.: I. G. Farben. Berlin 1952.
Schacht, H.: Abrechnung mit Hitler. Hamburg-Stuttgart 1948.
Schüddekopf, O. E.: Das Heer und die Republik 1918-1933. Frankfurt am Main 1955.
Seeckt, H.: Aus meinem Leben 1918-1936. Leipzig 1941.
Severing, C.: Mein Lebensweg. Köln 1950.
Shirer, W. L.: Aufstieg und Fall des Dritten Reiches. Köln-Berlin 1961.
Strasser, O.: Hitler und ich. Konstanz 1948.
Strasser, O.: Die deutsche Bartholomäusnacht. Zürich 1935.
Stampfer, F.: Erfahrungen und Erkenntnisse. Köln 1957.
 Weissbuch über die Erschiessungen der 30. Juni. Paris 1934.
Wheeler-Bennet, J. W.: Die Nemesis der Macht: Die deutsche Armee in der Politik 1918-1945. Düsseldorf 1954.
Wichter, E.: Dramatische Tage in Hitlers Reich. Stuttgart 1952.
Winzer, O.: Zwölf Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Berlin 1945.
LEVÉLTÁRI ANYAGOK

A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék (a továbbiakban: NKT) ügyiratai D-157. 288. old.
 NKT ügyiratai 33. köt. 3901 PS.
 Deutsche Zentral Archiv Potsdam (DZAP) Akten der Reichsministerium für Innere Angelegenheiten No 25 794/3; No 25 721/2010.
 DZAP Franz Bracht centrupárti képviselő hagyatéka 2. iratköteg 130. old.
 Deutsches Institut für Zeitgeschichte, Berlin, NS-Dossie No 112 31. old.
 Deutsches Wirtschaftsinstitut, Berlin: a Deutsche Bank 5937. sz. ügyiratának fényképmásolata.

ÚJSÁGOK ÉS FOLYÓIRATOK

Völkischer Beobachter
 Deutsche Allgemeine Zeitung
 Norddeutsche Zeitung
 Angriff
 New Chronicle
 Le Temps
 Kreuzzeitung
 Evening Standard
 Exelsior
 Rundschau
 Internationale Pressekorrespondenz (Inprekor)
 Europäische Revue
 Nationalsozialistische Monatshefte
 Zeitschrift für Geschichtswissenschaft
 Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte

Tartalom

1. *Gyilkosok gyilkolják a gyilkosokat* 5
2. *Néhányan az áldozatok közül* 23
Ernst Röhm 23
Gregor Strasser 30
Edmund Heines 36
Karl Ernst 39
Kurt von Schleicher 41
3. *Az SA története a fasiszta hatalomátvételig* 45
4. *A fasiszta diktatúra helyzete 1934 közepéig* 59
5. *Az SA Hitler hatalomra jutása után* 74
6. *A Reichswehr és kapcsolata az SA-val* 89
7. *Röhmék végnapjai* 129
8. *A monopoltőke szerepe a fasiszta diktatúra létrejöttében és belső harcaiban* 140
9. *SA-állam helyett SS-állam* 182
- Felhasznált irodalom* 209

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Réz Miklósné
A sorozatterv Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Szilvássy György
Képszerkesztő Fábri Magda
Terjedelme 10,8 (A/5) ív – t- /4 ív képmelléklet
82.1363 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves ofsetnyomás
Felelős vezető: Szlávik András vezérigazgató